

Міланн Кундера

Вальс
на
кротцакнн

ИЗДАТЕЛЬСТВО
СТАРОГО ЛЕВА

Мілан
Кундера

Вальс
на
прощання

З французької переклав Леонід Кононович

Львів
Видавництво Старого Лева
2019

Мілан Кундера
Вальс на прощання

День перший

1

Надходить осінь, і дерева вбираються жовтими, червоними та брунатними барвами; курортне містечко в мальовничій долині неначе оперезане полум'яною крайкою пожежі. Попід колонадою, схилиючись над джерелами, туди й сюди походжають жінки. Вони не можуть мати дітей і сподіваються на цих мінеральних водах знайти ліки від свого безпліддя.

Чоловіків тут набагато менше, але все ж таки вони подибуються, бо ці води помічні не лише в гінекології, а й цілющі для серця. Проте на одного недужого чоловіка тут припадає дев'ятеро жінок, і це страшенно лютить молоду самотню дівчину, яка працює тут медсестрою й обслуговує в басейні безплідних паній!

Ружена тут народилася, в неї тут батько й мати. Чи пощастить їй коли-небудь вирватися з цього містечка, де аж кишить жіноцтвом?

Сьогодні понеділок, робочий день добігає краю. Лишилося ще декілька гладких жіночок, треба загорнути їх у простирала, укласти на лежачки, втерти їм обличчя й усміхнутися.

— То що, зателефонуєш? — питають Ружену колеги; одна з них опасиста сорокарічна, друга — молодша й худорлява.

— Чом би й ні? — відповідає Ружена.

— Гайда! Не бійся! — каже сорокарічна і провадить її за комірки роздягалень, де у медсестер шафка, стіл і телефон.

— Зателефонуй йому додому, — затято під'юджує її худорлява, й вони утрюх регочуть.

— Я знаю тільки телефон театру, — каже Ружена, коли регіт ущухає.

То була жахлива розмова. Почувши у слухавці Руженин голос, він перелякався.

Жінки завжди лякали його; втім, жодна не вірила цьому, і всі вони вважали це грайливим жартом.

— Як ся маєш? — запитав він.

— Не дуже добре, — відказала вона.

— А що таке?

— Я хочу з тобою поговорити, — мовила патетично.

Того піднесеного тону він чекав уже кілька років.

— Та й що? — здушеним голосом запитав він.

Вона повторила:

— Нам треба терміново поговорити.

— Що сталося?

— Те, що стосується нас обох.

Він не міг і слова промовити. За мить повторив:

— Що сталося?

— У мене затримка на шість тижнів.

На превелику силу опанувавши себе, він сказав:

— Та то пусте. Таке часом трапляється, нічого воно не означає.

— Та ні, цього разу означає.

— Це неможливо. Геть неможливо. Так чи так, це не моя провина.

Вона розгнівалася.

— За кого ти мене маєш, скажи на милість?

Він боявся її образити, бо взагалі всього боявся.

— Та ні, не збираюсь я тебе ображати, що за дурня, чого це ти взяла собі в голову, що я тебе ображаю, просто кажу, що зі мною цього не могло статися, тобі нема чого боятися, адже це геть неможливо, фізіологічно неможливо.

— У цьому випадку можливо, — роздратовано відказала вона. — Що ж, перепрошую за клопіт.

Він боявся, що вона кине слухавку.

— Та ні, що ти, який клопіт. Ти добре зробила, що зателефонувала мені. Я, звісно, охоче допоможу. Усе це, певна річ, можна залагодити.

— Що ти маєш на увазі під оцим «залагодити»?

Він знімав. І, не зважившись назвати речі їхніми іменами, сказав:

— Ну... отак... залагодити.

— Я знаю, про що ти, але на це не розраховуй! Забудь про це. Я не зроблю цього, навіть якщо зіпсую собі все життя.

Він знову похолов од жаху, та цього разу спробував чинити несміливий опір.

— То чому ти мені телефонуєш, якщо не хочеш говорити? Ти хочеш поговорити зі мною про цю справу чи вже щось вирішила?

— Хочу поговорити.

— То зустрінемося.

— Коли?

— Я скажу тобі.

— Гарзд.

— Поки що бувай.

— Бувай.

Він поклав слухавку і повернувся до малої зали, де зібрався його оркестр.

— Панове, репетицію закінчено, — сказав він. — Я вже не можу.

3

Вона поклала слухавку, аж зашарівшись від обурення. Її образило те, як Кліма зустрів ту звістку. Втім, вона давненько вже почувалась ображеною.

Вони запізналися два місяці тому, коли славетний сурмач давав гастролі в курортному містечку. Після концерту була гулянка, туди запросили і її. Сурмач обрав її з-поміж усіх і провів із нею ніч.

Відтоді він і словом не озивався. Вона послала йому дві поштові картки з привітаннями, та він не відповів. Якось була вона проїздом у столиці й зателефонувала до театру, проте дізналася, що в нього якраз репетиція. Чоловік, який розмовляв з нею телефоном, спитався, як її звати, і сказав, що піде пошукає Кліму.

Повернувшись за кілька хвилин, він сказав, що репетиція вже скінчилася і сурмач пішов. Вона подумала, що її хочуть спекатися, й розгнівалася, тим паче, давно вже підозрювала про ту вагітність.

— Він вважає, що це фізіологічно неможливо! Диво та й годі, — фізіологічно, бач, неможливо! Цікаво, що він скаже, як народиться дитина!

Обидві колеги гаряче підтримували її. Того дня, коли в наповненій парюю залі вона сказала їм, що збула тієї ночі небувалі години зі славетним чоловіком, сурмач став осудовиськом для всіх її приятельок. Його примара витала в залі, де вони чергували, змінюючи одна одну, й коли звучало його ім'я, тихенько реготали, наче йшлося про особу, яку вони дуже близько знали. І, довідавшись, що Ружена зайшла в тяж, вони відчували якусь чудернацьку втіху, адже тепер він став невіддільний од них завдяки фізичній присутності в глибині її тіла.

Сорокарічна поплескала її по спині:

— Та заспокойся вже, заспокойся, крихітко! Ось я дещо для тебе маю.

І розгорнула заяложений і пошарпаний глянцевої журнал.

— Поглянь!

Усі троє схилилися над світлиною гожої молоді чорнявки, що стояла на естраді з мікрофоном біля вуст.

Ружена спробувала вгадати свою долю з тих кількох сантиметрів знімка.

— Я й не знала, що вона така молода, — сказала недовіжливо.

— Та де там! — всміхнулася сорокарічна. — Цій світлині вже десять років. Вона з ним одного віку. Ця жінка тобі не суперниця!

4

Під час тієї телефонної розмови Кліма подумав собі, що вже давно чекав на цю жахливу звістку. Звісно, не було жодних розумних підстав гадати, що він запліднив Ружену того фатального вечора (навпаки, був певен, що вона несправедливо обвинуватила його), проте такої новини він сподівався вже давненько, ще до знайомства з Руженою.

Мав двадцять один рік, коли закохана в нього білявочка вирішила заявити, що вона вагітна, і в такий спосіб змусила взяти з нею шлюб. То були страшні тижні, у нього аж тремтіло все всередині, й урешті він занедужав. Відтоді затямив собі, що вагітність — це лихо, якого можна чекати звідусіль, що це удар, від якого немає громовідводу і про який

сповіщають патетичним тоном по телефону (авжеж, того разу білявка теж сповістила йому про ту жахливу новину телефоном). Халепа, яка спіткала його в двадцять один рік, спричинилася до того, що він вступав у контакти з жінками з відчуттям тривоги (проте досить палко) і після кожного побачення остерігався недобрих наслідків. Хоч він і запевняв себе, що завдяки його хворобливій обережності ймовірність тієї халеви не становить і тисячної відсотка, проте боявся навіть тієї тисячної.

Якось спокусився був вільним вечором і зателефонував одній жінці, якої не бачив уже два місяці. Впізнавши його голос, вона вигукнула: «О Боже, це ти! Я так чекала, що ти зателефонуєш! Мені так потрібно було, щоб ти зателефонував!» — і так наполегливо виголосила вона це, з таким пафосом, що серце його знову стиснулося від звичної тривоги й він усеньким своїм єством відчув: настала мить, якої він так остерігався. А що він завжди намагався якомога рішучіше дивитися правді у вічі, то й зараз пішов у наступ. «Чому ти кажеш мені це таким трагічним тоном?» — запитав він. «Учора померла моя мама», — відказала вона, і йому аж на душі полегшало, хоч і знав, що настане пора, коли таки не пощастить уникнути того лиха.

5

— Та годі вже! Що все це означає? — сказав ударник, і Кліма нарешті оговтався. Він побачив довкола заклопотані обличчя своїх музик, тож розповів їм про те, що сталося. Вони покидали інструменти і заходилися давати йому поради.

Перша порада була радикальна: вісімнадцятирічний гітарист заявив, що ту жінку, яка телефонувала їхньому начальникові й сурмачеві, потрібно гнати в три вирви. «Скажи їй, нехай робить, що хоче. Дитина не твоя, й тобі немає до того ніякого діла. А як наполягатиме, то аналіз крові покаже, хто батько».

Кліма зауважив, що такі аналізи здебільшого нічого не доводять і до уваги беруться тільки обвинувачення, які висуває жінка.

Гітарист відказав, що до того аналізу справа не дійде. Якщо дати жінці такого одкоша, то вона не вдаватиметься до марних заходів і,

збагнувши, що чоловік, якого вона обвинувачує, не якийсь там вайло, позбудеться дитини власним коштом.

— А якщо вона все ж таки народить ту дитину, то ми всі, усенький оркестр, посвідчимо в суді, що переспали з нею за тої пори. І нехай шукають батька поміж нами!

Проте Кліма відказав:

— Не сумніваюся, що ви зробите це задля мене. Але поки все воно скінчиться, я з глузду зсунуся від непевності і страху. В цьому ділі я найбоягузливіший з-поміж усіх чоловіків на світі, і найперше, що мені потрібно, це певність.

Усі з ним погодилися. Гітаристова метода була в принципі непогана, та не для всіх. Надто ж не надавалася вона для чоловіка зі слабкими нервами. Та й не годилося так чинити людині уславленій і заможній, заради якої жінки ладні були ризикнути всім. Отож вони погодилися на тому, що дівчині не можна давати одкоша, а треба схиляти умовляннями до того, щоб вона погодилася зробити аборт. Але до яких аргументів удатися? Вони розглянули три засадничі методи.

Перша метода полягала в тому, щоб звернутися до співчутливого дівочого серденька. Кліма розмовлятиме з медсестрою, як зі своєю найліпшою подругою; він щиро звіриться їй у всьому; скаже, що його дружина серйозно хвора і помре, дізнавшись, що її чоловік надбав дитину з іншою жінкою; що Кліма ні в моральному, ні в психологічному плані не зможе витерпіти такої ситуації; і що він благає медсестру зглянутися над ним.

Але ця метода зустріла принципові заперечення. Не можна будувати стратегію на такій сумнівній і непевній основі, як душевна доброта тієї медсестри. Надто вже чуйне і співчутливе серце мало бути в дівчини, щоб те звернення не обернулося проти Кліми. А вона, звісно ж, образиться, що він, батько її дитини, вділяє таку увагу іншій жінці, тож може завзятися проти нього.

Друга метода полягала в тому, щоб звернутися до здорового глузду тієї дівчини. Кліма спробує пояснити їй, що він не має і не може мати певності свого батьківства. Вони не були знайомі, бачив він її тільки раз у житті, та й нічого про неї не знає. Хто там іще з нею спав, йому невідомо. Ні, ні, звісно ж, він не каже, що дівчина хоче пошити його в дурні, але ж вона не може стверджувати, що не зустрічалася з

іншими чоловіками! І якщо вона таки завірятиме в цьому, то звідки знати Клімі, що вона каже правду? Та й чи розумно приводити на білий світ дитину, якщо батько її не певен свого батьківства? Невже Кліма повинен кинути свою дружину задля дитини, про яку навіть не знає, чия вона? І чи хоче Ружена мати дитину, якій не дозволено буде ніколи дізнатися, хто її батько?

Але і цю методу визнали сумнівною. Контрабасист (найстарший поміж ними) зауважив, що розраховувати на здоровий глузд тієї дівчини ще нерозсудливіше, ніж уповати на її співчутливість.

Логіка тих аргументів не сягне своєї мети, а дівоче серденько здригнеться від того, що кохана людина не вірить у щирість її слів. Це тільки спонукатиме її ще впертіше, зі сльозливою настирливістю, наполягати на своїх словах і намірах.

Була врешті й третя можливість. Кліма присягається майбутній матері, що він кохав і кохатиме її. Він і словом не обмовиться, що припускає, ніби батьком тієї дитини може бути хтось інший. Навпаки, він огорне дівчину довірою, любов'ю й ніжністю. Всього наобіцяє їй, навіть розлучитися зі своєю дружиною. Змалює їхнє прегарне майбуття. І в ім'я того майбуття попросить її урвати вагітність. Пояснить, що народження цієї дитини передчасне, воно позбавить їх перших, найсолодших років кохання.

Цим міркуванням бракувало того, чого в попередніх пропозиціях було надміру, — логіки. Як це Кліма міг бути по вуха закоханий у медсестру, якщо уникав її два місяці? Та контрабасист казав, що закохані завжди діють алогічно, й дівчині це можна простісінько пояснити. Врешті всі зійшлися на тому, що, либонь, ця третя метода найбільш придатна для цього випадку, адже вона апелює до дівочої закоханості, що в цьому разі виступає єдиною, хоч і відносною, певністю.

6

Вони вийшли з театрика і попрощалися на розі вулиці, та гітарист допровадив Кліму аж до дверей його домівки. Він єдиний не схвалив запропонованого плану. Той план здавався йому не гідним їхнього начальника, якого він поважав.

— Як ідеш до жінки, то прихопи нагайку! — зацітував Ніцше, що з його праць запам'ятав лише цю однісіньку фразу.

— Хлопчику мій, — зітхнув Кліма, — це вона взяла на мене ту нагайку.

Гітарист запропонував Клімі поїхати з ним на його авто до того містечка, виманити дівчину на шлях і переїхати її.

— Ніхто не доведе, що вона не кинулася сама мені під колеса.

Гітарист був наймолодший в оркестрі, дуже любив Кліму, якого зворушили ці слова.

— Ти хороший хлопчина, — сказав він йому.

Гітарист детально змалював йому той план й аж почервонів од збудження.

— Ти хороший хлопчина, але це неможливо, — сказав Кліма.

— Чому ти вагаєшся, вона ж лярва!

— Ти справді хороший хлопчина, але це таки неможливо, — повторив Кліма і попрощався з гітаристом.

7

Опинившись на самоті, він замислився над пропозицією того хлопця й над тим, що спонукало його відмовитися від неї. Сталося це не тому, що він був шляхетніший за гітариста, а тому, що був не такий відважний. Страх, що його обвинуватять у змові з метою вбивства, був дужчий, ніж страх, що його оголосять батьком тієї дитини. Він бачив, як автомобіль валить із ніг Ружену, бачив Ружену, яка лежить на шляху в кривавій калюжі, й відчув, як йому на мить ніби аж полегшало, його навіть блаженство охопило. Проте він знав, що тішити себе ілюзіями ні до чого. Та й був у нього ще один клопіт. Він подумав про дружину. Боже милий, таж у неї завтра день народження!

За кілька хвилин мала вже бути шоста вечора, а крамниці якраз ошостій і зачинялися. Він хутко зайшов до квіткарні й купив величезний букет троянд. Ох і тяжкий мав бути цей день народження! Доведеться вдавати, що він з нею і серцем, і думками, потрібно присвятити себе їй, бути ніжним з нею, розважати її, сміятися разом з нею, й впродовж усього того часу ні на секунду не забувати про той далекий і чужий живіт. Він робитиме над собою зусилля, щоб

вимовити лагідні слова, та думки його будуть далеко, ув'язнені в темній комірчині тих чужих нутроців.

Він зрозумів, що провести той день народження вдома буде понад його сили, і вирішив невідкладно побачитися з Руженою.

Але й ця перспектива його не тішила. Те курортне містечко в горах справляло на нього враження пустки. Він там нікого не знав. Хіба що за винятком отого пацієнта-американця, який поводився, наче заможний буржуа за старосвітської пори: після концерту він запросив увесь оркестр до себе в готель, частував усіх вишуканими напоями і жіночим персоналом курорту, тож непрямим чином сприяв тому, що сталося потім поміж Руженою й Клімою. Ох, якби ж то цей чоловік, що виявив до нього таку беззастережну приязнь, іще не поїхав з того містечка! Кліма захопився за його образ, наче за рятівну соломинку, адже за таких моментів, як він оце переживав, для чоловіка немає нічого бажанішого, ніж дружнє розуміння іншого чоловіка.

Він повернувся до театру і заглянув до воротаря. Попросив, щоб той замовив міжміську розмову. Незабаром у слухавці пролунав Руженин голос. Він сказав, що приїде побачитися з нею наступного дня. Кліма і словом не обмовився про новину, яку вона сповістила йому кілька годин тому. Розмовляв, наче вони були безтурботними коханцями.

Мимохідь він запитав:

— Американець іще там?

— Авжеж, — відказала Ружена.

Йому аж полегшало, і він уже веселіше повторив, що радий буде її побачити.

— Як ти вбрана? — запитав він.

— А тобі нащо?

То була хитрість, яку він уже давно й успішно використовував у телефонних розмовах.

— Хочу знати, як ти вбрана зараз. Щоб уявити тебе.

— На мені червона сукня.

— Червоне тобі, напевне, личить.

— Може, й так, — відказала вона.

— А під сукнею?

Вона засміялася. Авжеж, вони всі сміялися, коли він таке питав.

— Якого кольору трусики на тобі?

— Теж червоного.

— Радий буду побачити тебе в них, — сказав він і поклав слухавку. Йому здавалося, він узяв правильний тон. На мить самопочуття його поліпшало. Проте тільки на мить. Він збагнув, що, крім Ружени, ні про кого не може думати й що з дружиною того вечора треба обмежити розмови до мінімуму. Тоді він зупинився біля каси кінотеатру, де йшов американський вестерн, і придбав два квитки.

8

Хоч врода Каміли Кліми перекривала її недугу, все ж таки вона була недужа. Здоров'я мала кволе, тож кілька років тому їй довелося відмовитися від кар'єри співачки, що колись припровадила її простісінько в обійми теперішнього чоловіка.

Прекрасна жінка, яка так звикла до поклоніння, раптом почала дихати прикрим духом лікарні й формаліну. Здавалося, наче поміж її світом і світом її чоловіка пролягли гірські хребти.

Коли Кліма бачив її сумне обличчя, серце його просто-таки розривалося, і він простягав до неї (над отими уявними гірськими вершинами) люблячі руки. Каміла збагнула, що в її журбі криється сила, про яку вона досі й не підозрювала, та сила вабила Кліму, розчулювала його і доводила до сліз. Нічого дивного не було в тім, що вона почала користуватися (може, й несвідомо, проте частенько) цим знаряддям, яке несамохіть відкрила. Адже лише тоді, коли він дивився на її стражденне обличчя, вона могла бути більш чи менш певна, що жодна інша жінка не змагається з нею в його думках.

Ця вродлива пані справді боялася жінок і помічала їх скрізь. Ніколи й ніде не могли вони сховатися від неї. Вона вгадувала їх з інтонацій голосу Кліми, щойно він вітався з нею, заходячи до хати. Вона вміла відчути їхній дух із запаху його вбрання. Нещодавно знайшла клапоть паперу, оддертий від газети, і на ньому була дата, написана чоловіковою рукою. Звісно, вона могла означати якусь подію, репетицію концерту, побачення з імпресарію, та Каміла цілісінький місяць майже не спала ночами й думала про те, з якою ж ото жінкою він домовився зустрітися.

Та якщо ті підступні жінки так лякали її, то чому вона не шукала підтримки в чоловіків?

Тяжко. Ревнощі мають чудернацьку властивість висвітлювати потужним сяйвом одну-єдину істоту, а решту чоловіків полишати в непроглядній пітьмі. Думка пані Кліми могла скеровуватися лише в напрямку того болісного проміння, тож її чоловік був для неї єдиним на білому світі.

Ось вона почула, як обернувся ключ у дверях, а потім побачила Кліму з букетом червоних троянд.

Спершу вона відчула втіху, та відразу ж її охопив сумнів: чому він приніс квіти сьогодні увечері, адже її день народження завтра? Що воно може означати, га?

І вона зустріла його запитанням:

— Ти завтра не будеш удома?

9

Те, що він приніс троянди сьогодні, ще не означало, що завтра його не буде. Та її недовірливі, недремні й ревнівні мацаки, що завжди були наготові, вміли наперед угадувати найпотраємніші наміри чоловіка. Щоразу, коли Кліма усвідомлював існування тих клятих мацаків, які оголяли його, вистежували й викривали, він почував страшенну і відчайдушну втому. Ненавидів їх, оті мацаки, і був певен, що саме вони і становлять загрозу для його шлюбу. Він завжди вважав (сумління його тут було войовничо чисте), що як часом і бреше дружині, то лише тому, що хоче пощадити її, убезпечити від зайвого збурення, і що вона сама завдає собі болю отими підозрами.

Він нахилився до неї й прочитав у її очах підозру, смуток і кепський гумор. Йому закортіло жбурнути той букет додолу, та він опанував себе. Знав, що найближчими днями доведеться зберігати самовладання у набагато прикріших ситуаціях.

— Тобі неприємно, що я приніс квіти вже ввечері? — запитав він.

Дружина відчула роздратування в його голосі, подякувала і пішла наляти води у вазу.

— Клятий соціалізм! — сказав Кліма.

— Чому?

— А ось чому! Нас весь час змушують грати задурно. То в ім'я боротьби з імперіалізмом, то в річницю революції, то на день народження якогось партійного начальника, і я мушу погоджуватися, бо оркестр ліквідують. Уявити собі не можеш, як розлютивсь я сьогодні.

— З якого приводу? — байдуже запитала вона.

— Під час репетиції прийшла голова комісії міськради і почала пояснювати, що ми повинні грати й чого нам грати не можна, а наприкінці зобов'язала дати безоплатний концерт для Спілки молоді. Та найгірше те, що завтра я мушу цілісінський день пробути на одній дурнуватій конференції, де нам розповідатимуть про роль музики в будівництві соціалізму. Ще один день пропадає, геть пропадає! І якраз на твої народини!

— Таж не триматимуть вони тебе до ночі!

— Авжеж, ні. Але ж ти знаєш, у якому стані прийду я завтра додому. Ото й вирішив, що ліпше сьогодні побути удвох спокійненько, — сказав він і взяв її руки в свої долоні.

— Ти такий добрий, — мовила пані Клімова, і з її тону він зрозумів, що вона не повірила жодному слову з того, що він допіру сказав про ту завтрашню конференцію. Звісно, вона не зважилася показати, що не вірить йому. Знала, що недовіра доводить його до сказу. Але Кліма вже давно перестав розраховувати на її віру. Хоч правду він казав, хоч брехав, — завжди підозрював її в тому, що вона підозрює його. Проте жереб уже було кинуло, й він і далі мусив грати у гру — вдавати, наче вірить у те, що вона вірить йому, а вона (з сумним і відсутнім виразом на обличчі) ставила йому запитання про ту гадану завтрашню конференцію, вдаючи, що не сумнівається в її існуванні.

Потім вона пішла в кухню приготувати вечерю. І пересолила її. Куховарила вона завжди дуже добре, із задоволенням (життя не розбестило її, і вона не втратила звички до хатніх справ), тож Кліма здогадався, що цього разу вечеря була невдала лише тому, що його дружина страждає. Уявив собі, як вона болісним, рвучким рухом сипле ту зайвину солі у страву, і серце його стиснулося. У тих пересолених куснях він наче осягав смак її сліз і поглинав свою провину перед нею. Він знав, що Каміла потерпає від ревнощів, знав, що вона знову не спатиме вночі, йому кортіло приголубити її, пригорнути до себе,

втішити, але він усвідомлював, що це було б зайве, бо з тієї ніжності її мацаки відразу б запідозрили, що на душі в нього нечисто.

Нарешті вони пішли у кіно. Герой картини трохи підбадьорив Кліму, бо примудрявся з неабиякою певністю весь час уникати різних пасток і небезпек. Він уявляв себе на його місці й думав, що умовити Ружену на той аборт буде напрочуд легко, що він завиграшки зробить це завдяки своєму чару і талану.

Потім вони вклялися обоє в широке ліжко. Він дивився на неї. Вона лежала горілиць, голова вгрузла в подушку, підборіддя трохи зведене догори, очі втупилися в стелю, і в тому скрайньому напруженні її тіла (вона завжди нагадувала йому струну, казав їй, що в неї «душа струни»), він умить збагнув усю її сутність. Так, часом йому траплялося (то були чудесні миті) за однісіньким її порухом чи жестом зненацька охопити всю історію її тіла і її душі. То були періоди не лише виняткового ясновидіння, а й цілковитого зворушення; адже ця жінка кохала його ще тоді, коли він був ніхто, вона ладна була всім пожертвувати задля нього, навмання вгадувала всі його думки, тож він міг розмовляти з нею про Армстронга і Стравинського, про всіляку дурню і про важливі речі, вона була для нього найближча з-поміж усіх людей на світі... Потім він уявив мертвим це прегарне тіло, це гоже обличчя, і подумав собі, що й однісінького дня не зможе прожити без неї. Він знав, що здатен захищати її до останнього подиху, що ладен віддати за неї своє життя.

Але те почуття шаленого кохання було тільки кволим проблиском, бо всю його свідомість охопили тривога і жах. Він лежав біля Каміли, знав, що безмежно кохає її, та думками був далеко від неї. Він пестив її обличчя, наче пестив його з незмірно далекої далечини у кілька сотень кілометрів.

День другий

1

Була дев'ята година ранку, коли елегантне біле авто зупинилося на паркувальному майданчику в околиці курортного містечка (далі автомобілям заїжджати не можна було) і з нього вийшов Кліма.

У центрі курорту на всю його довжину простягався парк із рідкими деревами, моріжком, посипаними піском доріжками і барвистими ослінчиками. Обабіч височіли курортні будівлі, поміж ними був і дім імені Карла Маркса, де мешкала медсестра Ружена, з якою сурмач провів дві фатальні нічні години в її крихітній кімнатці. Навпроти того будинку, потойбіч парку, височіла найгарніша споруда курорту в модерністському стилі початку століття, оздоблена рясним ліпленням і мозаїкою над входом. І тільки вона дістала привілей зберегти незмінною свою первинну назву: готель «Річмонд».

— Пан Бертлеф іще мешкає тут? — запитав Кліма у швейцара і, діставши ствердну відповідь, вибіг червоною доріжкою на другий поверх, а потім постукав у двері.

Увійшовши, він побачив Бертлефа, що зустрічав його в піжамі. Він перепросив за неочікуваний візит, та Бертлеф урвав його:

— Не перепрошуйте, друже мій! Ви подарували мені величезну радість, бо зазвичай уранці мене ніхто не відвідує.

Він потиснув Клімі долоню і вів далі:

— У цій країні люди не цінують ранкової пори. Вони раптово прокидаються від дзеленчання будильника, що уриває їхній сон, наче удар обухом, і відразу ж поринають у сумну метушню. І от скажіть мені, що то за день буде, як він розпочався з отакого гвалтовного акту? Що станеться з людьми, які за допомогою будильника щоранку дістають електричний шок? Вони звикають до щоденного насильства і щодня втрачають уміння здобувати втіху. Повірте мені, людський темперамент формується вранці.

Бертлеф делікатно обняв Кліму за плечі й, посадивши у фотель, сказав:

— Ох, я так люблю цю ранкову пору неробства, якою, наче ото містком зі статуями, помалу переходжу з ночі у день, зі сну до пробудженого життя. Це та пора доби, коли я такий вдячний буваю за щонайменше диво, за раптову зустріч, яка переконує мене в тому, що нічні марення збуваються й що поміж подіями вві сні й подіями наяву немає неподоланної прірви.

Сурмач дивився на Бертлефа, який походжав кімнатою, пригладжуючи долонею шпакуватого чуба, і думав про те, що в його дзвінкому голосі вчувається незнищений американський акцент, а в мові — зворушлива старосвітчина, яка легко пояснювалася тим, що Бертлеф ніколи не жив на батьківщині, а рідну мову чув тільки в колі родини.

— І ніхто, друже мій, — пояснював він, з довірливою усмішкою нахилившись до Кліми, — ніхто не може зрозуміти мене в цьому курортному містечку. Навіть медсестри, що загалом прихильні до мене, неприязно суплять брови, коли я запрошую їх збути зі мною декілька приемних хвилин за сніданком, тож я мушу відкладати побачення на вечір, коли вже трохи й утомлююся.

Потім він підійшов до телефону і спитав:

— Коли ви приїхали?

— Сьогодні вранці, — відказав Кліма. — На авто.

— То ви, мабуть, голодні, — сказав Бертлеф і, взявши слухавку, замовив сніданок для двох. — Четверо варених яєць, сир, масло, рогалики, молоко, шинка і чай.

Кліма тим часом розглядав кімнату. Великий круглий стіл, стільці, фотель, дзеркало, два дивани, двері, що провадять до ванни, і ще одні, до суміжної кімнатки, де була Бертлефова спальня. Усе воно розпочалося тут, у цьому розкішному помешканні. Тут сиділи п'яленькі музики його оркестру, і задля їхньої втіхи багатий американець погукав медсестер.

— Авжеж, — озвався Бертлеф, — цієї картини, що її ви розглядаєте зараз, тоді ще не було.

Тільки після цих слів сурмач угледів полотно, де був намальований бородатий чоловік з чудернацьким блакитним покотьолом довкола голови, що тримав у руках пензель і палітру. Картина була написана невправно, але сурмач знав, що чимало полотен, які видаються невправними, уславилися на весь світ.

— Чия це робота?
— Моя, — відказав Бертлеф.
— Я й не знав, що ви малюєте.
— Я дуже люблю малювати.
— І хто ж це? — наважився запитати сурмач.
— Святий Лазар.
— Що? Святий Лазар був малярем?
— Це не той Лазар, що в Біблії, а святий Лазар, чернець, який жив у IX столітті нашої ери в Константинополі. Це мій покровитель.
— Ти ба! — сказав сурмач.
— Дуже цікавий святий. Його катували не язичники за віру в Христа, а недобрі християни за любов до малювання. Як ви, напевне, знаєте, у VIII та IX століттях грецьке відгалуження християнської церкви вирізнялося суворим аскетизмом і нетерпимістю до будь-яких світських утіх. І малярство, й архітектуру вважали об'єктами недозволеної розкоші. Імператор Теофіл звелів знищити тисячі прекрасних полотен і заборонив Лазареві малювати. Та Лазар знав, що його картини прославляють Бога, і відмовився виконувати те повеління. Тоді Теофіл запроторив його до в'язниці, звелів катувати, вимагаючи, щоб Лазар відрікся від малювання, але Господь був милосердний і дав йому сили витерпіти всі ті страшенні муки.
— Гарна історія, — чемно мовив сурмач.
— Пречудова. Та, бачу, ви прийшли не для того, щоб розглядати мої картини.
Цієї миті в двері постукали, і служник заніс до кімнати велику тацю. Поставив її на стіл і розклав два куверти для сніданку.
Бертлеф запросив сурмача до столу і сказав:
— Не такий багатий цей сніданок, щоб ми не могли провадити нашої розмови. То розкажіть мені, що у вас на душі.
Отак сурмач, пережовуючи їжу, розповів про свою лиху пригоду, а Бертлеф ставив йому вряди-годи запитання.

2

Зокрема, запитав він про те, чому Кліма не відповів на дві поштові листівки, які надіслала йому медсестра, не підходив до

телефону і не зробив жодного дружнього жесту, що продовжив би їхню ніч кохання тихим і спокійним відлунням.

Кліма визнав, що його поведінка була і нерозумна, і недобра. Та, як він сказав, це було дужче за нього. Будь-які нові контакти з цією дівчиною викликали в нього жах.

— Звабити жінку, — невдоволено сказав Бертлеф, — може будь-який дурень. Але треба вміти і порвати з нею, а це вміє тільки зрілий чоловік.

— Та знаю я, — сумно відказав сурмач, — але ця відраза, ця нездоланна огида дужча в мені за будь-які добрі наміри.

— Скажіть на милість, — здивовано спитав Бертлеф, — ви ненавидите жінок?

— Таке кажуть про мене.

— Але хіба це можливо? Ви не скидаєтеся на імпотента чи гомосексуала.

— Таж певно, що я ні той, ні той. Але це ще гірше, — понуро зізнався сурмач. — Бо я кохаю свою дружину. Це моя еротична таємниця, що більшість чоловіків геть її не розуміє.

Те зізнання було таке зворушливе, що обидва на мить замовкли. Сурмач повів далі:

— Геть ніхто цього не розуміє, і моя дружина, мабуть, ще менше, ніж будь-хто. Вона гадає, ніби велике кохання виявляється лише в тому, що вам не потрібні любовні пригоди. Та це помилка. Мене весь час щось пхає до інших жінок, та коли я попораю їх, мене мов пружиною відкидає назад, до Каміли. Таке враження, наче я тільки задля того їх шукаю, щоб та пружина, той порив, той пречудовий політ (наповнений ніжністю, бажанням і смиренням) повертав мене до моєї дружини, щоб кожен новий перелюб змушував мене ще дужче кохати її.

— Отже, медсестра Ружена була для вас лишень підтвердженням вашого моногамного кохання?

— Авжеж, — відказав сурмач. — І дуже приємним підтвердженням. Бо медсестра Ружена наділена винятковим чаром, який помічаєш, коли бачиш її вперше, але цей чар з немалою для тебе користю випаровується за дві години, й тебе вже нітрохи не тягне до неї, а пружина потужно пхає тебе у зворотний розкішний політ.

— Любий мій друже, ваш приклад якнайкраще показує, що надмірне кохання завжди обтяжене провиною.

— Гадаю, кохання, яке я відчуваю до моєї дружини, це єдине добро, що є в мені.

— І ви помиляєтеся. Надмірне кохання, яке ви відчуваєте до дружини, — не протизвага і покута за вашу бездушність, а її джерело. Оскільки дружина для вас усе, то всі інші жінки для вас ніщо, тобто хвойди. Але це велике блюзнірство і величезна зневага до істот, що їх створив Господь. Таке кохання — чистісінька ересь, друже мій.

3

Бертлеф відсунув порожню чашку вбік, підвівся з-за столу і подався до ванної, де Кліма незабаром почув дзюркотіння води з крана, а за мить Бертлефів голос:

— Ви гадаєте, у вас є право умертвити дитину, яка ще й на світ не з'явилася?

Уже вгледівши того бороданя з німбом, Кліма трохи зняковів. Він пам'ятав Бертлефа як добротливого дядечка, і йому й на думку не могло спасти, що той віруюча людина. У нього аж серце стиснулося від думки, що зараз йому прочитають мораль і що єдина його оаза в цьому містечку вкриється піском. Він здушено відказав:

— А ви з тих, що вважають це убивством?

Бертлеф не відразу відповів.

Він вийшов з ванної, на ньому вже був вихідний костюм, а чуприна дбайливо зачесана.

— Убивство — це слово, від якого тхне електричним стільцем, — сказав він. — Не це я хотів сказати. Знаєте, я певен, що життя потрібно приймати таким, яке воно є. Це найперша заповідь, іще до Декалогу. Усі події в руках божих, і ми не знаємо, що з ними станеться. Я хочу сказати, що приймати життя таким, яке воно нам дається, означає приймати непередбачуване. А дитина — це квінтесенція непередбачуваного. Дитина є самісінькою непередбаченістю. Ви не знаєте, що з неї буде, що вона вам принесе, і тим-то їй потрібно прийняти. А то ви живете тільки наполовину, живете, як отой чоловік,

що не вміє плавати і бовтається коло берега, хоч океан починається насправді там, де є глибина.

Сурмач зауважив, що дитина не його.

— Припустімо, — сказав Бертлеф. — Але зізнайтеся, що якби це була ваша дитина, то ви все одно умовляли б Ружену зробити аборт. Ви зробили б це задля вашої дружини і того грішного кохання, яке відчуваєте до неї.

— Авжеж, це так, — відказав сурмач. — Я умовляв би її зробити це за будь-яких обставин.

Бертлеф притулився спиною до дверей ванної і всміхнувся.

— Я розумію вас і не збираюся переконувати. Надто вже старий я, щоб намагатися виправити світ. Просто сказав вам, що про це думаю. Я буду вашим другом, навіть якщо ви вчините всупереч моїм переконанням, і допомагатиму вам, навіть якщо не схвалюватиму ваших дій.

Сурмач дивився на Бертлефа, який виголосив цю останню фразу оксамитовим голосом мудрого проповідника. Він видавався йому величним. У нього було таке враження, наче все, що казав Бертлеф, стане легендою, притчею, взірцем, главою з новітнього Євангелія. Йому закортіло (і треба його зрозуміти, адже він був схвильований і схильний до надмірних порухів) уклонитися Бертлефові.

— Я допомагатиму вам, друже мій, — знову сказав Бертлеф. — Ось зараз підемо до мого друга, лікаря Шкрети, який залагодить медичний аспект цієї справи. Та поясніть мені, як ви збираєтеся схилити Ружену до вчинку, що викликає в неї відразу?

4

Коли сурмач виклав йому свій план, Бертлеф сказав:

— Це нагадує мені випадок, що стався під час моєї бурхливої молодості, я тоді працював докером у порту, і нам носила їжу одна дівчина. У неї було дуже добре серце, і вона нікому не могла відмовити. На жаль, чоловіки за ту доброту сердечну (й тілесну) віддячували грубощами, а не добром, і тільки я ставився до неї з шанобливою ніжністю й залишався єдиним, хто ще не спав із нею. Від тієї поваги вона закохалась у мене. Якби я врешті не переспав із нею,

то завдав би їй болю й образив би її. Але сталося це лише раз, і я пояснив їй, що надалі почуватиму до неї велику духовну любов, та коханцями нам не бути ніколи. Вона розплакалася, втекла, перестала зі мною вітатися й відтоді віддавалася першому-ліпшому. Минули два місяці, й вона заявила, що вагітна від мене.

— То ви влипли у ту саму халепу, що і я? — вигукнув сурмач.

— Ох, друже мій, — сказав Бертлеф, — невже ви не знаєте, що ваша халепа — це планида всіх чоловіків на світі?

— Та й що ви зробили?

— Я вчинив так, як і ви оце казали, з одною тільки різницею. Ви хочете вдавати, ніби кохаєте Ружену, а я і справді кохав ту дівчину. Усі принижували і кривдили її, і тільки зі мною це вбоге створіння пізнало, що таке ніжність, тож воно й не хотіло позбуватися тієї ніжності. Я розумів, що вона кохає мене, й не міг гніватися за те, що вона виявляє те кохання так, як підказує її невинна ницість. Ось що я сказав їй: «Я знаю, що ти вагітна від іншого. Та знаю й те, що вчинила ти це від кохання до мене, і хочу за кохання відплатити коханням. Не має значення, від кого дитина, я одружуся з тобою».

— Здуріти можна!

— І все ж таки це подіяло ефективніше, ніж ваші старанно продумані плани. Коли я декілька разів повторив, що кохаю її й хочу взяти заміж навіть з дитиною, то вона розплакалася й зізналася, що обманула мене. Завдяки моїй доброті збагнула, сказала вона, що не гідна мене і що ніколи не зможе зі мною одружитися.

Сурмач замислено мовчав, а Бертлеф докинув:

— Добре було б, якби ця історія послужила для вас притчею. Не треба запевняти Ружену, що ви кохаєте її, постарайтеся покохати її насправді. Спробуйте зглянутися над нею. Хоч, може, вона і обманює вас, усе ж таки спробуйте побачити в тій облуді її кохання. Певен, вона не зможе встояти перед силою вашої доброти і сама влаштує все так, щоб не завдати вам лиха.

Бертлефові слова справили величезне враження на сурмача. Та щойно він виразніше уявив собі Ружену, як утямив, що той шлях любові, про який казав йому допіру Бертлеф, для нього неможливий, що це шлях для святих, а не для пересічних людей.

Ружена сиділа за маленьким столиком у великій залі купального комплексу, де на тапчанах, що стояли попід стінами, відпочивали після водяних процедур жінки. Щойно їй принесли картки двох нових пацієнок. Вона проставила у них дату, вручила жінкам ключі від роздягальні, дала рушники і великі білі простирала. Потім зиркнула на годинник і пішла до іншої зали (в халаті, який убрала простісінько на голе тіло, бо в облицьованих кахлями залах було повно гарячої пари), де в басейні бовталосся у чудодійній мінеральній воді десятки зо два голих жінок. Вона назвала три прізвища, сповістивши, що час купання тих пацієнок добіг кінця. Жінки слухняно вилізли з басейну, струснули здоровецькими цицьками, з яких аж ляпнула вода, і подалися за Руженою, яка припровадила і вклала їх на тапчани. Вона замотала їх у простирала, втерла очі хустиною і зверху вкрила ще й укривалами. Жінки всміхалися їй, та Ружена не відповідала на ті усмішки.

Мало було приємного в тому, що народилася вона в містечку, куди щороку приїздить десять тисяч жінок, а молодих чоловіків майже не буває; уже в п'ятнадцять років дівчина тут здатна передбачити всі еротичні можливості, які випадуть їй у житті, якщо вона не змінить місця проживання.

А як поміняти те місце? Лікувальний заклад, у якому вона працювала, неохоче розлучався зі своїм персоналом, а Руженині батьки гаряче протестували, коли вона заводила річ про переїзд.

Ні, ця дівчина, хоч і силкувалася старанно виконувати свої обов'язки, але ніколи не почувала до пацієнок любові. На те були три причини.

Заздрощі. Ті жінки приїздили сюди, покинувши своїх чоловіків, коханців, цілий світ, що, як вона собі гадала, просто-таки ряснів недоступними їй можливостями, хоча в неї були пружніші перса, довші ноги і досконаліші риси обличчя.

Крім заздрощів, було й нетерпіння. Жінки приїздили сюди зі своїми далекими долями, а в неї ніякої долі не було, ні торік не було, ні тепер; її жахала думка про те, що роки її в цьому містечку спливають

без жодних подій і, попри свою молодість, думала весь час про те, що життя мине, а вона так і це почне жити.

І третя причина. Вона почувала інстинктивну відразу до цього збіговиська, що знецінювало вартість жінки як індивіда. Її оточувала сумна інфляція жіночих персів, поміж якими навіть її прегарні груди втрачали свою привабу.

Вона без усмішки огорнула останню з трьох паній, аж її худорлява колега зазирнула до зали і гукнула:

— Ружено, до телефону!

Це прозвучало так урочисто, що вона відразу ж утямила, хто дзвонив. Зашарівшись, хутенько пройшла за комірки, взяла слухавку і сказала своє ім'я.

Кліма теж назвався й запитав, коли в неї буде час побачитися з ним.

— Я закінчую роботу о третій пополудні. Можна зустрітися о четвертій.

Потім потрібно було визначити місце для побачення. Ружена запропонувала велику кав'ярню, що працювала весь день. Худорлява, яка стояла поруч і не зводила очей з її вуст, схвально кивнула. Сурмач відказав, що волів би побачитися з нею в такому місці, де вони були б самі, й запропонував поїхати десь за межі курорту.

— Оцього не треба. Куди це ми ще поїдемо! — відтяла Ружена.

— Усамітнимось.

— Якщо ти соромишся мене, то не треба було приїздити, — сказала Ружена, і її колега кивнула.

— Та не те я хотів сказати, — мовив Кліма. — Чекатиму на тебе о четвертій коло винарні.

— Чудово, — сказала худорлява, коли Ружена поклала слухавку. — Він хотів зустрітися з тобою потайки, а треба зробити так, щоб вас побачило якомога більше людей.

Ружена була й так схвильована, а майбутнє побачення ще дужче збурило її. Не могла вона уявити собі Кліму. Який він на вигляд, яка у нього усмішка, як тримається? Від тієї однісінької зустрічі у неї лишився невиразний спомин. Колеги тоді засипали її запитаннями про сурмача: який він, що казав, як виглядав, коли роздягнувся, як він кохався... Та вона нічого не могла сказати, тільки повторювала, що це було як сон.

І то була не заяложена фраза. Чоловік, що з ним вона пробула дві години в ліжку, спустився до неї з афіш. На якийсь час його світлина прибрала тривимірної реальності, тепла і ваги, а потім знову стала безбарвним і безтілесним образом, розтиражованим тисячами примірників, і від того ще абстрактнішим і нереальнішим.

І саме тому, що він так хутко втік від неї, знову обернувшись на графічний знак, у неї збереглося прикре враження його досконалості. Вона не могла згадати жодної подробиці, що принизила б його і наблизила. Коли він був далеко, її переповнювала войовнича енергія, але тепер, коли вона відчула його присутність, відвага покинула її.

— Тримайся, — сказала їй худорлява. — Я вболіватиму за тебе.

6

Коли Кліма розповів про свою балачку з Руженою, Бертлеф узяв його попід руку і попровадив у дім імені Карла Маркса, де мешкав і мав кабінет лікар Шкрета. У приймальні вже сиділо кілька жінок, але Бертлеф, не вагаючись, чотири рази гупнув кулаком у двері кабінету. За мить вони відчинилися, і звідти виглянув високий чолов'яга у білому халаті й в окулярах на довгому носі.

«Зачекайте хвилинку, будь ласка», — сказав він жінкам у приймальні й попровадив чоловіків у коридор, а відтіля й до свого помешкання, що містилося на горішньому поверсі.

— Як ся маєте, маестро? — спитав він сурмача, коли вони посідали втрюх. — Коли ми почуємо ваш новий концерт?

— Ніколи, — відказав Кліма, — бо на цьому курорті мене спіткала халепа.

Бертлеф пояснив, що за халепа спіткала сурмача, і Кліма додав:

— Я прийшов попросити у вас допомоги. Спершу я хотів би знати, чи вона справді вагітна. Може, це лише затримка. Або ж вона дурненьку клеїть. У мене якимось таке було. І теж із білявкою.

— З білявками взагалі краще діла не мати, — сказав Шкрета.

— Атож, — підтвердив Кліма, — білявки — це моя згуба. Пане лікарю, це був жах якийсь. Я змусив, щоб вона пройшла медичне обстеження. Але на початку не можна з певністю сказати, вагітна

жінка чи ні. Тоді я звелів, щоб вона відбула тест на мишах. Мишам упорскують сечу вагітної, і якщо у мишей набрякають яєчники...

— ...то жінка вагітна, — завершив Шкрета.

— Вона взяла свою ранкову сечу у флаконі, я її супроводжував, аж раптом вона впустила той флакон на тротуар коло поліклініки. Я кинувся на ті друзки, щоб зібрати бодай кілька крапель! Якби ви побачили мене тоді, то подумали б, що вона впустила Святий Грааль. Вона це навмисне вчинила, тобто розбила флакон, бо знала, що не вагітна, і хотіла, щоб я страждав якомога довше.

— Типова поведінка білявки, — нітрохи не здивувавшись, сказав Шкрета.

— Ви гадаєте, між білявками і чорнявками є різниця? — поспитався Бертлеф, який трохи сумнівався у лікаревій обізнаності.

— Кажу вам! — вигукнув Шкрета. — Біляве й чорняве волосся — це два полюси людської натури. Чорні символізують мужність, хоробрість, щирість, дію, а біляві — жіночність, ніжність, слабкість і пасивність. Отож білявка вдвічі жінка. Принцеса може бути тільки білява. Тим-то жінки, щоб видаватися якомога жіночнішими, фарбуються білою барвою й ніколи не вдаються до темної.

— Цікаво було б знати, як це пігменти впливають на людський характер, — недовірливо сказав Бертлеф.

— Та не в пігментах річ. Білявка несамохіть пристосовується до кольору свого волосся. Надто ж коли це перефарбована чорнявка. Вона хоче відповідати своїй барві, тож поводитья як тендітна істота, як фривольна лялечка, вимагає, щоб ставилися до неї галантно, ніжно, послужливо, щоб усім забезпечували, сама вона не здатна щось робити, зовні — вишукана, а в душі — брутальна. Якби темне волосся стало світовою модою, то легше було б жити. Це була б найліпша суспільна реформа.

— Отож цілком можливо, що й Ружена грає зі мною цю комедію, — устряв Кліма, намагаючись знайти у Шкретиних словах бодай якусь надію для себе.

— Ні. Я оглядав її вчора. Вона вагітна, — сказав лікар.

Бертлеф помітив, що сурмач аж посинів, і сказав:

— Пане лікарю, ви очолюєте комісію, що відповідає за аборти.

— Так, — відказав Шкрета. — Ми засідаємо цієї п'ятниці.

— Чудово, — сказав Бертлеф. — Не варто гаяти часу, бо нерви нашого друга можуть не втримати. Знаю, що в цій країні неохоче дають дозвіл на аборти.

— Дуже неохоче, — potwierдив Шкрета. — Зі мною в цій комісії є ще дві жіночки, що представляють народну владу. Вони страшенно бридкі й ненавидять усіх жінок, які до нас звертаються. Знаєте, хто найдужчі жінконенависники? Жінки. Панове, жоден чоловік, навіть пан Кліма, якого вже дві жінки хотіли вчинити винуватцем їхньої вагітності, не ставиться з такою ненавистю до жінок, як самі жінки ставляться до представниць своєї статі. Чому, на вашу думку, вони так намагаються звабити нас? А щоб подразнити і принизити своїх сестер. Господь заронив у жіночі серця ненависть до інших жінок, бо хотів, щоб рід людський весь час множився.

— Я вибачаю вам ці міркування, — сказав Бертлеф, — бо хочу негайно повернутися до справи нашого друга. Усе ж таки ви голова тієї комісії, й ті клятві бабиська роблять усе, що ви скажете.

— Авжеж, я все вирішую, але мені не хочеться там працювати. Це діло і шеляга мені не приносить. Ось ви, маестро, скільки заробляєте, наприклад, за один концерт?

Кліма сказав, і та сума вразила Шкрету.

— Частенько я думаю собі, — сказав він, — що міг би заробити трохи грошеньт музикою. Я добряче граю на барабані.

— Ви граєте на барабані? — виказуючи неабиякий інтерес, запитав Кліма.

— Авжеж, — відказав Шкрета. — У народному домі в нас є піаніно і барабан. Як випадає вільна часина, я граю на барабані.

— Чудово! — вигукнув сурмач, зрадівши, що може полестити лікареві.

— Але в мене немає з ким організувати справжній оркестр. Є тільки аптекар, він добре грає на піаніно. Якось ми намагалися щось зіграти... — він замовк і замислився. — Послухайте-но! Якщо Ружена прийде на комісію...

— Аби лиш вона туди прийшла!.. — болісно зітхнув Кліма.

Шкрета нетерпляче махнув рукою.

— Та прийде із задоволенням, туди всі приходять. Але комісія вимагає присутності батька, тож вам доведеться прийти туди разом з нею. А щоб ви не їхали сюди задля такої дрібниці, то можете прибути

напередодні й ми увечері дамо концерт. Сурма, піаніно, барабан. *Tres faciunt orchestrum.*^[1] Як на афішах буде ваше ім'я, то аншлаг забезпечено. Що скажете?

Кліма завжди дуже ретельно ставився до техніки своїх концертів, і ще днів зо два тому ця лікарева пропозиція видалася б йому безглуздою. Та зараз його цікавили тільки нутрощі тієї медсестри, тому на лікареве запитання він відповів з чемним ентузіазмом:

— Це було б чудово!

— Справді? Ви згодні?

— Атож.

— А що ви скажете про це? — запитав Шкрета в Бертлефа.

— Пречудова ідея. Не знаю тільки, як ви підготуєтеся за Два дні.

Замість відповіді Шкрета підвівся й попрямував до телефону. Набрал номер, та ніхто не взяв слухавку.

— Найважливіше — це негайно замовити афіші. На жаль, секретарка пішла снідати, — сказав він. — Залу ми знайдемо завиграшки. Товариство народної просвіти має організувати там антиалкогольний захід, і мій колега читатиме лекцію. Він радий буде сказати, що занедужав, і поступитися мені приміщенням. Але, звісно, треба, щоб ви приїхали у четвер увечері — маємо порепетирувати втрюх. Чи, може, не треба?

— Ні, ні, — похопився Кліма. — Це необхідно. Треба заздалегідь підготуватися.

— Я теж так гадаю, — сказав Шкрета. — Виконаємо найпопулярніший репертуар. Я чудово барабаню *Saint Louis' Blues* і *When The Saints Go Marching In*. Та й кілька сольних номерів у мене буде, цікаво, що ви про них скажете. А сьогодні пополудні маєте якісь плани? Може, спробуємо пограти?

— Як на лихо, сьогодні пополудні доведеться вмовляти Ружену зробити аборт.

Шкрета нетерпляче відмахнувся.

— Забудьте! Погодиться вона й без умовлянь.

— Ох, пане лікарю, — благально мовив Кліма, — тоді ліпше в четвер.

Устряв Бертлеф:

— Гадаю, вам ліпше і справді порепетирувати у четвер. Наш друг сьогодні навряд чи зможе зосередитися. Та й сурму свою він, бачу, не

прихопив.

— А й правда! — погодився Шкрета.

І попровадив їх до ресторану навпроти. Вони вже переходили вулицю, аж їх наздогнала медсестра і почала умовляти лікаря повернутися до кабінету. Шкрета перепросив приятелів і слухняно пішов до своїх безплідних пацієнок.

7

З півроку тому Ружена покинула батьківський дім у сусідньому селищі й оселилася у маленькій кімнаті в будинку імені Карла Маркса. Вона сподівалася, що зазнає бозна-якої утіхи в тому помешканні, та незабаром зрозуміла, що користувалася тією кімнатою й своєю свободою не так успішно і різноманітно, як їй ото мріялося.

Повернувшись о третій годині пополудні з роботи, вона була прикро вражена, побачивши, що на дивані в її квартирці сидить батько і чекає на неї. Це був дуже недоречний візит, бо вона хотіла поприбирати, зачесатися і подумати, яку сукню вдягнути.

— Що ти тут робиш? — запитала роздратовано. Вона гнівалася на воротаря, що знав її батька і ладен був одімкнути йому кімнату за її відсутності.

— Та випала в мене вільна хвилька, — сказав батько. — У нас тут сьогодні навчання.

Її батько був членом добровільної народної дружини. Руженині колеги кепкували зі стариганів, які поважно походжали містом із пов'язками на рукавах, тож їй було соромно за батька.

— Нема тобі чого робити! — буркнула вона.

— Ти раділа б, що твій тато ніколи не сидів склавши руки, та й зараз без діла не сидить. Ми, пенсіонери, ще покажемо молодим, що ми вміємо робити!

Ружена подумала, що нехай батько балакає собі, а вона тим часом обере сукню.

І відчинила шафу.

— Цікаво, і що ж ви вмієте робити... — сказала вона.

— Багато чого. Це містечко — міжнародний курорт мінеральних вод, крихітко моя. А на що воно схоже! Дітлахи гасають по газонах.

— То й що? — запитала Ружена, перебираючи сукні. Жодна їй не подобалася.

— І якби ж то тільки дітлахи, а тут іще й псів повнісінько! Міська рада вже давно видала постанову, щоб собак виводили на прогулянку на повідках і в намордниках. Але цього ніхто не дотримується. Кожен робить, як йому закортить. Поглянь лишень, що коїться в міському парку!

Ружена дістала сукню й почала перебиратися, сховавшись за прочиненими дверцятами шафи.

— Вони скрізь дзюрять. Навіть у пісок на дитячих майданчиках! Уяви собі, що дитина впустисть у пісок намащений кусник хліба! І ми ще дивуємося, звідки ті болячки беруться! Та он поглянь, — підійшовши до вікна, сказав батько. — Ось простісінько зараз гуляє собі по волі четверо псів.

Ружена вийшла з-за дверцят і глянула в люстро. Та в неї було невелике дзеркало, тож розгледіти вона могла себе тільки по пояс.

— Бачу, тебе це геть не цікавить! — сказав батько.

— Та чого ж, цікавить, — мовила Ружена, відходячи від люстра навшпиньки, щоб подивитися, який вигляд мають у цій сукні її ноги. — Не гнівайся, у мене побачення, то я поспішаю.

— Мені подобаються лише сторожові та мисливські пси, — провадив батько. — Та я не розумію людей, що тримають псів у своїх помешканнях. Мабуть, незабаром жінки перестануть народжувати дітей і возитимуть у візочках цуценят!

Ружені не сподобалося те, що вона побачила в дзеркалі. Обернулася до шафи і заходилася шукати там кращу сукню.

— Ми ухвалили, що люди можуть тримати в себе вдома псів лише зі згоди всіх мешканців дому на спільних зборах. Крім того, ми збільшили податок на собак.

— Бачу, ти переймаєшся серйозними справами, — сказала Ружена, зрадівши, що не живе більше з батьками.

Батько змалку набрид їй своїми повчаннями і вказівками. Вона мріяла жити в світі, де люди розмовляли б іншою мовою.

— Нема чого кепкувати з мене. Пси — це серйозна проблема, і не лише я так гадаю, такої ж думки і найвищі політики. Еге, забули в тебе спитатися, що серйозне, а що ні. Ти, звісно ж, скажеш, що

найголовніше на світі — це сукні, — сказав батько, побачивши, що вона знову сховалася за дверцятами і знову перевдягається.

— Авжеж, найголовніше — це мої сукні, а не пси, — відказала вона і знову навшпиньки підійшла до дзеркала.

Та й цього разу їй не сподобалося те, що вона в нім побачила. Це невдоволення собою помалу переросло в зухвалість: вона роздратовано подумала, що нехай той сурмач приймає її такою, якою вона є, навіть у цій дешевій сукенці, й від цієї думки відчула якесь чудернацьке задоволення.

— Це питання гігієни, — сказав батько. — Не буде чисто в наших містах, поки пси залишатимуть на вулицях своє лайно. І це моральне питання. Неприпустимо, щоб люди тримали псів у квартирах, призначених для людей.

Сталося те, чого Ружена і не передбачала: її непокірливість непомітно і загадково поєдналася з батьковим обуренням. Вона вже не почувала до нього тієї гострої відрази, яку він викликав нещодавно; навпаки, у його гнівних словах дівчина черпала енергію.

— У нас ніколи не було пса в хаті, й ми спокійнісінько жили собі без нього, — сказав батько.

Вона знай дивилася в дзеркало і відчувала, що вагітність дає їй неабияку перевагу. Гарною вона вважає себе чи ні, сурмач все ж таки приїхав, щоб побачитися з нею, й люб'язно запросив до кав'ярні. Втім (вона зиркнула на годинник), він уже на неї чекав.

— Але ми наведемо порядок, дитино моя, ось побачиш! — усміхнувшись, сказав батько, і цього разу вона відреагувала м'якше, майже з усмішкою.

— Приємно чути це, тату. Але мені час йти.

— Мені теж. Навчання ось-ось розпочнуться.

Вони разом вийшли з будинку імені Карла Маркса і попрощалися. Ружена помалу попрямувала до кав'ярні.

8

Кліма ніколи не міг увійти в свій образ відомого артиста, який весь час їздить з гастролями, а коли мав особисті проблеми, сприймав той образ як тягар і навіть гандж. Коли він увійшов із Руженою до

винарні й навпроти роздягальні побачив на стіні афішу, яка лишилася від його останнього концерту, а на ній своє величезне фото, йому стало ніяково. Він запровадив дівчину до зали, а сам несамохіть намагався вгадати, хто з відвідувачів його упізнає. Він боявся очей, гадав, що за ним стежать звідусіль, вимагаючи від нього певного виразу обличчя і певної поведінки. Відчув, що на ньому вже зупинилося декілька зацікавлених поглядів. Він спробував не звертати на них уваги і попрямував до столика в кінці зали, що стояв коло великого вікна, з якого видно було зелене листя дерев у міському парку.

Коли вони посідали, він усміхнувся Ружені, погладив її по руці і сказав, що сукня їй личить. Вона скромно заперечила, та він наполягав, і кілька хвилин торочив щось про те, яка вона чарівна.

Казав, що дивується з її краси. Мовляв, думав про неї два місяці, але художні зусилля його пам'яті витворили далекий від дійсності образ. Сказав, що хоч він, палаючи від бажання, й уявляв її собі часто, та реальна зовнішність перевершила його сподівання.

Ружена сказала, що сурмач не давався знати цілі два місяці, то вона гадала собі, що він і не думав про неї.

На це зауваження він уже старанно підготував відповідь. Втовлено махнув рукою й сказав, що вона уявити собі не може, які гіркі були ті два місяці для нього. Ружена запитала, що сталося, але сурмач не хотів удаватися в подробиці. Тільки сказав, що постраждав од великої невдячності і раптово опинився сам на білому світі, без друзів, без нікого.

Він трохи боявся, що Ружена почне детально розпитувати про його клопоти, бо ризикував заплутатись у брехні. Та дарма він того остерігався. Звісно, Ружена з великим інтересом дізналася, що в нього був нелегкий період у житті, й охоче прийняла те виправдання за два місяці мовчання. Проте що там у нього скоїлося насправді, їй було геть байдуже.

У тому двомісячному періоді цікавив її лише його смуток.

— Я довго думала про тебе і була б рада, якби зуміла тобі допомогти.

— Мені все так остогидло, що я вже й людей став боятися. Сумний друг — поганий друг.

— Мені теж було сумно, — мовила вона.

Знаю, — сказав він і знову погладив її руку.

— Я вже давно зрозуміла, що чекаю дитину від тебе. А ти не озивався. Та я зберегла б дитину, навіть якби ти не приїхав, навіть якби ніколи в житті не захотів побачитися зі мною. Я думала, що якби і сама на світі лишилася, то в мене принаймні була б дитина від тебе. Я нізащо не погодилася б на аборт. Нізащо в житті...

Клімі аж заціпило; німий жах стиснув його серце.

На щастя, кельнер, що лінкувато обслуговував відвідувачів, підійшов нарешті до їхнього столика і запитав, чого вони хочуть.

— Коньяк, — сказав сурмач і відразу ж похопився: — Два коньяки.

Знову запало мовчання, аж Ружена повторила тихо:

— Так, нізащо в житті не погодилася б я на аборт.

— Не кажи так, — трохи оговтавшись, мовив Кліма. — Ти ж не сама в цій ситуації. Дитина — це не лише клопіт жінки. Це справа двох. Треба, щоб обоє дійшли згоди, а то це може кепсько скінчитися.

Скінчивши цю фразу, він збагнув, що допіру несамохіть визнав себе батьком дитини. Відтепер йому доведеться говорити з нею лише з огляду на це зізнання. Він, звісно, усвідомлював, що діє згідно зі своїм планом і що та поступка була задумана заздалегідь, та все ж таки його налякали ті слова.

Тут підійшов кельнер із коньяком.

— Ви пан Кліма, сурмач?

— Так, — відказав Кліма.

— Дівчата з кухні впізнали вас. То це ви на афіші?

— Так, — відказав Кліма.

— Від вас у захваті всі жінки від дванадцяти до сімдесяти років! — сказав кельнер і докинув, глянувши на Ружену: — Дівчата тобі очі видряпають від заздрощів!

І пішов, обернувшись декілька разів із нахабно-фамільярною посмішкою.

— Ні, я не погоджуся позбутися дитини, — повторила Ружена. — Та й ти щасливий будеш, як матимеш її. Бо, розумієш, я нічого не прошу в тебе. Сподіваюся, ти розумієш, що я від тебе нічого не хочу. Тут ти можеш бути спокійний. Це стосується тільки мене, а ти можеш не перейматися цим, як захочеш.

Нічого нема тривожнішого для чоловіка, ніж ці заспокійливі слова. Кліма раптом відчув, що він уже безсилий щось порятувати й

що ліпше все облишити. Він замовк і Ружена теж замовкла, тож слова, що вона їх допіру промовила, повисли у тиші, й сурмач почувався перед ними дедалі дужче безпомічним і нещасним.

Аж ось у його уяві сплив образ дружини. Він усвідомив, що не має права полишити все так, як воно є. І тоді він простягнув руку над мармуровим столиком і торкнувся Ружениних пальців. Стиснув їх і сказав:

— Забудь на мить про дитину. Дитина — не найголовніше. Хіба нам нема про що поговорити удвох? Невже ти гадаєш, я приїхав сюди лише задля того, щоб побалакати про дитину?

Ружена звела плечима.

— Найголовніше, що я сумував без тебе. Ми бачилися дуже недовго. І все ж таки не було такого дня, щоб я не думав про тебе.

Він замовк, і Ружена зауважила:

— Ти жодної звісточки не подав про себе за два місяці, а я ж тобі двічі писала.

— Не гнівайся на мене, — сказав сурмач. — Я навмисне не давав про себе знати. Просто не хотів. Боявся того, що в мені відбувається. Опирався коханню. Хотів написати тобі довгого листа, навіть списав кілька аркушів, та врешті викинув їх. Ніколи ще я так не закохувався, й це налякало мене. Та й чому б не зізнатися у цьому? Крім того, я хотів упевнитися, чи моє почуття не постало з простісінької захопленості. Сказав собі: якщо я ще один місяць перебуватиму в такому стані, то те, що я відчуваю до неї, не ілюзія, а таки дійсність.

— І що ти думаєш тепер? — тихенько спитала Ружена. — Це ілюзія?

Після тієї фрази сурмач зрозумів, що його план починає нарешті успішно втілюватися. Отож він не відпускав дівочої руки і говорив далі, й це давалося йому чимраз легше: зараз, сидячи оце перед нею, він розуміє, що марно вже піддавати довгим випробуванням своє почуття, бо вже все й так зрозуміло. І не хоче говорити про дитину, бо, на його думку, не дитина головне, а вона, Ружена. І значення тієї ненародженої дитини в тім, що вона погукала його сюди, до Ружени. Авжеж, та дитина, яку вона носить у собі, погукала його сюди, у це маленьке курортне містечко, і відкрила йому, як він кохає Ружену, і от за це (він підняв свій келих), за цю дитину і треба випити.

Звісно ж, він одразу злякався того жахливого тосту, до якого допровадив його нестримний язик. Але слова вже пролунали. Ружена теж підняла келих і прошепотіла:

— За нашу дитину, — а потім одним духом вихилила коньяк.

Сурмач відразу ж постарався забути той невдалий тост, почав балакати знову й ще раз сказав, що думав про неї щодня й щогодини.

Вона відказала на те, що в столиці він, либонь, оточений цікавішими жінками, ніж вона.

Він відповів, що йому вже у печінках сидить їхня вишуканість і претензійність. Він надає перевагу Ружені, шкода тільки, що вона так далеко мешкає. Чи не хоче вона знайти роботу десь у столиці?

Вона сказала, що воліла би жити там. Але в столиці нелегко буде знайти роботу.

Він поблажливо всміхнувся й відказав, що в лікарнях у нього там чимало знайомих, то її легко можна буде влаштувати.

Довго балакав, тримаючи її за руку, аж до них підійшла якась дівчина. Нітрохи не збентежившись від того, що перебиває їм розмову, захоплено сказала:

— Ви пан Кліма! Я відразу вас упізнала! Поставте мені автограф!

Кліма аж зашарівся. Він тримав Ружену за руку і звирявся їй у коханні в публічному місці на очах у всіх присутніх. Подумав, що перебуває тут наче на сцені амфітеатру, і всенький світ, обернувшись на зацікавлених глядачів, з недобрими посмішками стежить за тим, як він бореться за життя.

Дівча простягнуло йому клопоть паперу, і Кліма хотів було хутчій черкнути там щось, та виявилось, що в нього немає ручки, і в дівчини теж.

— У тебе немає ручки? — запитав він Ружену пошепки, щоб те дівча не почуло, що він називає її на «ти». Проте відразу ж утямив, що те звертання — не така інтимна річ, як те, що він тримає її за руку, тож повторив своє запитання вже голосніше: — Маєш ручку?

Проте Ружена похитала головою, й дівчина обернулася до столика, де сиділо ще кілька хлопців та дівчат, які відразу ж скористалися нагодою і кинулися разом із нею до Кліми. Вони дали йому ручку і видерли з блокнота кілька аркушів, на яких він поставив свій підпис.

З його планом усе було добре. Що більше свідків їхньої близькості, то дужче упевнювалася Ружена, що він її кохає. Та всупереч розумним міркуванням, сурмача огортала паніка від ірраціонального страху. Йому раптом спало на думку, що Ружена змовилася з тими людьми. Він невиразно уявив собі, як усі вони дають проти нього показання на суді про визнання батьківства. Авжеж, скажуть вони, ми бачили, як вони сиділи вдвох, мов два коханці, він гладив її по руці, а вона закохано дивилася йому в очі...

Страх сурмача посилювало його марнославство; він вважав, що Ружена не така вже й вродлива, щоб тримати її за руку. Та це було несправедливо. Вона була набагато гарніша, ніж здавалася йому тієї миті. Як ото закоханість робить кохану жінку ще вродливішою, так і страх перед жінкою, яка становить для нас загрозу, у стократ перебільшує кожен її гандж.

— Мені страшенно не подобається ця кав'ярня, — сказав Кліма, коли молодь нарешті одійшла від них. — Не хочеш трохи покататися?

Ружені цікаво було поглянути на його авто, й вона погодилася. Кліма заплатив, і вони вийшли з кав'ярні. Навпроти був сквер із широкою алеєю, посипаною жовтим пісочком. Там стояв із десятків чоловіків, лицем до кав'ярні. Здебільшого люди похилого віку, на рукавах їхніх пошарпаних піджаків були червоні пов'язки, а в руках вони тримали довгі тички.

Кліма приголомшено витріщився на них.

— А це що таке...

— Ох, та нічого, — відказала Ружена. — Покажи мені своє авто.

І хутко попровадила його відтіля.

Та Кліма ніяк не міг відвести очей від тих стариганів. Він не розумів, нащо їм ті довжелазні тички з дротяними петлями на кінці. Вони скидалися на служників, що запалюють увечері газові ліхтарі, ловців летючих рибин чи ополченців, озброєних секретною зброєю.

Він дивився на них, і йому здавалося, ніби один із тих чоловіків усміхається йому. Кліма злякався, йому стало страшно за себе, і він одразу ж подумав, що в нього вже почалися галюцинації, адже йому здалося, ніби той чоловік переслідує його і вистежує. Ружена попрямувала до паркувального майданчика, і він слухняно подався за нею.

— Мені хочеться поїхати з тобою кудись далеко, — сказав він. Однією рукою обіймав Ружену за плечі, а другою тримав кермо. — Кудись на південь. Довгим шляхом понад морем. Ти бувала в Італії?

— Ні.

— То пообіцяй, що поїдеш туди зі мною.

— А ти не вигадуєш?

Ружена сказала так зі скромності, та він злякався, що ота її фраза «а ти не вигадуєш» стосувалася його демагогії, яку вона оце збагнула. Проте він вирішив не відступати.

— Авжеж, вигадую. Мені завжди спадає на думку щось несусвітне, такий вже я є. Та, на відміну від інших, я завжди втілюю в життя несусвітні задуми. Повір мені, немає нічого кращого в житті, ніж утілювати несусвітні ідеї. Мені хочеться, щоб життя моє було суцільною низкою таких ідей. Хочеться, щоб ми ніколи не повернулися в це курортне містечко, кортить їхати і їхати отак до самісінького моря. Там я знайду роботу в якомусь оркестрі, й ми будемо мандрувати від курорту до курорту морським узбережжям.

Він зупинив авто в місцині, з якої відкривався розкішний краєвид. Вони вийшли, і він запропонував прогулятися в гай. Подалися туди і за кілька хвилин посідали на лаві, що збереглася ще від тієї пори, коли тут їздило менше авто, а люди дужче полюбляли гуляти у лісі. Обіймаючи Ружену за плечі, він раптом сумно сказав:

— Усі гадають собі, що в мене веселе життя. Це велика помилка. Насправді я дуже нещасний. Не лише впродовж цих місяців, а й упродовж останніх кількох років.

Якщо Ружена вважала вигадкою задум про мандрівку до Італії й поставилася до нього з невиразною підозрою (бо ж мало хто в її країні міг податися за кордон), від смутку, яким були просякнуті останні Кліміні слова, повіяло на неї солодкими пахощами. Вона вдихнула їх мов смаковитий дух свинячої печені.

— Як це ти можеш бути нещасним?

— Як можу бути я нещасним... — зітхнув сурмач.

— Ти славетний, у тебе чудове авто, купа грошей, гарна дружина...

— Авжеж, може, й гарна... — гірко сказав сурмач.

— Знаю я, — сказала Ружена. — Вона вже немолода. Вона ж однакового віку з тобою, правда?

Сурмач зрозумів, що Ружена, звісно ж, добре обізнана з усім, що стосується його дружини, і розлютився. Проте сказав:

— Авжеж, вона такого самого віку, як і я.

— Але ж ти не старий. Ти скидаєшся на хлопчача, — сказала Ружена.

— Чоловікові потрібна молодша дружина, — сказав Кліма. — І митцеві теж. Мені потрібна молодість, ти уявити собі не можеш, Ружено, як я ціную твою молодість. Часом я думаю, що вже не зможу жити отак. Страшенно кортить здобути свободу. Усе розпочати наново, по-іншому. Отой твій дзвінок учора, Ружено... у мене таке враження виникло враз, наче це звістка, яку мені послала самісінька доля.

— Справді? — лагідно запитала вона.

— А як ти гадаєш, чому я відразу ж передзвонив тобі? Я раптом збагнув, що не можна гаяти часу. Що треба негайно побачити тебе, негайно, невідкладно...

Він замовк і задивився в її очі.

— Ти кохаєш мене?

— До нестями, — відказав він.

— Я теж.

Він нахилився до неї й торкнувся губами її рота. То був свіжий, молодий рот, гожий рот з гарно окресленими м'якими вустами і ретельно почищеними зубами, все там було як слід, адже два місяці тому він не втерпів од спокуси припасти до нього. Але саме тому, що йому кортіло тоді до нього припасти, він сприймав його крізь імлу бажання й не знав про його справжню суть: язик тоді скидався на полум'я, а слина була п'яним трунком. І тільки тепер, коли він утратив привабу, той рот став просто ротом, реальним ротом, себто отвором, крізь який та дівчина поглинула кубічні метри кнедликів, цілі купи картоплі й літри супу, на зубах виднілися крихітні пломбочки, а слина була не п'яним трунком, а рідною сестрою плювка. Її язик геть заповнив рот сурмача, наче кусень несмачного їдла, який неможливо було ковтнути, та й виплюнути неможливо теж.

Нарешті поцілунок скінчився, вони підвелися й пішли. Ружена була майже щаслива, та усвідомлювала, що причина, задля якої вони

домовилися телефоном зустрітися й задля якої вона прийшла, в якийсь чудернацький спосіб лишилася на узбіччі їхньої розмови. Їй не хотілося довго про неї говорити. Навпаки, те, про що вони оце балакали, здавалося їй приємнішим і важливішим. І все ж таки вона хотіла, щоб та причина, яку вони поминули мовчанням, була присутня під час їхнього зустрічі, бодай таємно, непомітно, скромно. І коли Кліма після кількох запевнень у коханні заявив, що зробить усе, щоб жити з Руженою, вона зауважила:

— Ти дуже добрий, але мушу нагадати, що я вже не сама.

— Авжеж, — відказав Кліма, усвідомлюючи, що настала мить, якої він боявся від першої ж хвили, адже то було найвразливіше місце в його демагогії.

— Авжеж, правда твоя, — повторив він. — Ти не сама. Та це не головне. Я хочу бути з тобою, тому що кохаю тебе, а не тому що ти вагітна.

— Так, — сказала Ружена.

— Немає нічого жахливішого за шлюб, який постав з тієї причини, що помилково зачали дитину. І як по правді, люба моя, мені хочеться, щоб ти знову стала така, як раніш.

Щоб були тільки ми удвох, а поміж нами нікого. Ти розумієш мене?

— О ні, це неможливо, я не можу на це погодитися, я ніколи не зможу такого вчинити... — запротестувала Ружена.

Хоч вона й казала так, проте не була цілком переконана в цьому. Ота остаточна певність, якої вона зазнала два дні тому в лікаря Шкрети, була така свіжа, що вона знову розгубилася. Не мала чіткого плану, її просто переповнювало усвідомлення своєї вагітності, яку вона осягала як велику подію, та ще й як шанс і нагоду, яку нелегко здобути. Вона була немов той пішак у шахах, що дійшов до краю шахівниці й став королевою. Вона впивалася своєю неочікуваною й досі незвіданою потугою. Бачила, що на її поклик усе починає рухатися, славетний музика приїздить побачитися з нею з самісінької столиці, возить її в розкішному лімузині, освідчується їй у коханні. Вона не могла сумніватися, що поміж її вагітністю й тією раптовою силою є певний зв'язок. І якщо не хотіла вона відмовлятися від цієї сили, то не могла відмовитися й від вагітності.

Тим-то сурмач і далі пхав під гору свій тяжкий камінь.

— Люба моя, мені потрібна не родина, а кохання. Ти для мене кохання, а з дитиною кохання заступить родина. Нудьга. Клопоти. Смуток. А коханку заступить мати. Для мене ти не мати, а коханка, і я не хочу ні з ким ділити тебе. Навіть з дитиною.

То були прекрасні слова, і Ружена слухала їх із задоволенням, однак похитала головою.

— Ні, я не зможу. Адже це твоя дитина. Не зможу я позбутися твоєї дитини.

У нього вже не було нових аргументів, тому весь час повторював ті самі слова і боявся, що вона вгадає, які вони нещирі.

— Тобі ж усе-таки понад тридцять років. Невже не хочеться мати дитину?

Це була правда, у нього ніколи не було бажання мати дитину. Надто вже кохав він Камілу, щоб терпіти коло неї присутність дитини. Те, що сказав він Ружені, не було вигадкою. Давно казав він те саме і дружині, до того ж щиро і просто.

— Ти одружений уже шість років, і у вас немає дитини. Я так раділа, що народжу тобі.

Він бачив, що все обертається проти нього. Ружена й уявити собі не могла, як він кохає Камілу, тож звела все до її безпліддя, й це додало їй зухвалої сміливості.

Уже почала западати вечірня прохолода, сонце хилилося за обрій, час минав, Кліма знай повторював те, що вже казав, а Ружена повторювала своє «ні», «я не зможу». Він відчув, що зайшов у глухий кут, не знав, що вдіяти, і гадав, що все пропаде.

Він так розхвилювався, аж забув, що треба тримати її за руку і підпускати ніжності у свій голос. З жахом усвідомив він це і зробив над собою зусилля, щоб збадьоритися. Потім замовк і обняв її. То були втомлені обійми. Він пригорнув її до себе, прихилився головою до її обличчя, знайшовши в такий спосіб опору, спочинок і нагоду звести дух, бо йому видавалося, наче він пробіг бозна-яку відстань і втратив там геть усю свою силу.

Проте і Ружена почувалася загнаною в кут. Як і сурмач, вона вичерпала свої аргументи і відчувала, що не може більше повторювати оцих своїх «ні» чоловікові, який хоче її упокорити.

Обійми тривали довго, і коли Кліма відпустив Ружену, вона понурила голову і покійно мовила:

— Гаразд, то скажи мені, що я повинна зробити.

Кліма вухам своїм не повірив. Ті раптові, неочікувані слова завдали йому полегшення. Такого незмірного, що він насилу опанував себе, щоб не показати цього. Він погладив дівчину по щоці й сказав, що лікар Шкрета — його друг, і все, що Ружена повинна зробити, це прийти на комісію, яка засідатиме через три дні. Він буде з нею. Їй нема чого боятися.

Ружена не заперечувала, і він знову охоче почав грати свою роль. Обняв її за плечі й, увесь час зупиняючись, цілував її (його щастя було таке велике, що ті цілунки знову огорнула імліста запона). Він знову завів розмову про те, що Ружені потрібно влаштуватися в столиці. Навіть про мандрівку до моря знову почав казати.

Потім сонце сіло за обрій, у гаю стало темно, і над верховіттями ялин засяяв круглий місяць. Вони подалися до авто. Коли вже підходили до шляху, їх вихопив із темряви сніп світла. Спершу вони подумали, що повз них проїздить автівка із запаленими фарами, та за мить стало видно, що світло переслідує їх. Воно струмувало від мотоцикла, що стояв потойбіч шляху на узбіччі; на ньому сидів чоловік і дивився на них.

— Ходімо швидше, прошу тебе! — сказала Ружена.

Коли вони опинилися коло автомобіля, чоловік, що сидів на мотоциклі, зліз із нього і пішов їм назустріч. Сурмач бачив тільки темний силует, бо мотоцикл світив чоловікові в спину, а світло було сурмачеві у вічі.

— Іди сюди! — вигукнув чоловік, прямуючи до Ружени. — Я хочу поговорити з тобою. Нам є про що поговорити! Багато про що!

Він кричав схвильовано і розгублено.

Сурмач теж був схвильований і розгублений, його дратувала зухвала неповага незнайомця.

— Ця панна зі мною, а не з вами! — заявив він.

— З вами я теж побалакаю, так і знайте! — заволав незнайомиць, звертаючись до сурмача. — Гадаєте, як ви знаменитий, то все вам дозволено! Вам здається, що можна дурити її! Морочити їй голову! Еге, для вас усе просто! На вашому місці я теж таке зміг би утнути!

Ружена скористалася тим, що мотоцикліст звертався до сурмача, і прослизнула до авто. Той кинувся до дверцят. Та вікна були зачинені, й дівчина ввімкнула радіо. Залунала гучна мелодія. Сурмач теж сів до

авто і зачинив дверцята. Музика все глушила. Крізь шиби видно було тільки постать мотоцикліста, який щось горлав і вимахував руками.

— Це якийсь шаленець, він скрізь мене переслідуює, — сказала Ружена. — Рушай, рушай мерщій!

10

Він припаркував автомобіль, провів Ружену до дому імені Карла Маркса, поцілував її й, коли дівчина зникла за дверми, відчув таку втому, наче не спав чотири доби. Була вже пізня пора. Кліма був голодний і відчував, що в нього немає снаги знову сідати за кермо та їхати. Йому закортіло почути щось втішне від Бертлефа, тож він міським парком подався до «Річмонда».

Коло входу вражено зупинився перед великою афішею, осяяною світлом ліхтаря. На ній великими незграбними літерами було написано його ім'я, а нижче, дрібнішими, ім'я лікаря Шкрети і аптекаря. Афішу було виготовлено вручну, і її супроводжувало любительське зображення золотої сурми.

Сурмач подумав собі, що це хороша прикмета — швидкість, з якою Шкрета організував рекламу концерту, адже, напевне, це свідчило про те, що на нього можна розраховувати. Він бігцем піднявся східцями і постукав у Бертлефові двері.

Ніхто не відповів.

Він знову постукав, і знову була тиша.

Перш ніж він устиг подумати, що прийшов невчасно (американець уславився своїми численними зв'язками з жіноцтвом), його рука вже натиснула на дверну клямку. Двері були незамкнені. Сурмач ступив до кімнати й зупинився. Він нічого не бачив. Видно було тільки сяйво, що струмувало з кутка кімнати. То було чудернацьке світло: воно не скидалося ні на біле сяйво неону, ні на жовте світло електричної лампи. То було блакитне сяйво, що наповнювало всю кімнату.

Тієї миті запізніла думка вже наздогнала необачну сурмачеву руку і підказала, що, може, він учинив нетактовно, вдершись до сторонньої людини о такій пізній порі, та ще й без запрошення. Він злякався своєї нечемності, позадкував у коридор і хутко зачинив двері.

Проте він так збентежився, що не пішов звідти, а лишився стояти коло дверей, намагаючись збагнути, що ж то було за світло. Подумав, що, може, американець брав голяка ультрафіолетові ванни від лампи. Але відчинилися двері, й на порозі постав Бертлеф. Він усміхнувся сурмачеві.

— Я радий, що ви заглянули до мене. Заходьте.

Сурмач з цікавістю увійшов до кімнати, та вона була освітлена звичайнісінькою люстрою, що висіла під стелею.

— Боюсь, я потурбував вас, — мовив сурмач.

— Та що ви! — відказав Бертлеф, кивнувши на вікно, що з нього, як видавалося сурмачеві, раніше струмувало блакитне сяйво. — Я думав, та й годі.

— Коли я увійшов (перепрошую за це вторгнення), то побачив якесь незвичайне світло.

— Світло? — перепитав Бертлеф і зареготав. — Ох, ви надто переймаєтеся тією вагітністю! Ото у вас і галюцинації почалися.

— Може, це через те, що я увійшов до кімнати з темного коридору.

— Хтозна, — сказав Бертлеф. — Але розкажіть мені, чим воно все скінчилося.

Сурмач почав був розповідати, але Бертлеф невдовзі урвав його на півслові:

— Ви голодний?

Сурмач сказав, що голодний, і Бертлеф дістав із шафи печиво і бляшанку з шинкою, яку відразу ж відкрив.

І Кліма розповідав далі, наминаючи шинку і допитливо поглядаючи на Бертлефа.

— Гадаю, все скінчиться добре, — підбадьорливо мовив Бертлеф.

— Як думаєте, що то за чолов'яга був коло авто?

Бертлеф стенув плечима.

— Хтозна. Та це й не має значення.

— А й правда. Треба радше подумати, як пояснити Камілі, чому ця конференція так довго тривала.

Було вже пізно. Підбадьорившись і заспокоївшись, сурмач сів до авто і рушив до столиці. Шлях йому осявав великий круглий місяць.

День третій

1

Був ранок середи, і курорт прокинувся до веселого життя. У басейнах бурхали потоки води, масажисти впиналися долонями в голі тіла, а до паркувального майданчика підкотило ще одне авто. Не розкішний лімузин, який стояв учора на тому самому місці, а звичайнісіньке авто, що їх повнісінько було в тій країні. За кермом сидів сорокап'ятирічний десь чоловік, він був сам. На задньому сидінні лежало кілька валіз.

Чоловік вийшов надвір, замкнув дверцята, заплатив п'ять крон за паркування й подався до дому імені Карла Маркса; пройшов коридором до дверей, де написано було ім'я лікаря Шкрети. Назустріч йому вийшла медсестра, чоловік назвався, і з дверей кабінету виглянув Шкрета.

— Якубе! Коли це ти приїхав?

— Щойно.

— Чудово! Нам багато про що треба побалакати. Послухайно... — мовив лікар, подумавши. — Я не можу зараз кинути роботу. Ходімо зі мною до оглядової зали. Я дам тобі халат.

Лікарем Якуб не був і ніколи не переступав порогу гінекологічного кабінету. Та Шкрета вже схопив його за руку і потягнув до білої кімнати, де на оглядовому кріслі лежала гола жінка з розчепіреними ногами.

— Дайте лікареві халат, — звелів Шкрета медсестрі; вона відчинила шафу і простягнула Якубові білий халат.

— Ось поглянь, хочу, щоб ти підтвердив мій діагноз, — сказав він, запрошуючи підійти до пацієнтки, яка вочевидь була дуже задоволена з того, що два медичних світила досліджуватимуть таємницю її яєчників, які, попри всі зусилля, нездатні були дати нащадків.

Шкрета заходився орудувати пальцями в нутрощах пацієнтки, зронив декілька латинських слів, що на них Якуб відповів ствердним мугиканням, а потім запитав:

— Надовго приїхав?

— На добу.

— На добу? Та цього ж замало, ми й не побалакаємо як слід!

— Коли ви так притискаєте, мені боляче, — сказала жінка з задертими ногами.

— Дрібниці, так і треба, щоб там трохи боліло, — сказав Якуб, щоб потішити приятеля.

— Пан лікар має рацію, — сказав Шкрета. — Усе гаразд, так і треба. Я пропишу вам уколи. Приходитиме сюди щодня о шостій ранку, й медсестра колотиме вас. Можете одягатися.

— Правду кажучи, я приїхав попрощатися, — сказав Якуб.

— Як це — попрощатися?

— Я виїжджаю за кордон. Домігся дозволу на еміграцію.

Тим часом жінка вбралася й попрощалася зі Шкретою та його колегою.

— Оце несподіванка! Я й не чекав такого! — здивувався Шкрета. — Відпровожу всіх цих жінок додому, щоб ми могли побалакати наостанок.

— Пане лікарю, — встрягла медсестра, — ви вже вчора всіх відпровождали. До кінця тижня в нас буде великий недобір!

— Що ж, погукайте наступну, — зітхнувши, погодився лікар.

Медсестра погукала пацієнтку, й чоловіки, неуважно глянувши на неї, подумали, що вона вродливіша за попередню. Шкрета запитав, як вона почувається після ванн, і попросив роздягнутися.

— Поки мені видали паспорт, довелося чекати цілу вічність. Але потім я вже за два дні був готовий до від'їзду. І не хотів нікого бачити.

— Я такий радий, що ти заїхав, — сказав Шкрета і запросив пацієнтку на оглядове крісло. Він надів гумові рукавички і застромив руку в її піхву.

— Я хотів побачити тільки тебе й Ольгу, — сказав Якуб. — Сподіваюся, у неї все гаразд.

— Усе гаразд, усе, — відказав Шкрета, проте з його тону було зрозуміло, що каже він це автоматично. Лікар цілковито зосередився на пацієнтці: — Зараз ми зробимо невелику процедуру, — сказав він. — Не бійтеся, ви нічого не відчуєте.

Він підійшов до заскленої шафки і дістав звідти шприц для ін'єкцій, де замість голки був пластиковий носик.

— Що це? — запитав Якуб.

— За довгі роки практики я винайшов декілька нових, дуже ефективних методів. Можеш вважати мене егоїстом, та поки що це таємниця.

Жінка з розчепіреними ногами радше грайливо, ніж боязко запитала:

— А це не боляче?

— Нітрохи, — відказав Шкрета, зануривши шприц у пробірку, з якою він поведився вкрай обережно. Потім підійшов до жінки, застромив їй шприц між ноги і натиснув поршень.

— Боляче?

— Ні, — відказала жінка.

— Я приїхав, щоб віддати тобі пігулку, — сказав Якуб.

Шкрета не звернув уваги на останню Якубову фразу. Він клопотався біля пацієнтки. З поважним і замисленим виглядом він оглянув її від голови до ніг і сказав:

— Шкода, що ви не маєте дітей. У вас довгі ноги, розвинений таз, красива грудна клітка і дуже приємне лице.

Він торкнувся її обличчя, помацав підборіддя й додав:

— Гарна щелепа, хорошої форми.

Потім поклав долоню на її стегно.

— І дуже міцні кістки. Вони просто-таки світяться крізь шкіру.

Ще з хвилю він вихваляв пацієнтку, обмацуючи її тіло, і вона не протестувала, втім, і не всміхалася грайливо, адже поважний інтерес лікаря відсував його дотики поза межі соромливості.

Він подав їй знак одягатися й обернувся до приятеля.

— Що ти казав?

— Що приїхав оддати пігулку.

Жінка вбралася й запитала:

— То що, пане лікарю, гадаєте, я можу надіятися?

— Я дуже задоволений, — відповів Шкрета. — Гадаю, все йде дуже добре, і ми обоє, ви і я, можемо розраховувати на успіх.

Подякувавши, жінка покинула кабінет, і Якуб сказав:

— Колись ти дав мені пігулку, якої ніхто не хотів мені дати. Тепер я їду звідси, то мені здається, вона мені вже не потрібна і я повинен повернути її тобі.

— Нехай буде в тебе! Ця пігулка й там згодиться.

— Ні, ні. Ця пігулка належить цій країні. Я хочу лишити цій країні все, що належить їй, — сказав Якуб.

— Пане лікарю, я погукаю наступну пацієнтку, — сказала медсестра.

— Одішліть тих жіночок додому, — заперечив Шкрета. — Я й так добре попрацював сьогодні. Ось побачите, в останньої буде дитина. На сьогодні, мабуть, годі вже, правда?

Медсестра захоплено глянула на Шкрету, проте видно було, що вона не послухається.

Шкрета зрозумів той погляд.

— Гаразд, не відсилайте їх, а скажіть, що я повернусь за півгодини.

— Пане лікарю, вчора ви теж пішли на півгодини, то я мусила ловити вас на вулиці.

— Не бійтеся, крихітко, за півгодини я буду тут, — сказав Шкрета і попросив приятеля віддати медсестрі халат.

Потім вони вийшли з будинку і міським садом подалися до «Річмонда».

2

Вони піднялися на перший поверх і червоною килимовою доріжкою дійшли в кінець коридору. Шкрета відімкнув двері й увійшов із приятелем до невеличкої, зате приємної кімнатки.

— Бач, — сказав Якуб, — ти завжди маєш для мене кімнату.

— Тепер у мене тут кілька кімнат для моїх привілейованих пацієнток. Поруч із твоєю є прекрасні кутові покої, де мешкали колись міністри і підприємці. Я поселив там найулюбленішого свого пацієнта, заможного американця, що його рід походить із цієї місцевості. Ми навіть трохи дружимо з ним.

— А де мешкає Ольга?

— Як і я, в домі Карла Маркса. Їй там добре, не переймайся.

— Головне, ти піклуєшся про неї. Як вона?

— Звичайні збурення, що трапляються у жінок зі слабкими нервами.

— Я пояснив у листі, що за життя було в неї.

— Здебільшого жінки приїзять сюди, щоб повернути собі здатність до народження дітей. А твоїй лялечці ліпше їх не народжувати. Ти бачив її голяка?

— О боже! Та ніколи в житті! — вигукнув Якуб.

— То подивися! У неї крихітні цицьочки, що висять на грудній клітці, мов дві сливки. Ребра аж стирчать. Надалі звертай увагу на грудну клітку. Справжня грудна клітка має бути войовнича, вона має випинатися назовні, розгортатися так, наче прагне поглинути якомога більше простору. А є грудні клітки, що наче оборону тримають, відступаючи перед зовнішнім світом; вони, як гамівна сорочка, що дедалі дужче затягується довкола хворого, аж остаточно задушує його. Така і в твоєї Ольги. Скажи їй, нехай покаже свою грудну клітку.

— Ох, не буду я цього робити, — сказав Якуб.

— Ти боїшся, що як побачиш, то в тебе пропаде бажання опікуватися нею.

— Навпаки, — сказав Якуб, — боюся, що мені ще дужче стане її шкода.

— Старий, — сказав Шкрета, — той американець і справді цікавий чолов'яга.

— Де я зможу побачитися з нею? — запитав Якуб.

— З ким?

— З Ольгою.

— Зараз ти не зможеш її побачити. Вона на процедурах. Весь ранок має провести в басейні.

— Я не хотів би розминутися з нею. Можна їй зателефонувати?

Шкрета узяв слухавку і, не уриваючи розмови, набрав номер.

— Я познайомлю вас, а ти спробуй його розкусити. Ти ж чудовий психолог. Ти відразу збагнеш, що в нього на думці. Маю плани щодо нього.

— Які? — запитав Якуб, та Шкрета вже говорив у телефон:

— Ружена? Як ся маєте? Пусте, таке нездужання — звичайне явище у вашому стані. Хочу запитати, чи немає зараз у басейні однієї моєї пацієнтки, вашої сусідки... Є? Гаразд, то перекажіть, що до неї приїхали зі столиці, нехай вона нікуди не тікає... Так, він чекатиме на неї опівдні біля входу у водолікарню.

Шкрета поклав слухавку.

— Ага, то ти чув. Зустрінеш її опівдні. А нехай йому всячина, про що ми балакали?

— Про американця.

— Справді, — сказав Шкрета. — Винятково цікавий чолов'яга. Я вилікував його дружину. Вони не могли зачати дитину.

— А він що тут лікує?

— Серце.

— Ти казав, що в тебе плани на нього.

— Просто принизливо, — обурено вигукнув Шкрета, — як мусить викручуватися лікар, щоб пристойно жити в цій країні! Завтра сюди приїздить славетний сурмач Кліма. Я акомпануватиму йому на барабані!

Якуб не сприйняв поважно цих Шкретиних слів, але вдав, ніби здивувався.

— Невже ти граєш на барабані?

— Авжеж, друже мій! А що ж мені вдіяти, як у мене сім'я?

— Що? — вигукнув Якуб, якого ця звістка таки вразила. — Сім'я? Ти не казав, що одружився!

— А певно, — сказав Шкрета.

— Зі Сюзі?

Сюзі була курортною лікаркою, зі Шкретою вона дружила вже давненько, та досі йому якось таланило останньої миті ухилитися від шлюбу.

— Авжеж, із Сюзі, — мовив Шкрета. — Ти ж знаєш, я щонеділі підіймався з нею на оглядовий майданчик.

— Ага, то ти таки одружився, — сумно сказав Якуб.

— Щоразу, як ми туди підіймалися, — провадив Шкрета, — Сюзі намагалась умовити мене, щоб я взяв із нею шлюб. Поки я підіймався, то почувався таким змореним і старим, що мені тільки й залишалося, що одружитися. Та врешті я таки себе опановував і, коли ми вже спускалися, до мене поверталася снага, і бажання одружитися зникало. Та якось Сюзі пішла в обхід, і ми підіймалися на ту вежу так довго, що я погодився одружитися ще задовго до того, як виліз на оглядовий майданчик. Тепер ми чекаємо дитину, і мені потрібно думати про грошенята. Цей американець малює непогані ікони. На них можна заробити купу грошви. Що ти на це скажеш?

— Гадаєш, їх купуватимуть?

— З рук будуть видирати! Старий, варто лише поставити ятку біля церкви у святкові дні, продавати по сто крон, і можна заробити непогані статки! Я продавав би і половину прибутку віддавав би йому.

— А він згоден?

— У нього грошви повні кишені, то його на це діло не підіб'єш, — сказав Шкрета і вилаявся.

3

Ольга добре бачила, що, ставши на краю басейну, медсестра Ружена махає їй рукою, та знай собі плавала, вдаючи, ніби не помічає її.

Вони не любили одна одну. Шкрета поселив Ольгу в маленькому помешканні поруч із Ружениною кімнатою. Ружена мала недобру звичку гучно вмикати радіо, а Ольга любила тишу. Вона вже і в стіну гупала, та медсестра натомість іще дужче збільшувала гучність.

Ружена знай махала, аж поки таки дістала змогу сповістити пацієнтці, що опівдні на неї чекатиме гість зі столиці.

Ольга зрозуміла, що то приїхав Якуб, і страшенно зраділа. Та відразу ж здивувалася: чому це я так радію, почувши про його приїзд?

Ольга належала до тих дівчат, які вміють роздвоюватися на дві особи — ту, що зазнає почуттів, і ту, що спостерігає.

Але раділа навіть Ольга-спостерігачка. Адже вона добре розуміла, що така страшенна втіха Ольги-чутливиці несумірна події, та оскільки була злорадна, то діставала задоволення від цієї несумірності. Вона аж усміхнулася, подумавши, що Якуб, певне, жахнувся б, дізнавшись, як несамовито вона йому радіє. Стрілки годинника над басейном показували за чверть дванадцятю. Ольга подумала собі, що учинив би Якуб, якби вона кинулася йому на шию й закохано поцілувала. Вона підпливла до краю басейну, вилізла з води і подалася до комірки. Трохи шкодувала, що не дізналася про Якубів приїзд від самого ранку. Якби знала, то вбралась би ошатніше. Тепер на ній була сіренька сукенка, яка аж настрій псувала.

Траплялися такі хвилини, наприклад, трохи раніш, під час плавання в басейні, коли вона геть забувала про свою зовнішність. Та зараз вона дивилася у маленьке люстерко в комірці і бачила себе в тій

сірій сукенці. Ще за кілька хвилин тому вона зловтішно посміхалася, уявляючи, як кинеться Якубові на шию й палко його поцілує. Але та ідея спіткала її в басейні, де вона плавала, не відчуваючи свого тіла, перетворившись на саму безтілесну думку. А тепер вона знову набула тіла і вбралася в сіру сукенку, опинилася нескінченно далеко від тих веселих фантазій, і знала, що стала точнісінькою такою, якою, на превеликий жаль, завжди знав її Якуб, — зворушливим дівчатком, якому потрібна поміч.

Якби Ольга була дурненька, то вважала б себе красунею. Та вона була розумна дівчина, тому вважала себе навіть бридкішою, ніж була насправді, хоч, правду кажучи, була вона ні бридка, ні вродлива, і чоловіки з нормальними естетичними уподобаннями охоче переспали б з нею.

Та оскільки Ольга любила роздвоюватися, то та її істота, що спостерігала, перепиняла ту, що відчувала: хіба це важливо, який вигляд вона має? Невже варто потерпати від того, що відбилося в дзеркалі? Невже вона тільки об'єкт для чоловічих поглядів? Хіба вона товар, що сам себе виставляє на ринку? Хіба не може вона існувати незалежно від свого вигляду, бодай тією мірою, якою будь-який представник чоловічої статі не залежить від нього?

Вона вийшла з купального корпусу і побачила його обличчя, що сяяло від добротливої ніжності. Вона знала, що він не простягне їй руку, а погладить по голові, як маленьку дівчинку. Звісно ж, він так і вчинив.

— Де будемо снідати? — запитав він.

Вона запропонувала йому піти до їдальні, де снідали пацієнти, за її столом було вільне місце.

То була величезна зала, заставлена столами, за якими, тісно притиснувшись одне до одного, снідали люди. Якуб з Ольгою посідали за столом і довго чекали, коли кельнерка принесе їм суп в глибоких мисках. За їхнім столом сиділи дві жінки, що відразу ж зав'язали розмову з Якубом, якого вони зарахували до дружної родини пацієнтів. Отож йому тільки вряди-годи щастило запитати Ольгу про деякі практичні речі: чи задоволена вона харчами, лікарями, процедурами. Коли він запитав, де вона мешкає, Ольга сказала, що в неї лиха сусідка. І кивнула на столик неподалік, де саме снідала Ружена.

Їхні сусіди за столом попрощалися та й пішли собі, і Якуб сказав, глянувши на Ружену:

— У Гегеля є цікаве міркування про грецький профіль, що його краса, як він гадав, полягає у тому, що ніс з'єднується з лобом рівною лінією, і внаслідок цього увиразнюється верхня половина чола, яка містить у собі розум та знання. Дивлячись на твою сусідку, я побачив, що у неї все зосередилося на щелепі. Поглянь, як вона жує й водночас голосно балакає. Гегеля прикро вразила б оця зосередженість на нижній, тваринній частині обличчя, хоч ця дівчина, яка мені хтозна й чому неприємна, все ж таки досить вродлива.

— Ти так гадаєш? — запитала Ольга, і в голосі її прозвучала ворожість.

Тому Якоб хутко відказав:

— Принаймні не хотілося, щоб мене пережував цей ненаситний рот.

І докинув:

— Гегель був би задоволений тобою. Домінанта твого обличчя — чоло, що відразу ж свідчить про твій розум.

— Ці міркування мене страшенно дратують, — відтяла Ольга. — Вони стверджують, що обличчя людини — це відбиток її душі. Але ж це цілковите безглуздя. Мою душу я уявляю у вигляді широкого підборіддя й чуттєвих вуст, а насправді в мене гостре підборіддя і маленькі уста. Якби я не дивилася в дзеркало і уявляла моє обличчя за тим, як бачу його внутрішньо, то цей портрет геть не схожий був би на те, що ти бачиш, коли дивишся на мене!

4

Нелегко знайти слова, щоб охарактеризувати Якубове ставлення до Ольги. То була донька його друга, якого стратили, коли їй було сім років. Якуб вирішив узяти її під свою опіку. Дітей він не мав, і його приваблювало це батьківство без особливих зобов'язань. Жартома він прозивав Ольгу своєю вихованкою.

Вони сиділи в Ольжиній кімнаті. Дівчина ввімкнула електроплитку, поставила на неї кварту з водою, і Якуб зрозумів, що не зможе розповісти їй про мету свого візиту. Він не зважувався сказати,

що приїхав попроситися, боявся, що та новина прозвучить надто вже патетично, і поміж ними запанує атмосфера сентиментальності, яку він вважав недоречною. Давненько вже підозрював, що вона потайці закохана в нього.

Ольга дістала дві чашки з шафи, насипала туди меленої кави і наляла окропу. Якуб укинув грудочку цукру і колотив, аж ось Ольга запитала:

— Скажи мені, Якобе, якою людиною насправді був мій батько?

— Навіщо тобі?

— Йому справді нічого було закинути?

— Що ти оце вигадала! — здивувався Якоб. Ольжиного батька нещодавно офіційно реабілітували і заявили, що його стратили дарма, що він не винен. Цього ніхто не ставив під сумнів.

— Не це я хотіла сказати, — мовила Ольга. — А зовсім навпаки.

— Я тебе не розумію, — сказав Якоб.

— Я оце думаю, чи не поведився він з іншими людьми так, як учинили з ним. Адже немає жодної різниці поміж ним і тими, що послали його на шибеницю. У них була та сама віра, вони були так само фанатичні. Вони були певні, що будь-яке відхилення в поглядах смертельно небезпечне для революції, і були підозріливі. Вони послали його на смерть в ім'я святих ідей, в які вірив і він. То чом би і йому не поводитися з іншими так само, як поводитися з ним?

— Час спливає дуже швидко, і минуле стає дедалі дужче незрозуміле. Що ти знаєш про свого батька, крім кількох листів, кількох газетних сторінок, які тобі милостиво повернули, і кількох спогадів його друзів?

Та Ольга не здавалася.

— Чому ти не хочеш відповідати? Я поставила тобі чітке запитання. Був мій батько такий, як ті, що послали його на смерть?

— Може, й був, — стенувши плечима, відказав Якуб.

— То хіба не міг і він чинити так само жорстоко?

— Теоретично, — дуже помалу відказав Якоб, — теоретично, він міг би робити з людьми те саме, що і з ним укоїли. Немає на цім світі людини, яка з відносно легким серцем не послала б на смерть свого ближнього. Принаймні я жодної такої не зустрічав. Якщо люди в цьому сенсі зміняться, то втраять одну із засадничих своїх рис. То вже будуть не люди, а якісь інші створіння.

— Ох, як же ви мені подобається! — вигукнула Ольга, наче звертаючись до багатьох таких, як Якуб. — Ви робите убивць із усіх людей, і в такий спосіб ваші злочини є лише невід'ємною ознакою людського роду.

— Більшість людей живе в ідилічному колі поміж домівкою й роботою, — сказав Якуб. — Вони живуть у мирному просторі поза добром і злом. Вони щиро дивуються з людини, яка вбиває. Та досить їм вийти з цього мирного простору, і вони теж стають убивцями й самі не знають чому. Існують випробування і спокуси, які дуже рідко трапляються в історії. І ніхто не може опиратися їм. Та про це марно говорити. Для тебе важливо не те, що теоретично здатен був учинити твій батько, бо так чи так це неможливо довести. Єдине, що має тебе цікавити, це те, що він зробив або не зробив. І з цього погляду сумління його чисте.

— Ти цілком цього певен?

— Звісно. Ніхто не знає цього ліпше, ніж я.

— Я рада чути таке від тебе, — сказала Ольга. — Адже я не випадково поставила тобі це запитання. Я вже давненько отримую анонімні листи. Мені пишуть, що дарма я корчу з себе доньку невинного мученика, бо мій батько, перш ніж його стратили, запроторив до в'язниці багатьох невинних людей, які винні були тільки в тому, що мали не таку концепцію світу, як він.

— Дурня якась, — мовив Якуб.

— У тих листах мені змальовували його як запеклого фанатика і вкрай жорстоку людину. Листи ті були анонімні й злі, проте не примітивні. Написані вони були без перебільшення, точно і конкретно, тож я їм майже повірила.

— Що ж, це помста, — сказав Якуб. — Розкажу тобі про один випадок. Коли твого батька посадили, у в'язницях було повнісінько людей, яких запроторила туди революція під час першої хвилі терору. В'язні впізнали в ньому одного з комуністичних вождів і за першої ж нагоди кинулися на нього й так побили, що він знепритомнів. Наглядачі дивилися на те і зловтішно посміхалися.

— Знаю, — сказала Ольга, і Якуб збагнув, що допіру розповів їй про випадок, який вона чула вже не раз. Він уже давно пообіцяв собі, що не зводитиме річ про це, та не зумів дотриматися своєї обіцянки.

Люди, постраждали в автомобільній пригоді, марно намагаються забути про неї.

— Знаю, — повторила Ольга, — та це не дивує мене. Тих людей запроторили до в'язниці без суду і слідства, часом і без жодних підстав. Аж ось вони бачать перед собою одного з тих, кого вважали винним за їхнє ув'язнення!

— Відколи твій батько вбрав тюремний одяг, він став такий, як і решта ув'язнених. Не було ніякого сенсу чинити йому зло, тим паче на очах у наглядачів, які тішились цим. Це була підла помста. Найбільша підлість — це топтати беззахисного. І ці листи, що ти їх отримуєш, плід тієї ж таки помсти, що, як бачу, дужча, ніж час.

— Таж, Якубе, у тих в'язницях були десятки тисяч людей! І тисячі не повернулися звідти! І жодного винуватця не покарано! Це бажання помститися насправді просто незадоволене прагнення справедливості!

— Помста дочці за батька не має нічого спільного зі справедливістю. От згадай, що через батька ти втратила рідну домівку, мусила покинути місто, де мешкала, не мала змоги навчатися. Через мертвого батька, якого ти навіть майже не пам'ятаєш! І що, за цього батька тебе тепер повинні переслідувати? Хочу поділитися з тобою найсумнішим відкриттям у моєму житті: переслідувані були не кращі за тих, хто їх переслідував. Ти вбачаєш у цьому міркуванні намагання ухилитися од відповідальності, перекинувши її на плечі Творця, який, мовляв, зробив людину такою, яка вона є. І, може, воно й добре, що ти саме так бачиш речі. Адже дійти висновку, що поміж винуватцем і жертвою нема ніякої різниці, означає втратити будь-яку надію. А це називається пеклом, крихітко моя.

5

Дві Руженині колеги аж не тямалися з нетерплячки. Їм кортіло знати, як скінчилося побачення з Клімою, але вони обслуговували пацієнток у протилежному кінці зали, тож лишень о третій годині пополудні зустрілися зі своєю подругою й засипали її запитаннями.

Ружена вагалася, не знаючи, відповідати їм чи ні, нарешті невпевнено відказала:

— Він сказав, що кохає мене і одружиться зі мною.

— От бачиш, я ж тобі казала! — вигукнула худорлява. — То він розлучиться?

— Сказав, що розлучиться.

— А що йому ще вдіяти, — весело докинула сорокарічна. — У тебе буде дитина. А в неї дітей нема.

Тепер Ружені закортіло розповісти все до крихти.

— Він сказав, що забере мене до Праги. Знайде там мені роботу. Казав, що ми поїдемо на вакації до Італії. Та зараз він дитини не хоче. І він має рацію. Перші роки найсолодші, а як буде дитина, то ми не зможемо всмак натішитися одне одним.

Сорокарічна просто-таки сторопіла.

— То ти що, хочеш зробити аборт?

Ружена кивнула.

— Та ти здуріла! — вигукнула худорлява.

— Він тебе в дурні пошив, — сказала сорокарічна. — Щойно ти позбудешся дитини, він забуде про тебе.

— Чому це?

— Може, закладемося? — вигукнула худорлява.

— Та ж він кохає мене!

— А звідки ти знаєш, що він тебе кохає? — запитала сорокарічна.

— Він мені так сказав!

— А чом це він не давався знати два місяці?

— Бо він боявся кохання, — відказала Ружена.

— Що?

— Ну, як тобі пояснити... Він боявся кохання до мене.

— І тим-то він і словом не озивався?

— Він завдав собі випробування; хотів упевнитися, що не може мене забути. Зрозуміло чи ні?

— А певно, — сказала сорокарічна. — І коли він дізнався, що зробив тобі дитину, то раптом збагнув, що не може тебе забути.

— Він казав, радий, що я вагітна. Не тому що буде дитина, а тому що я зателефонувала йому. Тоді він збагнув, що кохає мене.

— Господи, яка ти дурепа! — вигукнула худорлява.

— Не розумію, чому це я дурепа.

— Бо ця дитина — єдине, що у тебе є, — пояснила їй сорокарічна. — Якщо ти позбудешся її, в тебе вже нічого не буде і він на тебе начхає.

— А я хочу, щоб він кохав мене заради мене самої, а не заради тієї дитини!

— За кого ти себе вважаєш, га? Чому це він захоче тебе заради тебе самої?

Вони ще довго і палко сперечалися. Обидві товкли Ружені, що дитина єдиний її козир і що вона не повинна відмовлятися від неї.

— Я ніколи не погодилась би на аборт. От кажу тобі. Ніколи, розумієш? — казала їй худорлява.

Ружена відчула раптом, як стала маленькою дівчинкою, і сказала (то була та сама фраза, що повернула Кліму до життя):

— То скажіть, що мені вдіяти!

— Триматися, — сказала сорокарічна, а потім відчинила шухляду своєї шафки і дістала відтіля тюбик із пігулками. — Ось ковтни однеєнку! У тебе геть сил немає. Це тебе заспокоїть.

Ружена вкинула пігулку до рота і проковтнула.

— І носи тюбик із собою. Тут написано: три пігулки щодня, але ти вживай їх лише тоді, коли треба заспокоїтися. І не подумай зопалу вчворити якоїсь дурні. Не забувай, що це хитрий лис. Він що хоч утне! Але цього разу не викрутиться!

Вона знову відчула, що не знає, як вдіяти. Ще геть недавно вона була сповнена рішучості. Але аргументи її колег здавалися переконливими, і вона знову завагалася. Збурена, вона почала спускатися східцями.

У вестибюлі до неї підбіг розпашілий від збудження молодик.

— Я вже казала, щоб ти не чекав на мене тут, — вона люто зиркнула на нього. — Та й після того, що сталося вчора, не розумію, як це ти набрався нахабства прийти сюди!

— Не гнівайся, прошу тебе! — розпачливо вигукнув молодик.

— Цить! — осмикнула вона. — Ще сварок тут мені бракувало! — і вже хотіла було піти.

— Не тікай від мене, як не хочеш сварок!

Вона нічого не могла вдіяти.

Пацієнти сновигали вестибюлем, та ще й медики в білих халатах весь час пробігали. Вона не хотіла привертати до себе увагу, тож мусила лишитися й прибрати невимушеного вигляду.

— То що ти від мене хочеш? — неголосно запитала.

— Нічого, хотів тільки перепросити. Я щиро шкодую, що таке утнув. Та, прошу тебе, присягнися, що поміж вами нічого нема.

— Я вже казала тобі, що нема.

— То присягнися!

— Не поведься як дитина. Я не присягаюся про таку дурню, як оце.

— Тому що поміж вами щось було.

— Я вже тобі сказала, що ні. І якщо не віриш мені, то нам нема про що балакати. Це просто друг. У мене що, не може бути друзів? Я дуже поважаю його, я рада, що він мій друг.

— Знаю. І не докоряю тобі, — сказав молодик.

— Завтра він даватиме концерт. Сподіваюся, ти не шпигуватимеш за мною.

— Якщо ти даси мені чесне слово, що поміж вами нічого нема.

— Уже сказала тобі, що не опускаюся до того, щоб давати чесне слово з такого приводу. Зате даю тобі чесне слово, що як ти шпигуватимеш за мною, то більше ніколи в житті мене не побачиш.

— Ружено, це ж тому, що я кохаю тебе, — з нещасним виглядом мовив молодик.

— Я теж, — лаконічно відказала Ружена. — Та я не влаштовую з цього приводу сварок на шосе державного значення.

— Бо ти мене не кохаєш. Ти мене соромишся.

— Не мели дурниць.

— Ти зі мною ніколи нікуди не ходиш, не показуєшся зі мною на людях...

— Цить! — знову звеліла вона, коли він зняв голос. — Мій батько мене вб'є. Я ж уже пояснила, що він стежить за мною. А тепер не гнівайся, мені час йти.

Молодик ухопив її за руку.

— Не йди, зачекай!

Ружена розпачливо звела очі до неба. Молодик сказав:

— Якби ми побралися, то все було б по-іншому. Він і не посмів би протестувати. І в нас була б дитина.

— Дитини я не хочу, — хутко відказала Ружена. — Я ліпше віку собі збавила б, ніж надбала дитину!

— Чому це?

— Тому. Я не хочу дитини.

— Я кохаю тебе, Ружено, — знову сказав молодик.
— Ти що, хочеш довести мене до самогубства, еге? — запитала Ружена.
— До самогубства? — здивовано перепитав він.
— Авжеж, до самогубства!
— Ружено! — вигукнув молодик.
— Доведеш мене таки, кажу! Запевняю тебе! Ти доведеш мене до цього!
— Можна мені прийти увечері? — принижено запитав молодик.
— Ні, увечері не можна, — сказала Ружена. Потім утямила, що треба його заспокоїти, і вже лагідніше докинула: — Можеш зателефонувати мені, Франтішеку. Але з понеділка.
І обернулася, щоб піти.
— Зачекай, — сказав молодик. — Я тут приніс тобі дещо. Щоб перепросити, — і простягнув пакуночок.
Вона взяла його і хутко вийшла надвір.

6

— Шкрета справді такий дивак чи тільки вдає? — запитала Якуба Ольга.
— Я думаю про це, відколи його знаю, — відказав Якуб.
— Дивакам непогано ведеться, коли вони змушують людей поважати їхні дивацтва, — сказала Ольга. — Шкрета страшенно неухажний. У розмові часто забуває, що він казав іще мить тому. Часом забалакається на вулиці й приходиться до кабінету на дві години пізніше. Та ніхто не зважується докоряти йому за це, бо він офіційно визнаний дивак і тільки недобра людина могла б відмовити йому в праві на дивацтво.
— Дивак він чи ні, та, гадаю, лікує він тебе успішно.
— Та воно так, але тут у всіх складається враження, наче його медичний кабінет для нього щось другорядне, таке, що заважає йому втілювати якісь важливіші задуми. Ось, наприклад, завтра він гратиме на барабані!
— Зачекай-но, — перепинив її Якуб. — То це правда?

— Авжеж. Весь курорт заліплений афішами, які сповіщають про те, що славетний сурмач Кліма дає завтра концерт і Шкрета акомпануватиме йому на барабані.

— Неймовірно, — мовив Якуб. — Утім, мене не здивувало, що Шкрета гратиме на барабані. Шкрета — найбільший мрійник, якого я знав у житті. Та я не бачив, щоб він утілив бодай одну свою мрію. Коли ми навчалися в університеті, Шкрета ніколи не мав грошей. У нього не було і шеляга в кишені, тож він вигадував тисячі способів, щоб заробити грошенят. Якось надумав собі надбати самку вельштер'єра, бо йому сказали, що цуценята тієї породи коштують по чотири тисячі крон. Він одразу ж узявся до обчислень. Сучка приводить щороку двічі по п'ять цуценят. Два рази по п'ять буде десять, а як десять помножити на чотири тисячі, то буде сорок тисяч крон за рік. Він узявся до діла. З немалими труднощами налагодив зв'язки з директором студентської їдальні, який пообіцяв йому віддавати рештки харчів. Написав дипломну роботу двом студентам, що зобов'язалися виводити ту сучку на прогулянку. Мешкав він у гуртожитку, де заборонено було тримати тварин, то він щотижня носив коменданті великі букети червоних троянд, аж доки вона дозволила йому як виняток узяти до себе в кімнату пса. Два місяці готував він умови для утримання тієї сучки, та ми знали, що нічого з того не буде. Йому бракувало чотири тисячі крон, щоб купити її, й ніхто не хотів позичити йому тих грошей. Ніхто не сприймав його серйозно. Всі вважали його мрійником, щоправда, надзвичайно спритним і заповзятим, та лишень у царстві мрій.

— Це все чудово, та я не розумію, чому ти такий прихильний до нього. На нього навіть покластися не можна. Він не здатен прийти вчасно, а наступного дня забуває, що пообіцяв напередодні.

— Це не зовсім так. Колись він дуже допоміг мені. Правду кажучи, ніхто так мені не допоміг, як він.

Якуб застромив руку до нагрудної кишені піджака і дістав звідти згорнутий шовковий папірець. Розгорнув його і показав блакитну пігулку.

— Що це? — запитала Ольга.

— Отрута.

Якусь мить Якуб тішився з допитливого мовчання дівчини, потім сказав:

— Ця пігулка в мене понад п'ятнадцять років. Відбувши рік у в'язниці, я зрозумів таку річ. Людина має бути певна одного: що вона господар своєї смерті і може обирати для неї час і спосіб. Якщо ти певен цього, то можеш чимало витерпіти. Ти знаєш, що можеш порятуватися від мук, коли тобі захочеться.

— У тебе була ця пігулка і у в'язниці?

— На жаль, ні. Та я здобув її, вийшовши звідти.

— Коли вона вже була тобі непотрібна?

— У цій країні ніколи не знаєш, коли тобі буде потрібне таке. Та й для мене це було питання принципу. Кожна людина має отримувати отруту в день свого повноліття. З цього приводу треба влаштовувати урочисту церемонію. Не задля того, щоб спонукати її до самогубства, навпаки, — щоб жила вона на світі з дужчою певністю і спокоєм. Щоб жила, знаючи, що вона господар свого життя й смерті.

— І як ти роздобув цю трутизну?

— Шкрета працював попервах у біохімічній лабораторії. Я спершу звернувся до іншої людини, та вона вирішила, що для неї моральним обов'язком буде відмовити мені. А Шкрета, нітрохи не вагаючись, власноруч виготовив пігулку.

— Може, тому що він дивак.

— Може. Але передовсім тому, що він зрозумів мене. Він знав, що я не істерична особа, яка грається в комедію самогубства. Він збагнув, як мені на ній залежить. Сьогодні я поверну йому цю пігулку. Мені вона більше не потрібна.

— А що, всі небезпеки вже минулися?

— Завтра вранці я остаточно покидаю цю країну. Мене запросили до університету, і наша влада дозволила мені виїхати.

Сказавши це, Якуб глянув на Ольгу і побачив, що вона всміхається. Дівчина взяла його за руку.

— Справді? Це дуже добра новина! Я дуже рада за тебе!

Вона виказувала таку саму безкорисну радість, яку відчував би і він, дізнавшись, що Ольга виїде за кордон, де на неї чекатиме приємне життя.

Він був здивований, бо завжди боявся, що вона почуває до нього не просто прихильність. Тепер він був щасливий, що помилявся, проте, хоч як не дивно, його це трохи зачепило.

Ольгу так зацікавила звістка, що вона забула про ту блідо-блакитну пігулку, що лежала поміж ними на пожмаканому шовковистому папірчику, і Якуб почав їй докладно розповідати про всі подробиці своєї майбутньої діяльності.

— Я страшенно рада, що тобі так пощастило. Тут ти завжди будеш підозрілою особою. Вони навіть не дозволяли тобі працювати за фахом. І весь час розповідають про любов до батьківщини. Як можна любити країну, в якій тобі забороняють працювати? Хочу тобі сказати, що я не почуваю ніякої любові до батьківщини. Це недобре?

— Хтозна, — відказав Якуб. — Я й справді не знаю. Що стосується мене, то я досить зобов'язаний цій країні.

— Може, це й недобре, — сказала Ольга, — та я не почуваю приязні до неї. Та й що мене могло зобов'язувати?

— Зобов'язувати можуть навіть болісні спогади.

— До чого? До того, щоб лишитися в країні, де ми прийшли на світ? Не розумію, як можна говорити про свободу, не скинувши з шиї цього ярма. Дерево не почувається добре там, де воно не може рости. Воно почувається вдома там, де для нього є волога.

— А ти тут відчуваєш достатньо вологи?

— Загалом, так. Тепер, коли мені нарешті дозволили навчатися, я маю те, що мені хотілося. Вивчатиму природознавство і більше нічого іншого й знати не хочу. Не я вигадала цей режим, то й не відповідаю за нього. А коли ти їдеш?

— Завтра.

— Так швидко? — вона взяла його за руку. — Прощу тебе, як ти вже такий люб'язний, що приїхав попрощатися зі мною, то не поспішай так.

Це було зовсім не те, чого він чекав. Вона поводитися ні як потайки закохана в нього дівчина, ні як вихованка, що почувала до нього безтілесну дочірню любов. З промовистою ніжністю тримала вона його за руку, дивилася у вічі й повторювала:

— Не поспішай! Ніякого сенсу не бачу я в тім, що ти заскочив сюди, аби лиш попрощатися зі мною!

Якуб нерішуче зупинився.

— Побачимо, — сказав він. — Шкрета теж хотів умовити мене, щоб я лишився тут надовше.

— Авжеж, треба лишитися надовше, — сказала Ольга. — Адже у нас так мало часу одне для одного. А тепер мені треба знову йти в басейн...

Вона подумала і вирішила, що нікуди не піде, якщо вже Якуб тут.

— Ні, ні, тобі треба йти. Не варто нехтувати лікуванням. Я тебе проведу.

— Справді? — щасливим голосом спитала Ольга. Потім відчинила шафу і взялася там щось шукати.

Блідо-блакитна пігулка лежала на столі в розгорнутому папірці, а Ольга, єдина людина, якій він розповів про неї, схилилася над відчиненою шафою спиною до тієї пігулки. У Якуба промайнула думка, що та блакитна пігулка була драмою його життя, покинутою, майже забутою драмою й уже, очевидно, нецікавою. І тоді він подумав, що треба нарешті позбутися цієї нецікавої драми, швидко попрощатися з нею й лишити її в минулому. Він загорнув пігулку в папірець і сховав у кишеню піджака.

Ольга дістала торбину, поклала туди рушник і зачинила шафу.

— Я готова, — сказала вона Якубові.

7

Ружена сиділа на лавці в міському парку і не могла поворухнутися, мабуть, тому що й думки її завмерли непорушно на тому самому місці.

Ще вчора вона вірила всьому, що казав їй сурмач. Не лише тому, що це було приємно, а й тому, що вірити було простіше: у такий спосіб вона зі спокійним сумлінням могла відмовитися від битви, на яку не мала сили. Та відколи колеги почали кепкувати з неї, вона поринула в сумніви і тепер думала про сурмача з ненавистю, бо в глибині душі остерігалася, що вона і недостатньо хитра, і не досить уперта, щоб узяти над ним гору.

Без жодної цікавості роздерла вона пакунок, що його дав їй Франтішек. Всередині була блідо-блакитна одежина, і Ружена зрозуміла, що він подарував їй нічну сорочку, в якій хотів би бачити її щодня, — кожного дня і багато днів, і впродовж усього її життя. Вона дивилася на ту блідо-блакитну сорочечку, і їй здавалося, що тканина

просякнута добротою й відданістю, наче болото рабської любові, що врешті затягне і поглине її всю.

Кого вона більше ненавиділа? Того, хто не хотів її, чи того, хто хотів?

Отак сиділа вона, прикута до ослона тією подвійною ненавистю, й навіть не тямилася, що коїться довкола неї. Коло хідника зупинився невеличкий автобус, а за ним і зелений фургон, з якого долинали собаче скавучання й гавкіт. Двері автобуса відчинилися, і звідти вийшов дідок із червоною пов'язкою на рукаві.

Ружена ошелешено дивилася на нього і першої миті навіть не второпала, що вона бачить. Дідок гукнув щось в автобус, і відтіля виліз ще один дідуган, теж із червоною пов'язкою на рукаві, у руці він тримав тичку метрів зо три завдовжки, на кінці в неї була дротяна петля. Повилазили з автобуса і вишикувалися на хіднику й інші пасажери. То були все старі люди, з пов'язками на рукавах і з такими самими тичками в руках.

Дідок, що виліз перший, тички не мав, він віддавав команди; ті старі добродії, наче рій чудернацьких списників, кілька разів виструнчилися перед ним, потім стали по команді «вільно». Потім дідок вигукнув іншу команду, і той старечий рій притьмом кинувся в парк. Там він розсипався, і кожен дідуган побіг в іншому напрямку, хто алеєю, хто моріжком. У парку гуляли пацієнти, гралися дітлахи, і всі зупинялися, здивовано зиркаючи на тих стариганів, що йшли в атаку зі своїми тичками в руках.

Ружена трохи оговталася від роздумів і роззирнулася довкруги, щоб уторопати, що ж тут коїться. Поміж дідуганами вона угледіла і свого батька й тепер дивилася на нього з відразою, проте без подиву.

Якийсь дворняга дріботів моріжком попід березою. Один із тих дідуганів побіг туди, і пес подивовано на нього глянув. Старий махав тичкою над його головою, намагаючись накинути петлю собаці на шию. Але тичка була довга, а старечі руки кволі, й дідуган ніяк не міг поцілити того пса. Дротяна петля хилиталася над ним, і пес із цікавістю розглядав її.

Аж на поміч тому стариганові прибіг ще один пенсіонер, руки у нього були дужчі, й того цуцика урешті залигали петлею. Дідуган сіпнув до себе тичку, петля захльоснулася на шиї, і пес заскавучав. Пенсіонери гучно зареготали і потягли цуцика моріжком до машин.

Відчинили великі двері фургона, з якого долинали гавкання, і вкинули собачину досередини.

Для Ружени вся ця картина була тільки частиною її власної історії: вона була нещасна жінка поміж двома світами — світ Кліми відштовхував її, а світ Франтішека, від якого вона хотіла ухилитися (світ банальності і нудьги, поразки і капітуляції), прийшов сюди у вигляді зграї цих стариганів, неначе задля того, щоб зловити її дротяною петлею.

Якийсь десятирічний хлопчина стояв на піщаній доріжці алеї й відчайдушно гукав свого цуцика, що гасав у кущах. Та замість собачини побіг Руженин батько з тичкою. Той відразу ж замовк. Він боявся гукати цуцика, бо знав, що клятий стариган злапає його. Він побіг доріжкою, щоб утекти від нього, та дідуган побіг за ним услід. Тепер вони бігли поруч. Руженин батько з тичкою і хлопчина, що знай схлипував на ходу. Потім хлопчина звернув назад і побіг туди, де був раніше. Руженин батько теж повернув назад і побіг за ним. Вони знову бігли поруч.

З кущів вилізла такса. Руженин батько вже простягнув до неї тичку, та цуцик відскочив убік і кинувся до хлопчика, який ухопив його на руки і притиснув до себе. На поміч Ружениному батькові кинулися інші старигани й почали видирати цуцика в хлопчини. Той плакав, верещав і відбивався, аж дідугани викрутили йому руки й затиснули рота долонею, бо той галас привертав увагу перехожих, які оберталися, проте боялися втрутитися.

Ружені не хотілося бачити батька і його приятелів. А куди податися? У кімнатці в неї лежав недочитаний детективний роман, який її не цікавив, у кінотеатрі йшов фільм, що його вона вже бачила, а в холі «Річмонда» весь час був увімкнений телевізор. Вона таки обрала телевізор. Підвелася з ослона й під галас дідуганів, що знай долинав до неї зусібч, раптом усвідомила вміст свого черева і подумала, що її вагітність — свята. Вона перероджувала й ушляхетнювала її. Вона відрізняла її від тих шаленців, що полювали на псів. Ружена подумала, що не мала права відмовлятися від неї, не повинна була здаватися, тому що в череві носила свою єдину надію, єдиний свій квиток у майбутнє. Дійшовши до краю парку, вона угледіла Якуба. Той стояв на хіднику перед «Річмондом» і спостерігав за метушною в парку. Вона бачила його тільки раз, під час сніданку, а тепер згадала про це.

Пацієнтка, що сиділа поруч із ним, була її сусідка, яка щоразу стукала в стіну, коли вона гучно вмикала радіо, тож Ружена почувала до неї страшенну неприязнь і тепер з відразою сприймала усе, що було пов'язане з нею.

Обличчя того чоловіка їй не подобалося. Воно було іронічне, а Ружена ненавиділа іронію. Вона завжди вважала, що іронія (чи будь-яка її форма) — наче озброєний чатовий, стоїть коло брами її будучини й, озираючи її, заперечно хитає головою. Вона виструнчилась і вирішила пройти повз того чоловіка, щоб вразити його зухвальством своїх грудей і гордістю свого черева.

І раптом той чоловік (вона бачила його тільки краєм ока) лагідно і ніжно сказав:

— Іди сюди... іди до мене...

Вона спершу не втямила, чому він звертається до неї.

Ніжність його голосу спантеличила її, й Ружена не знала, що сказати у відповідь. Аж, обернувшись, вона угледіла великого боксера з потворною людською мордою, який ішов за нею.

Якубів голос його прикликав. Чоловік узяв пса за нашійник:

— Ходімо зі мною, а то буде біда.

Собака звів до Якуба довірливий писок, з якого, наче веселенький прапорець, звисав червоний язик.

То була мить приниження, кумедного, минуцого, проте очевидного приниження: він не помітив ні її викличної зухвалості, ні її гордоти. Гадала, що він звертається до неї, а звертався він до пса. Вона поминула його і зупинилася на порозі «Річмонда».

Два старигани з тичками перебігли дорогу і кинулися до Якуба. Ружена зловтішно спостерігала за тим і відразу стала на бік дідуганів.

Якуб провадив пса за нашійник до входу в готель, а стариган кричав йому:

— Негайно відпустіть пса!

А за ним і другий:

— Іменем закону!

Якуб не звертав на них уваги і прямував до дверей, та коло нього вже простягалася тичка і над головою боксера незграбно хилиталася петля.

Якуб узяв за кінець тички й одіпхнув її.

Прибіг іще один дідуган і заверещав:

— Це зазіхання на громадський лад! Я викличу поліцію!

А ще якийсь стариган верескливо кричав:

— Він бігав у парку! Він гасав дитячими майданчиками, а це заборонено! Він дзюрив у пісок! Ви дужче любите собак, ніж дітей!

Ружена спостерігала за ним із готельного ганку, і та гордота, яку ще мить тому вона почувала в своєму череві, раптом розіллялася по всьому її тілу й переповнила її впертою потугою. Якуб із псом підіймався до неї сходишками, і вона вигукнула:

— Ви не маєте права заходити сюди із собакою.

Якуб щось спокійно відказав їй, та вона вже не могла відступити. Розставивши ноги, стала перед широкими дверми «Річмонда» і повторила:

— Це готель для пацієнтів, а не для псів. Із псами вхід сюди заборонений.

— А чом би вам не взяти до рук тичку з петлею, га, панно? — запитав Якуб, намагаючись запровадити пса досередини.

Ружені вчулася в Якубових словах іронія, що її вона так ненавиділа, бо та іронія відправляла її туди, де вона не хотіла бути. Від шалу в неї аж в очах потьмарилося. Вона згребла пса за нашійник. Тепер вони тримали його удвох. Якуб тягнув його досередини, а вона надвір.

Якуб узяв Ружену за зап'ястя і так рішуче відірвав її пальці від нашійника, що вона аж заточилася.

— Ви, мабуть, возили б у візочку не дитину, а цуцика! — закричала вона.

Якуб обернувся, і погляди їхні зустрілися, вони були переповнені раптовою ненавистю й образою.

8

Боксер зацікавлено вештався кімнатою й нітрохи не підозрював, що допіру уникнув страшної небезпеки. Якуб лежав на дивані й думав, що робити далі. Пес йому подобався, він був веселий і добротливий. Ота безтурботність, з якою він за декілька хвилин обвикся в чужій кімнаті й заприятелював з незнайомцем, була майже підозріла і межувала з дурістю. Обнюхавши всі кутки, він плигнув на

диван і вклався поруч з Якубом. Той здивувався й беззастережно сприйняв цей вияв панібратства. Поклав долоню псові на спину і з утіхою відчув тепло собачого тіла. Він завжди любив собак. Вони були близькі, приязні, віддані і водночас геть незрозумілі. Ніколи не можна було знати, що коїться в головах і в серцях цих довірливих і веселих посланців незбагненої природи.

Він почував собаці спину і подумав про ту сцену, яку щойно спостерігав. Старигани з тичками поєднувалися в його уяві з в'язничними наглядачами, суддями і виказувачами, що пантрували за тим, чи не балакає сусід у крамниці про політику. Що спонукало тих панів до цієї страшної діяльності? Злість? Авжеж, але ще й прагнення ладу. Адже прагнення ладу є разом і намаганням обернути людський світ у світ неорганічний, де все діє, все функціонує, усе підпорядковане волі, в якій немає нічого людського. Прагнення ладу є разом і прагнення смерті, бо життя завжди порушує лад. Або ж, навпаки, прагнення ладу — це добродесний привід, завдяки якому ненависть людей до людей виправдовує для себе власні недобрі дії.

Потім він подумав про ту біляву дівчину, яка хотіла завадити йому ввійти до «Річмонда» із псом, і він відчув, як його охопила страшна ненависть. Старигани з тичками не драгували його, він добре їх знав, він їх враховував, ніколи не сумнівався в їхньому існуванні, у тому, що вони мають бути і завжди повинні його переслідувати. Але та дівчина — то була його поразка. Вона була вродлива і з'явилася там не як переслідувачка, а як глядачка, що так захопилася видовиськом, аж почала ототожнювати себе з переслідувачами. Якуб завжди жахався, коли глядачі ладні були перейняти жертву і віддати її гонителеві. Адже кат згодом стає близьким і звичним персонажем, натомість жертва має в собі щось шляхетне. Душа юрми, що колись ототожнювала себе з убогою жертвою, тепер ототожнює себе з убогістю переслідувачів. Адже полювання на людей у нашому столітті — це полювання на привілейованих, на тих, що читають книжки або мають пса.

Він відчував під рукою тепле собаче тіло і думав собі: та білява дівчина прийшла, щоб таємничим знаком сповістити, що його ніколи не любитимуть у цій країні і що вона, посланниця від народу, завжди готова перейняти його і віддати на поталу людям, які вимахують тичками з дротяними петлями. Він обняв пса і пригорнув до себе. Подумав, що не може покинути його тут напризволяще, що повинен

завезти його далеко з цієї країни як свідчення про переслідування, як одного з тих, що втекли від тих переслідувань. Потім він подумав, що прихистив тут цього боксера, наче злочинця, якого шукає поліція, й та думка здалася йому комічною.

У двері постукали, і ввійшов Шкрета.

— Ага, ти вже прийшов, нам пора. Я шукав тебе півдня. Де це ти вештався?

— Я зустрічався з Ольгою, а потім...

Він хотів було розповісти про випадок із псом, та Шкрета урвав його.

— А певно! Отак гаяти час, коли нам так багато треба обговорити! Я вже казав Бертлефові про тебе і влаштував так, щоб він запросив нас обох у гості.

Тієї миті пес плигнув з дивана, підійшов до лікаря, став на задні лапи, а передні поклав йому на груди. Шкрета почухав його за вухами.

— Ох, Бобе, ти такий хороший, — нітрохи не здивувавшись, мовив він.

— То його звати Боб?

— Авжеж, це Боб, — відказав Шкрета і пояснив, що пес належить господареві лісової корчми, розташованої неподалік од міста; собаку тут знають усі, він частенько тут вештається.

Пес уторопав, що балакають про нього, і це йому сподобалося. Замахав хвостом і хотів було лизнути Шкрету в губи.

— Ти тонкий психолог, — сказав лікар. — Треба, щоб ти його добряче вивчив сьогодні. Бо я не знаю, з якого краю до нього підступитися. У мене на нього великі плани.

— Ти хочеш продавати образки?

— Та ті образки — чистісінька дурня, — відказав Шкрета. — Йдеться про набагато важливішу річ. Я хочу, щоб він усиновив мене.

— Усиновив тебе?

— Авжеж, усиновив. Для мене це життєво важливо. Якщо я стану його сином, то автоматично здобуду американське громадянство.

— То ти хочеш емігрувати?

— Та ні. Я здійснюю тут серйозні експерименти і не хочу їх уривати. Треба буде і про них сьогодні з тобою побалакати, ти мені потрібен у зв'язку з ними. А з американським громадянством я здобуду американський паспорт і зможу вільно мандрувати білим світом. Ти ж

знаєш, що пересічна людина нізащо не може вибратися з цієї країни. А мені страшенно кортить податись до Ісландії.

— Чому саме до Ісландії?

— Там найліпше ловиться лосось, — відказав Шкрета. І провадив далі: — Трохи ускладнюється все це тим, що Бертлеф тільки на сім років старший од мене. Треба пояснити йому, що таке батьківство — це правовий стан, який не має нічого спільного з природним батьківством і що, теоретично, він може бути моїм названим батьком навіть у тому разі, якщо буде молодший од мене. Може, він і зрозуміє, та в нього дуже молода дружина. Одна з моїх пацієнок. Вона прибуде післязавтра. Я послав Сюзі до Праги, щоб вона зустріла її на летовищі.

— А Сюзі знає про твій план?

— Авжеж. Я сказав їй, щоб вона будь-що завоювала приязнь майбутньої свекрухи.

— А сам американець? Що він про це каже?

— Оце найважче. Він нездатний зрозуміти це з півслова. Тим-то мені ти й потрібен, треба, щоб ти дослідив його і сказав, як мені з ним поводитися.

Шкрета зиркнув на годинник і сказав, що Бертлеф на них чекає.

— А з Бобом що нам удіяти? — запитав Якуб.

— А як сталося, що ти його привів сюди? — запитав Шкрета.

Якуб пояснив приятелеві, як порятував псові життя, та Шкрета поринув у думки і слухав його неухважно. Коли Якуб скінчив, він сказав:

— Господарка корчми — моя пацієнтка. Два роки тому вона народила чудову дитинку. Вони дуже люблять Боба, то завезеш їм його завтра. Поки що я дам йому сподійне, щоб він не турбував нас.

Він дістав з кишені тюбик і витрусив відтіля пігулку. Погукав пса, роззявив йому пащеку і вкинув ту пігулку туди.

— За хвилину він спатиме як убитий, — сказав він і вийшов із кімнати з Якубом.

9

Бертлеф привітався з гостями, і Якуб уважно оглянув кімнату. Потім підійшов до картини, де був намальований бородатий святий.

— Я чув, ви вправляєтеся в живописі, — сказав він Бертлефові.

— Авжеж, — відказав Бертлеф, — це святий Лазар, мій покровитель.

— А чому ви намалювали йому блакитний ореол? — здивовано запитав Якуб.

— Я радий, що ви поставили це запитання. Зазвичай люди розглядають картину і не знають навіть, що вони бачать. Я намалював блакитний ореол, бо насправді він таки блакитний.

Якуб знову здивувався, а Бертлеф провадив:

— Люди, які почувають винятково палку любов до Бога, за винагороду мають святу радість, що розливається всенькою їхньою істотою й струмує назовні. Світло цієї божественної втіхи м'яке, ніжне і небесної барви.

— Зачекайте, — урвав його Якуб. — Ви хочете сказати, що той ореол не просто символ?

— Звісно, — відказав Бертлеф. — Та не думайте, що те світло постійно струмує довкола голови святого і що святі ходять немов запалені ліхтарі. Авжеж, ні. Блакитний ореол виникає довкола них лише тоді, коли вони почувають потужну внутрішню радість. У перші століття після Христової смерті, коли святих було багато і чимало було людей, що близько знали їх, ніхто не сумнівався у тому, який колір їхнього ореолу, і на всіх картинах та фресках тієї пори ви можете побачити, що той ореол блакитного кольору. Тільки з V століття художники почали потроху малювати його різними барвами, наприклад помаранчевою або жовтою. Згодом у готичному живописі були тільки золотаві ореоли. Так було мальовничіше і краще передавало земну потугу і славу християнської церкви. Та цей ореол схожий був на справжнє сяйво не більше, ніж тодішня церква на первісне християнство.

— Я цього й не знав, — сказав Якуб, а Бертлеф підійшов до шафки з лікерами. Кілька секунд він обговорював із гостями, якій плящині віддати перевагу. Наллявши коньяку в три келихи, він обернувся до лікаря.

— Прошу вас, не забудьте про того сердешного батька.

Шкрета запевнив, що все буде добре, а Якуб запитав, про що йдеться. Коли йому пояснили (слід оцінити шляхетну тактовність обох

чоловіків, що не назвали імені того сердеги навіть перед Якубом), він висловив своє велике співчуття тому нещасливому заплідникові.

— Хто з нас не доскочив цього лиха! Це одне з найбільших випробувань у житті. Ті, що здаються і стають батьками попри своє бажання, приречені всеньке життя зазнавати поразки. Вони стають злі, як і всі чоловіки, яким не поталанило в житті, й усім бажають такої самої долі.

— Друже мій! — вигукнув Бертлеф. — Ви кажете це в присутності щасливого батька! Якщо ви залишитеся тут іще на день чи два, то побачите мого сина, чудову дитину, і заберете свої слова назад!

— Нічого я не заберу, — сказав Якуб. — Ви ж бо не стали батьком попри ваше бажання!

— Авжеж, ні. Я став батьком з власної волі й завдяки панові лікареві Шкреті.

Лікар задоволено підтвердив його слова і заявив, що в нього інший погляд на батьківство, а підтвердженням цього є вагітність його любої дружиноньки Сюзі.

— Єдине, що бентежить мене у питанні про народження дітей, — докинув він, — це нерозсудливий вибір батьків. Диво дивне, як ці дурнуваті люди зважуються розмножуватися. Вони, либонь, гадають, що їхня потворність стане легша для них, якщо вони поділяться нею з нащадками.

Бертлеф назвав такий Шкретин погляд естетичним расизмом.

— Не забувайте, — сказав він, — що не лише Сократ був потворний, а й чимало славетних коханок не відзначалися фізичною довершеністю. Естетичний расизм — це майже завжди ознака недосвідченості. Люди, які не досить глибоко просягнули в світ любовних утіх, судять про жінок лише з їхньої зовнішності. Але ті, що обізнані з ними по-справжньому, знають: око помічає тільки мізерну часточку того, що може дати вам жінка. Коли Господь закликав людей кохатися й розмножуватися, то він мав на увазі, пане лікарю, і бридких, і гарних. Утім, я певен, що естетичний критерій походить не від Бога, а від диявола. У раю нема різниці між потворністю й красою.

Тоді озвався Якуб і сказав, що в його небажанні розмножуватися естетичний критерій не відіграє ніякої ролі.

— Проте мені хочеться навести з десятків доказів на користь того, що не треба ставати батьком.

— Кажіть, мені цікаво їх почути, — мовив Бертлеф.

— По-перше, я не люблю материнства, — сказав Якуб і на мить замовк, замислившись. — Новітня доба спростувала всі міфи. Дитинство вже перестало бути віком невинності. Фройд виявив сексуальність у немовлят і відкрив Едіпів комплекс. Тільки Йокаста лишалася недоторканна, ніхто не зважився зірвати з неї покривало. Материнство — це останнє й найбільше табу, та в ньому криється і найбільше прокляття. Немає дужчого зв'язку, ніж той, що існує між матір'ю і дитиною. Той зв'язок на все життя калічить дитині душу, а коли син виростає, дарує матері найгостріші любовні страждання. Так ось, материнство — це прокляття, і я відмовляюся сприяти йому.

— Далі, — сказав Бертлеф.

— Ще один доказ на користь того, що я не хочу примножувати кількість матерів, — з певним збентеженням мовив Якуб. — Я люблю жіноче тіло і не хочу навіть думати, що перса моєї коханої стануть торбинами з молоком.

— Далі, — сказав Бертлеф.

— Пан лікар підтвердить, що лікарі й медсестри набагато гірше ставляться до жінок, які потрапляють до медичного закладу для уривання вагітності; вони виявляють до них неабияку зневагу, хоч самі бодай раз у житті теж зазнають цієї операції. Проте цей рефлекс у них дужчий за будь-які розумні міркування, адже культ розмноження диктує сама природа. Тим-то й марно шукати бодай якогось розумного аргументу в закликах до розмноження. Гадаєте, у церковній моралі, що закликає розмножуватися, вчувається голос Христа, чи, може, в основі комуністичної пропаганди, яка заохочує робити дітей, лежить Марксове вчення? Від прагнення до збереження роду людство незабаром задихнеться на цій планеті. Та пропаганда розмноження триває, і публіка проливає зворушливі сльози, коли бачить матінку, що готує своє дитя, або немовлятко, яке усміхається вам. Мені це огидне. Коли уявляю, що міг би, як ото мільйони інших ентузіастів, із дурнуватою усмішкою схилитися над колискою, у мене мороз іде по шкірі.

— Далі, — сказав Бертлеф.

— Та й цілком очевидно, що я мушу подумати і про те, в якому світі житиме моя дитина. Школа, звісно ж, не забариться забрати її в мене і напхати її голівоньку різним мотлохом, з яким я марно все

життя боровся. І що мені тоді, дивитися, як мій син стане дурнуватим конформістом? Чи, може, вбивати йому в голову мої ідеї й бачити, як він страждає, встрягнувши в ті самі конфлікти, що і я?

— Далі, — сказав Бертлеф.

— І, звісно ж, треба подумати і про себе. У цій країні діти платять за непокору батьків, а батьки — за непокору дітей. Стільком юнакам і дівчатам заборонили навчатися, тому що їхні батьки потрапили в немилість! І стільки батьків урешті змирилося зі своїм боягузством, аби лиш не нашкодити своїм дітям? Щоб зберегти свободу в цій країні, треба відмовитися від дітей, — сказав він і замовк.

— Вам залишається ще п'ять доказів, щоб доповнити цей декалог, — зауважив Бертлеф.

— Останній доказ вартий цілих п'яти, — сказав Якуб. — Мати дитину — значить, виказати цілковиту згоду з людиною. Якщо в мене є дитина, то це так, наче я Сказав: я народився на білий світ, скуштував життя й зробив висновок, що воно хороше і заслуговує на повторення.

— А ви гадаєте, життя погане? — запитав Бертлеф.

Якуб, намагаючись бути точним, відповів обережно:

— Знаю лише те, що я ніколи не зможу сказати з цілковитою певністю: людина — пречудова істота, й мені кортить її відтворити.

— Це тому, що ти знаєш життя тільки з одного, причому найгіршого боку, — сказав Шкрета. — Ти ніколи не умів жити. Ти завжди гадав, що твоє завдання — бути, як ото кажуть, у вирі подій. У самісінькому центрі дійсності. А що таке для тебе дійсність? Політика. А політика — це найменш суттєвий і найменш цінний бік життя. Політика — це брудна піна на поверхні річки, бо ж насправді життя у тій річці вирує набагато глибше. Вивчення жіночої плідності триває вже тисячі років. Це надійна і солідна історія. І їй байдужісінько, який уряд перебуває при владі. Коли я вбираю гумову рукавичку й обстежую жіночу піхву, я набагато ближче за тебе опиняюся до центру життя, хоч ти мало голови не склав, піклуючись про добро для людей.

Якуб нічого на те не заперечив, а погодився з міркуваннями свого друга, і Шкрета, підбадьорившись, провадив:

— Архімед своїми кресленнями, Мікеланджело своїми кам'яними скульптурами, Пастер своїми пробірками з дослідями — тільки вони змінювали життя людей і творили реальну історію, натомість політики...

Шкрета замовк і зневажливо махнув рукою.

— То що ж політики? — запитав Якуб. І сам відповів: — Скажу тобі. Якщо наука і мистецтво справді достеменна арена історії, то політика — це закрита наукова лабораторія, де з людиною вчиняють нечувані експерименти. Піддослідних, немов тих кроликів, кидають у трюми, а потім дістають відтіля, звабивши оплесками і налякавши петлею, зраджуючи і спонукаючи до зради. Я був у тих дослідних центрах лаборантом, проте кілька разів служив і об'єктом для вівісекції. Знаю, я не створив ніяких цінностей (як і всі ті, що працювали зі мною), та все ж таки збагнув краще за інших, що таке людина.

— Я розумію вас, — відказав Бертлеф, — мені теж знайомі ці лабораторії, хоч ніколи й не був там лаборантом, а лише піддослідним кроликом. Коли вибухнула війна, я був у Німеччині. Мене видала гестапо жінка, яку я кохав. Вони показали їй світлину, де я був у ліжку з іншою жінкою. Її болісно вразило це, а ви ж знаєте, що кохання часом набуває ознак ненависті. І я опинився у в'язниці з чудернацьким відчуттям, що привело мене туди кохання. Хіба це не чудово, опинитися в катівнях гестапо, знаючи, що насправді це привілей чоловіка, якого занадто палко кохають?

Якуб відказав:

— Найогидніше для мене бачити, як жорстокість, ницість і дурість людська вбираються у машкару ліричності. Вона послала вас на смерть, вважаючи це трепетним виявом скривдженого кохання. А ви потрапили до катівень з примхи дурнуватої жіночки, вважаючи, ніби граєте роль у трагедії, яку написав для вас Шекспір.

— Після війни вона прийшла до мене вся в сльозах, — провадив Бертлеф, наче й не почувши Якубового зауваження. — Я сказав їй: «Не бійся, Бертлеф ніколи не мститья».

— Знаєте, — сказав Якуб, — я часто думаю про царя Ірода. Ви знаєте цю історію. Кажуть, дізнавшись, що на світ має прийти майбутній юдейський цар, Ірод звелів повбивати всіх немовлят, оскільки боявся, що його скинуть із престолу. Я особисто уявляю Ірода інакшим, хоч і знаю, що це лише гра уяви. Як на мене, це був освічений, мудрий і великодушний владар, який давно працював у політичній лабораторії й збагнув, що таке життя і людина. Він зрозумів, що людину не варто було створювати. Втім, його сумніви

були не такі вже недоречні й грішні. Якщо не помиляюся, Господь теж засумнівався в людині й захопився ідеєю знищити цю частку свого творіння.

— Так, — погодився Бертлеф, — Мойсей каже про це в шостій главі книги Буття: «Зітру Я людину, яку Я створив, з поверхні землі (...) бо жалкую, що їх Я вчинив»^[2].

— І, можливо, у хвилину слабості Господь урешті дозволив Ноеві порятуватися в ковчегу, щоб наново розпочати історію людства. Можемо ми бути певні, що Бог не шкодував за цією слабкістю? Та хоч шкодуй, хоч не шкодуй, нічого вже не вдієш. Бог не може виставляти себе на посміховисько, безперестану змінюючи свої рішення. Та хіба не може бути такого, що це він навів Іродові цю думку? Адже й таке може статися, правда?

Бертлеф стенив плечима і нічого не сказав.

— Ірод був цар. І відповідав не лише за себе. Не міг він сказати, як я оце: нехай інші роблять, що хочуть, а я відмовляюся розмножуватися. Він був цар і знав, що повинен вирішувати не лише за себе, а й за інших, отож, і вирішив, що, в ім'я всього людства, людина не повинна більше розмножуватися. Отак розпочалося винищення немовлят. Причини його були не такі потворні, як вважається традиційно. Ірод керувався винятково шляхетним наміром — видерти нарешті світ із людських пазурів.

— Ваше тлумачення Ірода мені дуже подобається, — сказав Бертлеф. — Так подобається, що від сьогодні я уявлятиму собі винищення немовлят, як і ви оце. Та не забувайте, що тоді, коли Ірод вирішив, що людство має припинити існування, у Вифлеємі народився хлопчик, котрий уникнув його ножа. І та дитина виросла і сказала людям, що існує одне-єдине, задля чого треба жити, — любити одне одного. Звісно ж, Ірод був освіченіший і досвідченіший. Ісус був молодий і небагато знав про життя. Може, усе його вчення пояснюється його молодістю й браком досвіду. Зрештою, і наївністю. Й усе ж таки в ньому міститься істина.

— Істина? І хто довів цю істину? — хутко запитав Якуб.

— Ніхто, — відказав Бертлеф. — Ніхто не довів, та й не доведе її. Ісус так любив свого батька, що не хотів, щоб творіння його виявилось кепське. І провадила його до цього любов, а не глузд. Тим-то суперечку поміж ним та Іродом вирішити може лише наше серце. Варто бути

людиною чи ні? Немає в мене доказів на користь цього, та я вірю Ісусові, що варто, — сказавши те, він усміхнувся й обернувся до Шкрети. — Тому я й послав сюди мою дружину полікуватися у пана лікаря Шкрети, що він для мене один зі святих учнів Ісусових, бо вміє чинити дива і повертати життя безплідним жіночим черевам. Отож підіймаю келих за його здоров'я!

10

Якуб завжди ставився до Ольги з батьківською статечністю й жартома прозивав себе «старшим паном». Проте вона знала, що в нього чималенько жінок, з якими він поводитьсь геть інакше, і заздрила їм. Та сьогодні вона вперше подумала, що в Якубові є щось старече. У його ставленні до неї дівчині вчувався дух плісняви, який так добре вміє відчувати молодь у старших людях.

Старигани зазвичай вирізняються тим, що полюбляють хвалитися стражданнями, яких вони зазнали, і зробити з них музей, куди вони запрошують відвідувачів (ох, ці сумні маловідвідувані!). Ольга розуміла, що вона — головний живий експонат у Якубовому музеї й винятково безкорисне ставлення його до неї має на меті викликати у відвідувачів розчулені сльози.

Сьогодні вона виявила й неживий об'єкт у цьому музеї — блакитну пігулку. Коли він розгорнув перед Ольгою той папірець, дівчина здивувалася, бо не зазнала жодних емоцій. Розуміючи, що за тяжкої пори Якуб думав про самогубство, вона все ж таки вважала кумедною ту врочистість, з якою він сповіщав їй про це. Їй здавалося кумедним те, як обережно розгортав він той папірчик, наче збирався показати шляхетний самоцвіт. І вона не розуміла, навіщо повертати трутизну лікареві Шкреті в день від'їзду, якщо він казав, що кожна доросла людина має за будь-яких обставин бути господарем своєї смерті. Якщо за кордоном його спіткає рак, то хіба та отрута не згодиться? Таж, бач, пігулка була для Якуба не простою трутизною, то була символічна річ, яку він зараз повинен був віддати жерцеві під час релігійної відправи. Сміх, та й годі.

Вона вийшла з купальної зали й попрямувала до «Річмонда». Попри всі свої в'їдливі думки, Ольга тішилася тим, що побачить

Якуба. Їй кортіло осквернити його музей, ставши там не експонатом, а жінкою. Тож вона трохи розчарувалася, знайшовши в дверях записку, де її просили зайти до сусідньої кімнати. Присутність сторонніх осіб позбавляла її сміливості, тим паче, що вона не знала Бертлефа, а Шкрета ставився до неї зазвичай люб'язно, проте з очевидною байдужістю.

Проте Бертлеф швидко змусив її забути про ніяковість. Він представився, низько вклонившись їй, і насварив Шкрету за те, що той не познайомив його з такою цікавою жінкою.

Шкрета відказав, що Якуб попросив його наглядати за цією дівчиною, тож він утримався від знайомства її з Бертлефом, бо знав, що йому не може опиратися жодна жінка.

Бертлеф сприйняв той комплімент із веселим задоволенням. Потім узяв слухавку і замовив вечерю з ресторану.

— Просто не віряться, — сказав Шкрета, — як нашому другові щастить так добре жити у цій дірі, де в жодному ресторані не допросишся пристойної вечері.

Бертлеф понишпорив у скриньці для сигар, що стояла коло телефону, і дістав звідтіля пригорщу п'ятдесятицентових монет.

— Скупість — це гріх... — усміхнувся він.

Якуб зауважив, що він іще не зустрічав людини, яка так палко вірила б у Бога і водночас уміла так тішитися життям.

— Бо ви ніколи не бачили справжнього християнина. Як ви знаєте, слово «євангеліє» перекладається як «радісна звістка». Радіти життю — ось найголовніший постулат Христового вчення.

Ольга вирішила, що це непоганий привід долучитися до розмови.

— Якщо вірити нашим викладачам, християни вбачали в земному житті паділ сліз і тішилися думкою, що справжнє життя розпочнеться для них після смерті.

— Люба панно, — сказав Бертлеф, — не вірте викладачам.

— А всі святі, — провадила Ольга, — тільки те й робили, що відмовлялися від життя. Замість того, щоб кохатися, вони катували себе, замість того, щоб сперечатися, як оце ми з вами, вони тікали в пустелю, а замість того, щоб замовляти їжу телефоном, жвакували корінці.

— Ви нічого не тямите у святих, люба панно. Ці люди були винятково прихильні до життєвих утіх, проте досягали їх іншими

способами. У чому, на вашу думку, полягає найвища утіха людини? Можете спробувати угадати, але обов'язково помилитеся, бо ви недостатньо щирі. Це не докір, адже щирість передбачає знання себе, а воно приходить із віком. Та хіба може бути щира дівчина, що випромінює солодкість, як ви оце? Не може вона бути щира, бо навіть не пізнала самої себе. Та якби вона пізнала, то погодилася би зі мною, що найвища втіха — це бути предметом захвату. Ви так не вважаєте?

Ольга відказала, що знає дужчу втіху.

— Ні, — сказав Бертлеф. — Візьміть, наприклад, бігуна, якого знають навіть дітлахи, бо він здобув підряд три перемоги на змаганнях. Гадаєте, він відмовився від життя? А він же ж замість бесід, кохання й бенкетів повинен був тільки те й робити, що бігати по стадіону. Його тренування скидаються на те, що робили наші великі святі. Святий Макарій Александрійський під час перебування в пустелі набирав кошик піску, завдавав його собі на плечі й отак бігав із ним цілісінкий день, аж падав од знесилення. Але й для вашого бігуна, і для Макарія Александрійського, звісно ж, була якась велика винагорода, що набагато перевершувала їхні зусилля. Знаєте, як це воно — чути грім оплесків на олімпійському стадіоні? Немає більшої радості на світі! Святий Макарій Александрійський знав, навіщо він носить на плечах отой кошик. Слава про його марафони незабаром розлетілася у всьому християнському світі. Святий Макарій Александрійський був як той ваш бігун. Бігун переміг спершу на дистанції п'ять тисяч метрів, потім здолав десять тисяч, аж йому і того виявилось недостатньо, то він переміг ще й у марафоні. Бажання, щоб тобою захоплювалися, ненаситне. Святий Макарій прийшов у Фіванський монастир, де його не впізнали, і попросив прийняти його туди простим ченцем. Та коли настала пора великого посту, настав і час його слави. Усі ченці постували навсидячки, а він сорок днів стояв! То був тріумф, якого ви і уявити собі не можете! Або ж згадайте святого Симеона Стовпника! Він збудував у пустелі колону з малесеньким майданчиком нагорі. Там не було де сісти, можна тільки стояти. І отак стояв він упродовж усього свого життя, і всі християни захоплювалися цим неймовірним людським рекордом, адже цей схимник переступив межі людських можливостей. Симеон Стовпник був Гагаріним V століття. Можете собі уявити, як зраділа свята Женев'єва Паризька, коли почула від галльських купців, що Симеон Стовпник знає про неї й

благословляє її зі свого стовпа? А чому, на вашу думку, намагався він поставити рекорд? Невже не переймався ні життям, ні людьми? Не будьте наївною! Церковні спільники знали, що святий Симеон Стівпник честолубний, тож вирішили його випробувати. Іменем духовної влади вони звеліли йому спуститися додолу й відмовитися від того змагання. То був болісний удар для Симеона Стівпника! Та він був мудрий або ж і хитрий, то все ж таки спустився зі стовпа. Церковні спільники не ставилися вороже до його рекордів, та їм хотілося упевнитися в тому, що його честолубство не перевершує його покори. Коли вони побачили, як він засмучено злазить зі стовпа, то відразу ж звеліли йому залізти назад, тож святий Симеон так і помер на тій своїй колоні, оточений загальною любов'ю й захватом.

Ольга уважно слухала і, почувши останні Бертлефові слова, засміялася.

— Це неймовірне прагнення загального захвату не смішне, а радше зворушливе, — сказав Бертлеф. — Людина, що прагне захвату, тягнеться до людей, вона прихильна до них, не може без них жити. Святий Симеон Стівпник сам-самісінький на квадратному метрі стовпа. І водночас він із людьми! Він уявляє собі, як на нього дивляться мільйони очей. Він присутній у мільйонах думок, і це тішить його. Це великий приклад любові до людини і любові до життя. Ви уявити собі не можете, люба панно, наскільки і досі живе в кожному з нас цей Симеон Стівпник. І навіть сьогодні він виразник того найкращого, що є в нашій душі.

У двері постукали, і кельнер увійшов до кімнати, пхаючи перед собою візок із обідом. Він постелив на столі скатертину і порозставляв тарілки. Бертлеф пошукав у сигарній скриньці й насипав йому до кишені жменю п'ятдесятицентових монет. Потім усі взялися до їжі, а кельнер стояв за стільцями і підливав вина та подавав страви. Бертлеф з утіхою коментував наїдки, а Шкрета сказав, що давненько вже не куштував такої смакоти.

— Може, ще тоді, як матінка готувала, та я за тої пори був геть малий. Я сирота з п'яти років. Мене оточував чужий світ, то й кухня здавалася мені чужою. Любов до їжі виростає з любові до ближнього.

— Це таки правда, — сказав Бертлеф, підчепивши виделкою кусень телятини.

— У покинутої дитини нема апетиту. Повірте, навіть зараз боляче мені від того, що немає в мене ні батька, ні матері.

— Ви переоцінюєте родинні зв'язки, — сказав Бертлеф. — Ваша рідня — всі люди на світі. Не забувайте, що сказав Ісус, коли йому сповістили, що прийшла його мати з братами. Він показав на учнів і сказав: ось моя мати і брати мої.

— Проте свята церква, — спробував заперечити Шкрета, — не має ні найменшого бажання скасувати родину чи замінити її вільною спільнотою всіх людей.

— Поміж церквою і Христом є різниця. Та й святий Павло, якщо дозволите мені так сказати, для мене продовжувач і водночас фальсифікатор Ісусового вчення. Спершу оте чудесне перетворення Савла на Павла! Хіба не знаємо ми достатньо запеклих фанатиків, які за однісіньку ніч переходять з однієї віри до другої? І не кажіть мені, що ті фанатики керуються любов'ю! Це моралісти, що товчуть свої десять заповідей. Але Ісус не був моралістом. Згадайте, що сказав він, коли йому закинули, буцімто він не шанує суботи. Субота для людини, а не людина для суботи. Ісус любив жінок! А ви можете уявити святого Павла в образі коханця? Ні, він засудив би мене, бо я люблю жінок. А Ісус не засудив би. Не бачу нічого поганого в тому, щоб кохати жінок, багатьох жінок, і в тому, щоб тебе кохало багато жінок, — Бертлеф усміхнувся, і в його усмішці була щаслива самозакоханість. — Друзі мої, життя моє було нелегке, я не раз дивився смерті у вічі. Та в одному Господь був щедрий зі мною. Я мав силу-силенну жінок, і вони мене кохали.

Обід скінчився, і кельнер почав прибирати зі столу, аж постукали у двері. То був тихенький, несміливий стукіт, що наче потребував заохочення.

— Увійдіть! — гукнув Бертлеф.

Двері відчинилися, й до кімнати ввійшла дитина. То була дівчинка років п'яти; на ній була біла сукня з воланчиками, підперезана широкою білою стрічкою, зав'язаною на спині великим бантом, кінці якого скидалися на два крила. У руці вона тримала стебло великої жоржини. Побачивши, що в кімнаті стільки людей, які здавалися приголомшеними і дивилися на неї, вона нерішуче зупинилася, не наважуючись іти далі.

Та Бертлеф підвівся, лице його засяяло радістю, і він сказав:

— Не бійся, янголятко моє, йди до мене.

І дитина, побачивши Бертлефову усмішку й немовби знайшовши у ній підтримку, засміялася і підбігла до нього. А він узяв квітку й поцілував дитину в чоло.

Гості разом із кельнером здивовано спостерігали ту сцену. Дівчинка з великим білим бантом на спині й справді схожа була на янголятко. А Бертлеф стояв, нахилившись із тією квіткою в руці, скидаючись на барокову статую святого, яку можна побачити на містечкових майданах.

— Любі друзі, — сказав він, обернувшись до гостей, — мені було дуже добре з вами, й вам, сподіваюся, теж. Я охоче лишився б до пізньої ночі, та, як бачите, не можу. Це прегарне янголятко прийшло, щоб погукати мене до тієї, що на мене чекає. Як я вам казав, життя немилосердно било мене, проте жінки завжди мене кохали.

Одну руку він притуляв із квіткою до грудей, а другу тримав на плечі дитини. Потім церемонно вклонився гостям. Ользі він видавався комічно театральним, і вона раділа, що він піде, а вона залишиться сама з Якубом.

Бертлеф обернувся й подався до дверей, тримаючи дівчинку за руку. Перш ніж вийти, він сьгнув до скриньки з-під сигар і насипав до кишені пригорщу монет.

11

Кельнер поскладав тарілки і порожні пляшки на візок, і, коли він вийшов з кімнати, Ольга запитала:

— Що це за дівча?

— Я ніколи її не бачив, — відказав Шкрета.

— Воно і справді скидається на янголятко, — сказав Якуб.

— Янголятко, що приводить до коханок? — засміялася Ольга.

— Авжеж, — відказав Якуб. — Янгол-звідник і сват. Так я уявляю собі мого янгола-хоронителя.

— Хтозна, янгол то був чи ні, — сказав Шкрета, — але цікаво, що я ніколи не бачив тієї дівчинки, хоч знаю тут майже всіх.

— Тоді це й пояснити неможливо, — сказав Якуб. — Мабуть, вона була не з цього світу.

— Хоч янгол то був, хоч дитина якоїсь покоївки, — сказала Ольга, — та можу запевнити вас, що не пішов він до жінки! Це страшенно самозакоханий чоловік, він тільки хвоста розпускає перед усіма.

— Мені це подобається, — сказав Якуб.

— Може, й так, — сказала Ольга, — та я кажу вам, що це вкрай самозакоханий чоловік. Ладна закластися, що за годину до нашого візиту він дав жменю монет по п'ятдесят центів цій дівчинці й попросив її прийти о певній порі з квіткою. Віруючі дуже любляють інсценізувати дива.

— Мені дуже хочеться, щоб ви мали рацію, — сказав Шкрета. — Насправді пан Бертлеф серйозно хворий, і ніч кохання становить для нього велику загрозу.

— От бачите, я правду казала. Усі ці балачки про жінок — просто хвастощі.

— Люба панно, — сказав Шкрета, — я його лікар і друг, і все ж таки не певен цього. Просто кажу.

— Він справді такий хворий? — запитав Якуб.

— А як ти гадаєш, чому він мешкає тут уже з рік, а його молода дружина, яку він так любить, приїздить сюди тільки вряди-годи?

— Без нього тут стало якось похмуро, — сказав Якуб.

І справді, усі троє почувалися покинутими й не хотіли залишатися в кімнаті, де їм було самотньо. Шкрета підвівся зі стільця.

— Проведемо панну Ольгу додому, а самі ще пройдемося трохи. Нам треба багато про що побалакати.

Ольга запротестувала.

— Я ще не хочу в ліжку!

— Навпаки, давно вже пора. Наказую вам, бо я ваш лікар! — суворо сказав Шкрета.

Вони вийшли з «Річмонда» і попрямували міським парком. Дорогою Ольга скористалась нагодою і сказала Якубові тихенько:

— Мені хочеться побути з тобою...

Та Якуб тільки стенив плечима, адже Шкрета дуже наполягав на своїй пропозиції. Вони провели дівчину до дому Карла Маркса, і в присутності друга Якуб навіть по голові їй не погладив, як робив завжди. Його бентежила лікарева зневага до її цицьок, що були

маленькі, мов сливки. На Ольжиному обличчі читалося розчарування, і він пошкодував, що засмутив її.

— То що ти про все це думаєш? — запитав Шкрета, коли вони прямували вдвох алеєю. — Ти чув, як я ото сказав, що мені потрібен батько. Тут і камінь наді мною змилювався б. А він почав торочити про святого Павла! Невже він і справді нездатний зрозуміти? Уже два роки пояснюю йому, що я сирота, два роки вихваляю переваги американського паспорта! Я вже тисячу разів, наче мимохідь, натякав на різні випадки усиновлення. Згідно з моїми розрахунками, усі ті натяки давно вже мали б наштовхнути його на те, щоб усиновити мене.

— Він надто захоплений сам собою, — зауважив Якуб.

— Та певно, — погодився Шкрета.

— Якщо він такий хворий, то воно й не дивно, — сказав Якуб. — Невже він і справді такий недужий, як ти ото сказав?

— Ще й набагато тяжче, — відказав Шкрета. — Півроку тому в нього стався ще один, набагато серйозніший інфаркт, і відтоді йому заборонено вирушати в далекі мандрівки, тому він тут сидить, мов у в'язниці. І він це знає.

— Бачиш, — сказав Якуб, — у цьому випадку ти мав би зрозуміти, що натяки — недобра метода, бо вони викликають у ньому думки тільки про самого себе. Ти повинен викласти йому своє прохання прямо. І він виконає його, звісно, бо любить робити людям приємність. Йому буде видаватися, наче він сам собі її зробив. Він хоче робити людям такі речі.

— Ти просто геній! — вигукнув Шкрета і аж зупинився. — Це просто, мов Колумбове яйце, і саме те, що мені треба! А я, дурник такий, змарнував два роки свого життя, бо не міг цілком збагнути його! Два роки перевів у марних церемоніях! І ти сам у цім винен, адже міг давно порадити мені таке.

— А ти не винен хіба?! Треба було в мене спитати, та й край.

— Але ж ти не був у мене два роки!

Друзі простували нічним парком і вдихали прохолодне повітря ранньої осені.

— Тепер, коли я зробив його батьком, він, може, вшанує мене, зробивши своїм сином! — сказав Шкрета.

Якуб кивнув.

— Лихо в тому, — після довгої мовчанки озвався Шкрета, — що я тут оточений телепнями. Хіба є в цьому містечку людина, в якої я міг би спитати поради? Вродившись інтелігентом, ти відразу опиняєшся у вигнанні. Про що ж мені ще думати, як це мій фах: людство породжує неймовірну кількість телепнів. Що дурніша людина, то дужче прагне вона розмножуватися. Досконалі індивіди пускають на світ не більше однієї дитини, а найліпші, як ти оце, і геть відмовляються плодитися. Це біда. А я мрію весь час про такий світ, де людина народжувалася б поміж братами, а не в чужому середовищі.

Якуб слухав Шкретині слова і не знаходив у них чогось особливо цікавого. Шкрета провадив:

— Не подумай, що це просто слова! Я не політик, а лікар, і слово «брат» наповнене для мене достеменним змістом. Брати — це ті, що мають принаймні спільну матір чи батька. Усі Соломонові сини були брати, хоч і народилися від сотень різних матерів. Ото, мабуть, чудово було! Якої ти про це думки?

Якуб дихав свіжим повітрям і не знав, що сказати.

— Звісно, — провадив Шкрета, — дуже важко змусити людей під час злягання думати про щастя майбутніх поколінь.

Та мова не про це. У нашому столітті є засоби, що дозволяють розв'язати проблему раціонального народження дітей. Не можна й далі зміщувати кохання й розмноження.

Якуб погодився з цією думкою.

— Тебе, звісно, хвилює питання, як звільнити кохання від розмноження, — сказав Шкрета. — Для мене проблема у тому, як звільнити розмноження від кохання. Я хотів залучити тебе до мого проекту. У мене в пробірці моє насіння.

Цього разу Якуб поставився уважніше до його слів.

— Що ти скажеш?

— Гадаю, це пречудовий задум! — відказав Якуб.

— Надзвичайний! — сказав Шкрета. — У такий спосіб я вилікував чималенько жінок від безпліддя. Не забувай, що чимало їх не можуть мати дітей лише тому, що їхні чоловіки безплідні. У мене велика клієнтура по всенькій країні, і вже чотири роки я здійснюю гінекологічні огляди в містечку. Це так просто — підійти до пробірки зі шприцом і впорснути жінці животворну речовину.

— І скільки в тебе дітей?

— Я роблю це вже кілька років, та підрахунки мої дуже приблизні. Не завжди можу мати певність у моєму батьківстві, тому що мої пацієнтки, сказати б, зраджують мене зі своїми чоловіками. Та й коли вони їдуть додому, я не знаю, чи моє лікування було успішне. Про місцевих пацієнток у мене точніші відомості.

Шкрета замовк, і Якуб поринув у мрійливе зворушення. Шкретин проект захопив його, і він розхвилювався, бо знову впізнав у тому задумі свого давнього друга і непоправного мрійника.

— Це, мабуть, так добре — мати дітей від стількох жінок... — сказав він.

— І всі брати, — докинув Шкрета.

Вони йшли собі, вдихали запахуще повітря й мовчали.

— Знаєш, — озвався врешті Шкрета, — я частенько думаю, що хоч багато чого тут нам не подобається, все ж таки ми відповідаємо за цю країну. Мене страшенно виводить із себе те, що я не можу вільно мандрувати світами, та я ніколи не зміг би звести наклеп на мою країну. Бо спершу треба було б звести наклеп на самого себе. Та й що ми зробили задля того, щоб ця країна стала ліпша? Що зробив кожен із нас, щоб тут легше жилося? Щоб тут можна було почуватись як удома? Тільки ж удома... — Шкрета почав балакати тихіш і заговорив із несподіваною ніжністю: — Почуватися як удома можна тільки поміж своїми. А оскільки ти сказав, що їдеш звідси, то я подумав, що зможу тебе умовити взяти участь у моєму проекті. У мене є й для тебе пробірка. Ти будеш на чужині, а тут бігатимуть твої дітлахи. І за десять чи двадцять років ти побачиш, яка чудова буде ця країна!

У небі стояв місяць-повня (і стоятиме до останньої ночі нашої розповіді, тож ми її по праву можемо назвати місячною оповістю), Шкрета провів Якуба до «Річмонда».

— Завтра ще не їдь, — сказав він.

— Та треба. На мене чекають, — відказав Якуб, але знав, що його можна вмовити.

— Пусте, — сказав Шкрета, — я радий, що мій проект подобається тобі. Завтра поговоримо докладніше.

День четвертий

1

Пані Клімова вже ладналася виходити з дому, а її чоловік іще був у ліжку.

— Ти ще не вирушаєш? — запитала вона.

— А куди поспішати! Ще встигну попоратися з тими телепнями, — відказав Кліма. Потім позіхнув і перевернувся на другий бік.

Напередодні він повернувся пізно вночі й сказав їй, що на тій клятій нараді його зобов'язали взяти шефство над любительськими колективами музик, тож увечері наступного четверга він даватиме концерт у курортному містечку разом із якимось аптекарем і лікарем, які гратимуть джаз. Він казав про це розлюченим тоном, та пані Клімова дивилася йому в вічі й чітко бачила, що за тими прокляттями немає справжнього обурення, бо ніякого концерту не буде і Кліма вигадав усе те, щоб мати час для чергової любовної інтриги. Вона все читала з його обличчя; він нічого не міг приховати від неї. Коли він ото з прокляттями перевернувся на другий бік, вона відразу ж втямила, що не спати він хотів, а намагався приховати своє лице, щоб вона не прочитала на ньому правди.

Потім вона пішла в театр. Коли кілька років тому недуга перепинила їй доступ до сцени, Кліма знайшов їй місце секретаря. Там було непогано, вона щодня бачилася з цікавими людьми і могла вільно орудувати своїм часом. Вона сіла за столом, щоб написати декілька офіційних листів, та ніяк не могла зосередитися.

Нічим так не переймається людина, як ревнощами. Коли рік тому в Каміли померла мати, це, звісно, була набагато більша трагедія, ніж сурмачеві походеньки. Проте смерть матері, яку вона безтямно любила, завдала їй меншого болю. Той біль був милосердно різнобарвний: був у нім і смуток, й туга, і розчулення, й каяття (чи достатньо вона піклувалася про матінку? Чи не занедбала її?), і супокійна усмішка. Те страждання милосердно розпливалося довкола: Каміліні думки відбивалися від матеріної домовини й тікали у згадки, у її дитинство,

навіть далі, у дитинство її матері, тікали у сум'яття практичних клопотів, у будучину, що була відкрита перед нею й де, як утіха (атож, то були ті виняткові дні, коли її чоловік був для неї втіхою), вимальовувався Клімін силуєт.

Проте страждання від ревнощів нікуди не втікало у просторі, воно, мов свердло, оберталося довкола тієї самої осі. Не було ніякого розпливання. Якщо материна смерть відчиняла двері в будучину (іншу, самотнішу, та все ж таки набагато дорослішу), страждання від зрадливого чоловіка не відкривало перед нею ніякого майбуття. Усе зосереджувалося в єдиному (і неодмінно присутньому) образі невірного тіла, в єдиному (і неодмінно присутньому) докорі. Коли вона втратила матір, то могла все-таки слухати музику, могла навіть читати; коли ж вона ревнувала, то не могла робити геть нічого.

Ще вчора їй спало на думку податися до курортного містечка, щоб з'ясувати, чи справді відбудеться той підозрілий концерт, та вона відразу ж відмовилася від цього, бо знала, що її ревнощі розлючують Кліму й вона не може виявляти їх відкрито. Проте ревнощі нуртували у ній, наче заведений двигун, і вона не могла стриматися, тож узяла слухавку. Подумала собі, що зателефонує на вокзал без певної мети, просто, тому що не могла зосередитися на написанні ділових листів.

Дізнавшись, що потяг відбуває об одинадцятій годині ранку, вона уявила, як ходить незнайомими вулицями, шукаючи афішу з Кліминим ім'ям, іде до курортної адміністрації спитати, чи знають там про концерт, де братиме участь її чоловік, а їй кажуть, що ніякого концерту не буде, і вона вештається в порожньому, чужому місті нещасна і пошита у дурні. Потім вона уявила, як Кліма згодом розповідає їй про концерт, а вона розпитує його подробиці. Як дивитиметься йому у вічі, слухатиме його побрехеньки і з гіркою втіхою вхлинатиме трунке зілля його брехні.

Проте відразу ж подумала, що не повинна так поводитися. Ні, не може вона цілісінькими днями і тижнями стежити за ним і впиватися мареннями своїх ревнощів. Вона страшенно боялася втратити його, а той страх таки призведе до того, що вона урешті його втратить!

Але відразу ж у ній із підступною наївністю відгукнувся інший голос: таж хіба вона шпигуватиме за ним! Кліма казав їй, що даватиме концерт, то вона і вірить йому! Тим-то вона і сприйняла слова його серйозно, тим-то і поставилася без підозри до тієї звістки, бо вже не

хоче ревнувати! Хіба ж не він казав їй, що не матиме ніякої втіхи від перебування там, що йому нудно буде перевести там весь день і всенький вечір! Ото вона й подасться туди, щоб зробити йому приємний сюрприз! Коли після закінчення концерту Кліма почне з огидою вклонятися, думаючи про нелегкий шлях додому, вона тихенько прослизне на сцену, він побачить її, й вони обоє засміються!

Вона віднесла директорові листи, які насилу здужала написати. У театрі її любили.

Цінували, адже вона, дружина славетного музики, уміла бути скромною і приязною з усіма. Та й зворушувало людей те, що від неї часом віяло тихим смутком. Директор ні в чому не міг їй відмовити. Вона пообіцяла повернутися у п'ятницю по обіді й попрацювати у театрі до пізньої пори, щоб надолужити втрачений час.

2

О десятій ранку, як і кожного дня, Ольга взяла в Ружени велике біле простирало і ключ. Увійшла до комірки, скинула з себе одяг, повісила його на вішалку, накинула на себе простирало, мов античну тогу, замкнула комірку, віддала ключ Ружені і подалася до зали, де був басейн. Кинула простирало на балюстраду і спустилася східцями, щоб зануритися у воду, де вже бовталосся чимало жіночок. Басейн був невеликий, та Ольга подумала собі, що плавання буде корисне для її здоров'я, й спробувала кілька разів гребонуть руками. Вона збурила воду, і бризки полетіли простісінько у балакучу ротяку одної панії.

— Ви що, здуріли? — верескливо закричала та. — Цей басейн не для плавання!

Жінки сиділи попід краями басейну, наче здоровецькі жаби. Ольга боялася їх. Усі вони були старші за неї, огрядніші, на них було більше сала і шкури. Вона слухняно сіла поміж ними і похмуро втупилася перед собою.

Раптом угледіла, що до зали ввійшов якийсь молодик; він був невисокий, у блакитних джинсах і подертому светрі.

— А що тут робить цей чоловік? — закричала вона.

Усі жіночки теж глянули туди і закудкудахкали, мов кури.

Тут до зали ввійшла Ружена і заявила:

— До нас завітали з телебачення. Вони зніматимуть вас для випуску новин.

Жінки в басейні зареготали.

— А з якого це дива? — вигукнула Ольга.

— У них дозвіл дирекції, — сказала Ружена.

— Начхати мені на дирекцію, мого дозволу ніхто не питав! — вигукнула Ольга.

Молодик у подертому светрі (на шиї в нього був прилад для вимірювання потужності освітлення) підійшов до басейну і глянув на неї з усмішкою, що здалася їй сороміцькою.

— Люба панно, тисячі глядачів будуть у захваті, як побачать вас на екрані.

Жінки знову зареготали, а Ольга затулила перса долонями (це було неважко, адже, як ми знаємо, вони були в неї, мов дві сливки) і сховалася за іншими жінками.

До басейну підійшли ще два чоловіки, і найвищий сказав:

— Прошу вас, поведіться так, наче нас тут нема.

Ольга простягнула руку до балюстради, де висіло її простирало. Не вилазячи з басейну, огорнулася ним від голови до ніг, піднялася східцями і пробігла кахляною долівкою зали; простирало було мокре, і з нього цебеніла вода.

— Ох, не втікайте! — вигукнув молодик у подертому светрі.

— Ви повинні пробути в басейні ще чверть години! — закричала Ружена.

— Вона засоромилася! — реготали жінки в басейні.

— Еге, боїться, що красу її вкрадуть! — кинула Ружена.

— Ти ба, яка принцеса! — сказав хтось у басейні.

— Ясна річ, котра не хоче, щоб її знімали, та може йти собі, — сказав високий чоловік у джинсах.

— А нам не соромно! Ми ж красуні! — вигукнула грубим голосом тлуста панія, і в басейні знову пролунав регіт.

— А цій дівчині ще не пора йти! Вона має пробути тут ще чверть години! — крикнула Ружена, дивлячись услід Ользі, яка вперто прямувала до роздягальні.

Не можна гніватися на Ружену, що вона в кепському гуморі. Але чому вона так розлютилася, коли Ольга не захотіла зніматися? Чому вона злилася з юрмою тих тлустих бабенцій, що зустріли появу чоловіків радісним вереском?

Та й, зрештою, чому ті гладухи так весело верещали? Невже їм кортіло показати свою красу і звабити молодиків?

Та, звісно ж, ні. Їхня нахабна безсоромність впливала з усвідомлення того, що ніякою спокусливою вродою вони не вирізняються. Вони неприязно ставилися до жіночої голизни і виставляли на посміховисько свої сексуально непридатні тіла, як цинічне знуцання з краси. Потворністю своїх бридких тіл їм кортіло помститися жіночій вроді, підірвати зачарування її славою, адже вони знали, що, зрештою, і бридкі, й гарні тіла однакові, що тлусте тіло кидає тінь на красу і немов би шепоче на вухо чоловікові: поглянь, ось яка вона насправді, правда того тіла, що так чарує тебе! Глянь-бо, ці грубі плескаті цицьки — те саме, що й оті юні перса, які ти так обожнюєш!

Радісна безсоромність тих грубих паній у басейні була хороводом некрофілок довкола минутої молодості, тим паче що в басейні була молода дівчина, яка слугувала жертвою. Коли Ольга загорнулася в простирало, вони витлумачили той учинок як саботаж їхнього жорстокого ритуалу і розлютились.

Та Ружена ні гладка не була, ні стара, вона була навіть вродливіша за Ольгу! То чому вона не стала на її бік?

Якби вона таки зважилася на аборт і була певна, що її чекає щасливе життя з Клімою, то поставилася б до цього по-іншому. Усвідомлення того, що її кохають, вирізняє жінку зі стада, і Ружена із захватом тішилася б своєю неповторністю й окремішністю. Вона вбачала б у тих тлустих паніях ворогів, а в Ользі — сестру. Вона прийшла б їй на допомогу, як ото краса приходить на поміч красі, добро допомагає добру, кохання — іншому кохання.

Та минулої ночі Ружена дуже погано спала, вона вирішила, що не може розраховувати на Клімине кохання, тож усе те, що вирізняло її з отари, здавалося ілюзією. Єдине, чим вона володіла, був отой паросток, що розпускався в її череві, паросток, що його оберігало суспільство і традиція. Єдине, що в неї було, це та уславлена універсальність жіночого жереба, який обіцяв заступитися за неї.

І ті жінки в басейні якраз і втілювали собою ту жіночність в її універсальності — жіночність вічного народження дітей, годування їх грудьми, зблякання, жіночність, що кепкує з тієї минущої хвили, коли жінка вірить, що її кохають, і почувається єдиною і неповторною.

Поміж жінками, що переконані, наче вони єдині, і тими, які вбралися в саван загального жіночого жереба, не може бути примирення. Перевівши в роздумах безсонну ніч, Ружена (бідолашний сурмач!) стала на бік тих останніх жінок.

4

Якуб сидів за кермом, і Боб, що вмовився на передньому сидінні, весь час обертав голову, щоб облизати його обличчя. За останніми низенькими будиночками курортного містечка коло шляху забовваніли багатоповерхові будинки. Торік їх тут не було, і Якубові вони здалися бридкими. На тлі зеленого краєвиду ті будинки були, неначе сторчаки обшарпаної мітли у вазі з квітами.

Якуб погладив Боба, який з утіхою споглядав оте видовисько, і подумав собі, що Бог таки милосердний, адже не обдарував псів почуттям краси.

Пес знову лизнув його в щоку (либонь, відчував, що Якуб думає про нього), і чоловік подумав, що ніщо в цій країні не поліпшується, та й не погіршується теж, а дедалі дужче тяжіє до комедії: колись він був жертвою полювання на людей, а тепер бачив напередодні, як полюють на псів, наче то була та сама вистава, тільки з іншими акторами. Пенсіонери виконували в ній ролі суддів і наглядачів, а ролі ув'язнених політиків грали боксер, дворняга і такса.

Він згадав, як декілька років тому в Празі його сусіди знайшли коло порога свого котика — в очі йому забили цвяхи, вирізали язика і зв'язали лапки. Отак вуличні дітлахи гралися у дорослих. Якуб знову погладив Боба по голові й зупинився коло корчми.

Вийшовши з авто, він подумав, що пес радісно помчить до хати. Та замість того, щоб податися туди, Боб почав стрибати довкола Якуба, запрошуючи його до гри. Та коли хтось погукав його на ймення, пес побіг до дверей, де стояла жінка.

— Ти непоправний волоцюга, — сказала вона і, перепросивши, спитала Якуба, чи багато клопоту він мав з псом.

Коли Якуб сказав, що пес пробув у нього ніч і він привіз його автомобілем, жінка почала дякувати йому і запросила до хати.

Посадила його в спеціальній залі, де, мабуть, відбувалися бенкети, і побігла шукати чоловіка.

За хвилину вона повернулася з молодиком, той сів поруч із Якубом і простягнув йому руку.

— Ви, мабуть, добрий чоловік, що приїхали сюди лиш задля того, аби привезти Боба. Пес цей трохи дурнуватий і любить вештатися світами. Та ми його дуже любимо. Перекусите з нами?

— Охоче, — відказав Якуб, і жінка побігла до кухні. Потім Якуб розповів, як він порятував Боба від зграї пенсіонерів.

— Негідники! — вигукнув молодик і, обернувшись, погукав дружину: — Веро! Іди-но сюди! Послухай лишень, що вони коять, ці мерзотники!

Вера увійшла до зали з тацею, де парували тарілки супу. Вона сіла, і Якуб розповів їй, що сталося напередодні. Пес лежав під столом і дозволяв чухати себе за вухом.

Коли Якуб з'їв суп, молодик і собі підвівся, пішов до кухні й приніс печеню з кнедлями.

Якуб сидів коло вікна і почувався як удома.

Чоловік сварив тих, що внизу (Якуб був зачарований: господар розглядав свою корчму як високе місце, як Олімп, як точку, звідки можна все розглянути мов на долоні, з висоти пташиного лету), а дружина привела за руку дворічну дитину.

— Подякуй цьому панові, — сказала вона, — він привіз нам Боба.

Дитина щось пробурмотіла і всміхнулася Якубові. Надворі світило сонечко, гілля з бляклим листям мирно гойдалося коло відчиненого вікна. Сюди не долинали ніякого гамору. Корчма була високо над світом, і тут панував спокій.

Хоч Якуб і був проти розмноження, дитина йому сподобалася.

— Гарний хлопчисько у вас, — похвалив він.

— Та нічогенький, — сказала жінка, — тільки не знаю, від кого у нього такий чималий ніс.

Якуб згадав про ніс свого друга і сказав:

— Лікар Шкрета казав, що він лікував вас.

— Ви знайомі з лікарем? — весело запитав чоловік.

— Це мій друг, — відказав Якуб.

— Ми йому дуже вдячні, — сказала молода матуся, і Якуб подумав, що та дитина, мабуть, один із успіхів євгенічного проекту Шкрети.

— Це не лікар, а чарівник, — із захватом сказав чоловік.

Якуб подумав собі, що це місцина, де панує вифлеємський мир, ті троє людей були немов персонажі святої родини, і їхня дитина була не від людського батька, а від бога Шкрети.

Дитя з довгим носом знову щось пробурмотіло, і молодий батько з любов'ю поглянув на хлопчика.

— Оце думаю собі, — сказав він дружині, — хто з твоїх предків мав такого носяру!

Якуб усміхнувся. На думку йому спала чудернацька ідея: цікаво, Шкрета і власну дружину запліднив тим шприцом?

— Хіба не правду я кажу? — запитав молодий батько.

— Таж певно, — відказав Якуб. — Це все-таки велика втіха — гадати, що ми давно лежатимемо в могилі, а наш ніс ходитиме по землі.

Усі зареготали, і думка про те, що батьком тої дитини може бути Шкрета, видалася Якубові чистісінькою фантазією.

5

Франтішек отримав гроші від жінки, якій щойно полагодив холодильник. Він вийшов з дому, сів на свій безвідмовний мотоцикл і подався на інший край міста, щоб здати виручку в бухгалтерію компанії, яка завідувала ремонтом у всьому районі. Було трохи по другій годині дня, коли він урешті звільнився. Знову осідлав мотоцикл і подався до курортного центру. На паркувальному майданчику побачив білий лімузин. Він поставив мотоцикл біля лімузина, пройшов попід колонами і попрямував до клубу, бо, за його припущенням, сурмач мав бути там.

Не зухвалість і не войовничість провадили його туди. Він не хотів зчиняти бучі. Навпаки, вирішив опанувати себе, змиритися й підкоритися. Думав собі, що кохання його таке велике, що в ім'я його

він витерпить усе. Як ото казковий принц заради принцеси терпить нечувані муки та злигодні, б'ється з драконом і перепливає океан, так і він ладен витерпіти неймовірні, просто-таки казкові приниження.

Чому ж він такий сумирний? Чому не напитати б йому іншу дівчину, тим паче, що в тому курортному містечку дівчат так багато, аж спокуса бере?

Франтішек був молодший од Ружени, себто, як на лихо, він іще дуже молодий. Трохи підрісши, він пізнає минущість усього суцього і дізнається, що за обрієм однієї дівчини неодмінно відкривається обрій інших дівчат. Проте він ще не знає, що таке час. Змалку живе він у світі, який триває і не міняється, у цій незмінній вічності, у нього той самий батько і та сама мати, а Ружена, що зробила його чоловіком, височіє над ним наче небосхил, наче єдино можливий небосхил. І він не може уявити собі життя без неї.

Напередодні він покірно пообіцяв не шпигувати за нею й тоді ж таки щиро постановив собі не набридати їй. Подумав, що цікавитиметься тільки сурмачем, і якщо пантруватиме за ним, то не порушить своєї обіцянки. Та водночас він знав, що це не виправдовує його і що Ружена засудила б його поведінку, та це було понад його сили, воно було дужче за будь-які роздуми чи рішення, воно було, мов токсикоманія: він мав побачити його, побачити ще раз, повинен був довго і зблизька роздивитися його. Треба було поглянути в обличчя своєму стражданню. Йому потрібно було роздивитися це тіло, що його злиття з Ружениним тілом здавалося йому неймовірним і неможливим. Він мав поглянути на нього, щоб визначити на власні очі, можливе чи ні єднання їхніх тіл.

На сцені вже грали — Шкрета на барабані, якийсь чоловічок сидів за піаніно, а Кліма дмухав у сурму. Кілька молодих любителів джазу, які прийшли подивитися на репетицію, сиділи у залі. Франтішек міг не боятися, що його запідозрять у справжній причині присутності тут. Він був певен, що сурмача засліпила фара мотоцикла, тож він не побачив його обличчя того вечора у вівторок, а завдяки Ружениній обачності ніхто не знав про його стосунки з нею.

Сурмач перестав сурмити і сів за піаніно, щоб зіграти для того чоловічка мелодію в іншому ритмі. Франтішек уместився на стільці в глибині зали і поволі обернувся на тінь, яка того дня нечутно скрадатиметься за сурмачем.

Він поїхав з лісової корчми, шкодуючи, що поруч уже немає лагідного пса, який лизав його щокі. Потім подумав собі, яке ж це диво, адже за сорок п'ять років він зберіг вільним оце місце поруч із собою, тож міг тепер легко покинути цю країну, без багажу, не маючи за плечима ніякого тягаря, сам, з облудним (і все ж таки прекрасним) відчуттям своєї молодості, наче ото студент, що тільки зараз починає будувати плани на майбутнє.

Він прагнув цілковито пробратися думкою про те, що покидає батьківщину. Намагався відтворити у пам'яті своє минуле життя. Силкувався побачити його, як просторий краєвид, що його він зі смутком споглядав, як щось нескінченно далеке від нього. Та не міг. Те, що він зараз бачив у минулому, було мізерне, плескاته, наче складений акордеон. Він насилу зумів зібрати клапті згадок, що дали йому ілюзію прожитого життя. Глянув на дерева, що були довкола нього. Листя їхнє було зелене, червоне, жовте і брунатне. Ліс був наче охоплений пожежею. Він подумав, що вирушає звідси, коли ліси немовби палають, і в тому прегарному і безжальному полум'ї згоряє його життя і його спогади. Чи повинен він страждати від того, що не страждає? Чи повинен почувати смуток від того, що смутку нема?

Смутку він не чув, але й поспішати не хотів. З друзями на чужині домовився, що саме у цей час перетинатиме кордон, та він відчував, що його знову охоплює нерішучість і лінощі, що в колі його знайомих були добре знані, ці риси навіть висміювали, бо вони проявлялися саме тоді, коли потрібно було діяти рішуче й енергійно. Він знав, що до останнього казатиме, що поїде цього ж таки дня, та усвідомлював, що від самісінького ранку робить усе, щоб відтягнути мить, коли покине це гарненьке курортне містечко, куди вже давно, хоч і з великими інтервалами, та все ж таки з приємністю, приїздив до свого давнього друга.

Він поставив своє авто (авжеж, там-таки, де стояв білий лімузин сурмача і червоний мотоцикл Франтішека) і подався до кав'ярні, де за півгодини мав зустрітися з Ольгою. У глибині зали, коло вікна, з якого видно було полум'яні дерева міського парку, йому припав до вподоби стіл, та, як на лихо, там уже сидів чоловік років тридцяти. Якуб сів за

сусіднім столом. Звідти дерев не видно було; зате його погляд упав на того чоловіка, що, вочевидь, нервувався, увесь час позирав на двері й постукував ногою.

7

Нарешті вона ввійшла. Кліма схопився з місця, пішов назустріч і попровадив її до столика коло вікна. Усміхнувся їй, наче хотів тією усмішкою показати, що їхня домовленість і досі діє, що вони спокійні, врівноважені й довіряють одне одному. У виразі її обличчя він шукав ствердної відповіді на свою усмішку, проте не знаходив. Він занепокоївся. Не зважувався заговорити про те, що його турбувало, тож забалакав про незначні речі, щоб створити атмосферу безтурботності. Але слова його, наче об камінну стіну, розбивалися об її мовчання.

Потім вона його урвала.

— Я передумала. Це буде злочин. Може, ти і здатен таке учинити, але я — ні.

Сурмач відчув, як усередині в ньому все аж обірвалося. Він мовчки втупився в Ружену, не знаючи, що їй і сказати. Почував лише відчайдушну втому. А вона знай повторювала:

— Це буде злочин.

Він дивився на неї, й вона здавалася йому нереальною. Та дівчина, що її образ він не міг уявити собі, коли вона була далеко, тепер постала перед ним як вічна покара. (Як і кожен з нас, Кліма вважав реальним тільки те, що органічно й поступово просягає в наше життя зсередини, а те, що несподівано і випадково надходить іззовні, вважав нереальним. На жаль, немає нічого реальнішого, ніж оце нереальне.)

Потім до столика підійшов кельнер, який нещодавно упізнав був сурмача. Він приніс їм два келихи коньяку на таці й добротливо сказав:

— Мабуть, я по очах угадую ваші бажання.

А Ружені докинув, як і того разу:

— Ох, будь обачна! Дівчата тобі очі видряпають!

І гучно зареготав.

Цього разу Кліма надто вже переляканий був, щоб звернути увагу на ті слова. Він ковтнув із келиха і нахилився до Ружени.

— Прощу тебе! Я вже гадав, що ми домовилися. Ми ж усе обговорили. Чому ти так різко змінила думку? Ти ж погодилася з тим, що перші роки треба цілком присвятити одне одному. Ружено! Якщо ми робимо це, то єдино задля нашого кохання і щоб потім мати дитину, яку ми обоє по-справжньому хочемо.

8

Якуб відразу ж упізнав медсестру, що хотіла віддати Боба на поталу отим стариганам. Він з цікавістю дивився на неї й думав, про що ж вони розмовляють. Розібрати пощастило тільки одне слово, та видно було, що розмова дуже напружена.

З виразу чоловікового обличчя було видно, що допіру він дізнався про лиху новину. Лише за хвилю спромігся заговорити. Його міміка свідчила про те, що він намагається умовити ту дівчину, благає її. Та вона уперто мовчала.

Якубові здалося, ніби тут на кону стоїть чиєсь життя. У тій білявці він вбачав *ту, що завжди ладна притримати жертву, поки нагодиться кат*, тож він не сумнівався й на мить, що чоловік на боці життя, а вона на боці смерті. Чоловік хотів порятувати чиєсь життя, благав про допомогу, а білявка відмовляла йому в ній, і через те хтось мав померти.

Аж він побачив, що чоловік перестав наполягати, почав усміхатися і навіть погладив ту дівчину по щоці. Невже вони домовилися? Таж ні. Обличчя під жовтим волоссям уперто вдивлялося у далечінь, уникаючи чоловікового погляду.

Якуб не міг відірвати очей від дівчини, яку від учорашнього дня міг сприймати лише як *помічницю катів*. Обличчя її було гарне і порожнє. Досить гоже, щоб привернути увагу чоловіків, і достатньо порожнє, щоб у ньому згубилися всі їхні благання. Крім того, воно було гордовите, і Якуб знав: не вродою воно пишається, а своєю порожнечею.

Він подумав собі, що в тому обличчі зринули тисячі знайомих йому облич.

Подумав, що все його життя було тільки нескінченною розмовою з цим обличчям. Коли він силкувався щось пояснити такому обличчю,

воно ображено відверталось від нього, на всі його аргументи відповідало якимись сторонніми балачками, коли він усміхався йому, воно докоряло за легковажність, коли він щось просив, закидало йому погорду, це обличчя нічого не розуміло і вирішувало все, порожнє, немов пустеля, і горде своєю порожнечею.

Якуб подумав, що сьогодні він востаннє бачить це обличчя, а завтра назавжди поїде з його царства.

9

Ружена теж помітила Якуба й теж його впізнала. Вона відчувала той погляд, що вступився у неї, й це її нервувало. Вона почувалася наче в оточенні двох чоловіків, які потайці змовилися поміж собою, в оточенні двох поглядів, що націлилися у неї, наче цівки двох рушниць.

Кліма сипав своїми аргументами, й вона не знала, що йому сказати на те. Вона запевнила себе, що там, де йдеться про життя дитини, яка має народитися, розум ні до чого і тільки почуття беруться до уваги. Вона мовчки відвертала обличчя, щоб уникнути того подвійного погляду, і пильно дивилася у вікно. І тоді, завдяки отому зосередженню, відчула, як у ній виникає почуття ображеної й покинутої коханки і матері, і те почуття підіймалося в її душі, наче тісто для кнедлів. Вона не могла втілити його словами, тож дала йому змогу точитися з її очей, що здивилися у парк.

Та саме там, куди ото безтямно дивилися її очі, вона раптом помітила знайому постать, і її враз охопила паніка. Вона вже не чула, що там каже Кліма. То був третій погляд, що цілився у неї, мов цівка рушниць, причому найбільш небезпечний. Адже попервах Ружена не могла з певністю сказати, хто був винуватцем її материнства. Спершу вона звернула це на того чоловіка, що зараз потайці наглядав за нею, хоч його і видно було за деревом у парку. Проте так було тільки напочатку, бо відтоді вона чимраз дужче схиялася до думки, що в цьому винен сурмач, і нарешті вирішила, що це таки він. Слід зрозуміти: не хотіла вона облудно зробити його причиною своєї вагітності. Вирішивши так, вона обрала не брехню, а правду. Вона вирішила, що він і *справді* винен у цьому.

Втім, материнство настільки священне явище, що їй здавалося просто неможливим, щоб причиною його став той, кого вона зневажала. Ніякої логіки у тому міркуванні не було, її охопило якесь надрозсудливе осяяння, яке впевнило її в тому, що вона могла зайти в тяж лише від чоловіка, який подобався їй, якого вона цінувала і яким захоплювалася. І коли вона почула у слухавці, що той, кого вона обрала батьком своєї дитини, приголомшений, переляканий і не хоче виконувати цієї ролі, усе стало на свої місця, адже від тієї миті вона не лише не сумнівалася вже у своїй слухності, а й ладна була кинутися за неї в бій.

Кліма замовк і погладив її щоку. Отямившись від думок, вона побачила, що він усміхається їй. Він сказав, що треба податися кудись за місто, як ото й минулого разу, бо цей стіл у кав'ярні ділить їх, наче холодна стіна.

Вона злякалася. Франтішек і далі ховався за деревом у парку й пильно дивився на вікно. А що як він кинеться на них, коли вони вийдуть надвір? Та ще й зчинить сварку, як було у вівторок?

— Візьміть за два коньяки, — сказав Кліма кельнерові. Ружена тим часом дістала з сумочки скляний тюбик.

Сурмач дав кельнерові банкноту і щедрим жестом відмовився від решти. Ружена відкрила тюбик, витрусила одну пігулку в долоню і ковтнула її.

Коли заткнула тюбик, сурмач обернувся до неї й глянув їй у вічі. Він простягнув до неї обидві руки, і вона поклала тюбик на стіл, щоб відчувти дотик його пальців.

— Що ж, час іти, — сказав він, і Ружена підвелася. Вона відчувала пильний, ворожий погляд Якуба, тож одвернулася.

Вийшовши надвір, вона занепокоєно роззирнулася навсібіч. Та Франтішек уже зник.

10

Якуб підвівся, узяв свій недопитий келих і сів за стіл, що допіру звільнився. Він задоволено глянув крізь шибку на блякле листя в парку і знову подумав, що ті дерева немов пожежа, в яку він кидає сорок

п'ять років свого життя. Потім його погляд ковзнув по столу, і він побачив, що біля попільнички лежить забутий тюбик.

Він узяв його до рук і почав розглядати: на ньому була написана назва невідомих ліків, і хтось дописав олівцем: *вживати три пігулки за день*. Пігулки були блакитні. Це видалося йому цікавим.

Він збував останні години в цій країні, і найменші події наповнювалися винятковим змістом і ставали алегоричною виставою. Чи є якийсь особливий сенс у тому, подумав він, що саме сьогодні мені лишили на столі цей тюбик із блідо-блакитними таблетками? І чому сталося так, що лишила їх тут оця дівчина, Спадкоємиця політичних переслідувань і Помічниця катів?

Може, вона хотіла дати мені на здогад, що необхідність у цих пігулках ще не минула? А може, натякаючи на отруйну пігулку, вона хоче висловити мені свою ненаситну ненависть? Чи, може, хоче сказати мені, що, покидаючи цю країну, я так само покійно схиляюся перед власною долею, як і ладен слухняно проковтнути ту отруйну таблетку, яку ношу в кишені піджака?

Він понишпорив у кишені, дістав шовковистий папірець і розгорнув його.

Тепер, коли він розглядав цю пігулку, вона здавалася йому темнішою за ті, що були в забутому тюбику. Він відкрив тюбик і витрусив одну пігулку на долоню. Авжеж, його таблетка була темніша і менша. Він укинув обидві пігулки в тюбик. Тепер він подумав, що не зміг би з першого погляду відрізнити їх.

Зверху, на нешкідливих таблетках, що, звісно, призначалися для звичайнісіньких лікувальних цілей, лежала замаскована смерть.

Цієї миті до столу підійшла Ольга. Якуб хутко заткнув тюбик, поклав його біля попільнички і підвівся, щоб привітати дівчину.

— Я щойно зустріла Кліму, того славетного сурмача! Уяви собі! — сказала вона, вмовившись поруч із Якубом. — Він був із тією жахливою жінкою! Вона таке утнула мені сьогодні під час купання в басейні!

Та вона враз замовкла, бо тієї миті до столу підійшла Ружена і сказала:

— Я тут забула мої пігулки.

Перш ніж Якуб устиг щось їй сказати, вона угледіла тюбик, що лежав коло попільнички, і простягнула руку.

Та Якуб був меткіший і перший ухопив його.

— Дайте сюди! — звеліла Ружена.

— Я хотів би попросити вас про одну послугу, — сказав Якуб. — Дайте мені однеєнку пігулку.

— Перепрошую, але мені ніколи!

— Я вживаю такі самі ліки, тож...

— Я вам не пересувна аптека, — сказала Ружена.

Якуб хотів було відкрити тюбик, та Ружена не дала йому цього зробити, спробувавши видерти ліки. Якуб міцно стиснув тюбик у долоні.

— Що це означає? Ану віддайте мені ліки! — закричала дівчина.

Якуб глянув їй у вічі й поволі розтулив долоню.

11

Під стукіт коліс перед нею чітко постала марність її мандрівки. Вона була цілком певна, що в курортному містечку її чоловіка і близько нема. То нащо ж вона їде? Невже їй доведеться чотири години пробути в дорозі, щоб дізнатися про те, що вона вже наперед знає? Проте спонукало її до цього не раціональне стремління. То був двигун, що нуртував у ній і нуртував, і не було ніякого способу його зупинити.

(Авжеж, цієї миті Франтішек і Каміла ринули в простір нашої розповіді немов дві ракети, якими орудують на відстані сліпі ревності, — утім, хіба може щось орудувати цією незрячою потугою?)

Сполучення поміж столицею і тим містечком було складне, тож пані Клімова мусила зробити три пересадки, і геть знесилена вийшла на ідилічній станції, всуціль заліпленій рекламними плакатами, що вихваляли лікувальні води і чудодійні грязі того курорту. Подалася тополиною алеєю, що провадила від вокзалу до водолікарні, і на початку колони вгледіла намальовану від руки афішу, де червоними літерами було виведене ім'я її чоловіка. Вона приголомшено зупинилася перед афішею і під чоловіковим прізвищем прочитала ще два чоловічих імені. Вона очам своїм не повірила: Кліма таки не збрехав їй! Це ж саме те, що він їй і казав. Першої миті вона відчула неймовірну радість, почуття давно втраченої довіри.

Та ця радість тривала недовго, бо вона відразу ж подумала, що той концерт не був доказом вірності її чоловіка. Якщо він узявся давати концерт на цьому Богом забутому курорті, то, звісно ж, робив це задля того, щоб зустрітися тут з іншою жінкою. І їй здалося, що ситуація ще гірша, ніж вона собі гадала, і що вона потрапила в пастку.

Вона приїхала сюди, щоб упевнитися, що її чоловіка тут нема і в такий спосіб непрямим чином (знову, і вже вкотре!) викрити його невірність. Але тепер усе змінилося: вона застукає його не на брехні, а на зраді (та ще й *прямо* і очевидно). Хоче вона того чи ні, та все ж таки побачить жінку, з якою Кліма тут пробуде весь день. Від тієї думки вона аж заточилася.

Звісно, вона певна була, що все знає, проте досі не *бачила* нічогосінько (жодної чоловікової коханки). Правду кажучи, вона нічогосінько не знала, тільки гадала, що знає, і надала цьому припущенню певності. Вона вірила у зрадливість свого чоловіка, як ото християнин вірить в існування Бога. Тільки ж християнин вірить у Бога з цілковитою певністю, що ніколи не побачить його. Подумавши, що сьогодні вона побачить Кліму з жінкою, вона відчула такий жах, якого зазнав би віруючий, якби йому зателефонував Господь і сказав, що прийде до нього снідати.

Усе її тіло охопила тривога. Аж вона почула, як хтось гукає її на ім'я. Вона обернулася й побачила трьох молодиків, що стояли під колонами. Вони були в джинсах і светрах, і те їхнє богемне вбрання гостро вирізнялося на тлі нудної охайності, з якою вбрані були пацієнти, що гуляли поблизу. Молодики привітно всміхалися їй.

— Оце несподіванка! — вигукнула вона.

То були люди з телебачення, її приятелі, яких вона знала ще за тієї пори, як виступала на сцені з мікрофоном.

Найвищий поміж ними, режисер, узяв її під руку.

— Так приємно було б уявити, що ти приїхала сюди заради нас...

— Але ти приїхала через свого чоловіка... — сумовито сказав помічник режисера.

— Так шкода! — сказав режисер. — Найвродливішу жінку в столиці той клятий сурмач тримає у клітці, тож її давненько вже не видно...

— Ти ба! — сказав оператор (молодик у подертому светрі). — Це треба відсвяткувати!

Вони гадали, що кажуть захоплені компліменти сліпучій королеві, яка байдуже кине їх до кошика з верболозу, наповненого непотрібними дарунками. А вона сприймала їхні слова з вдячністю, немов кульгаве дівча, яке хтось дбайливо підтримує під руку.

12

Ольга говорила, а Якуб думав про те, що допіру віддав незнайомій дівчину отруту, яку вона може щомиті проковтнути.

Сталося це так раптово, так швидко, що він і усвідомити не встиг. Це сталося поза його свідомістю.

Ольга знай казала щось, палаючи від обурення, а Якуб подумки виправдовувався, що не хотів віддавати тюбик тій дівчині й вона сама змусила його до цього.

Та відразу ж він утямив і те, що виправдання це облудне. Він мав чимало можливостей не послухатися її. Нахабству тієї дівчини він міг протиставити свою наполегливість, міг витрусити ту пігулку на долоню і покласти в кишеню.

А тепер, коли йому забракло духу і він нічого не вдіяв, потрібно йти на пошуки тієї дівчини і сказати їй нарешті, що в тюбику отрута. Просто пояснити, що сталося, та й годі.

Та замість того, щоб діяти, він сидів на стільці й дивився на Ольгу, яка щось йому казала. Треба було підвестися, бігти і попередити медсестру. Ще не пізно. Він повинен був порятувати їй життя. То чому він оце сидить, чому і з місця не може зрушити?

Ольга говорила, а він дивувався, що сидить тут і не рухається.

Він вирішив, що треба негайно встати і бігти шукати ту медсестру. Але як пояснити Ользі, що має йти? Може, треба розповісти їй, що сталося? Ні, він не зможе цього зробити. Ану ж бо медсестра ковтне ту пігулку, перш ніж він устигне її попередити? Хіба Ольга повинна знати, що він убивця? Та навіть якщо він устигне, як пояснити Ользі, чому він так довго вагався? Як пояснити їй, чому він віддав тюбик тій дівчині? Адже в ці хвилини, коли він сидить, мов прикутий до того стільця, будь-хто може вважати його вбивцею!

Ні, не може він зізнатися Ользі, але що може він їй сказати? Як пояснити їй, чому це він зараз раптом схопиться на ноги і побіжить

бозна-куди?

Та хіба це важливо, що він скаже? Як може він думати про такі дурниці? Як може перейматися тим, що скаже Ользі, коли йдеться про життя і смерть?

Він знав, що робить неправильно, міркуючи так, замість того, щоб діяти, і що кожна мить вагання загострює небезпеку, яка загрожує медсестрі. Насправді було вже запізно. Поки він вагався, вона вже так далеко заїхала від винарні зі своїм приятелем, що він і не знав навіть, де їх шукати. Хіба він знає, куди вони подалися? І куди йти, щоб відшукати їх?

Та відразу ж він з докором подумав, що це тільки нова відмовка. Звісно, швидко знайти їх буде нелегко, та нічого неможливого в цьому нема. Ще не пізно взятися до діла, проте діяти треба негайно, а то вже нічим не зарадиш!

— Цей день розпочався недобре, — казала Ольга. — Я насилу прокинулася, запізнилася на сніданок, мене не хотіли обслуговувати, а потім до басейну прийшли ті кляті телевізійники. А я так хотіла, щоб день цей був чудесний, адже це останній день, який я проводжу тут із тобою. Для мене це так важливо. Аби лиш ти знав, Якубе, як це важливо для мене!

Вона перехилилася через стіл і взяла його за руку.

— Не переймайся, нема причини, щоб цей день був невдалий для тебе, — насилу промовив він, бо ніяк не міг зосередити на ній увагу.

Якийсь голос весь час нагадував йому, що у медсестри в сумочці лежить отрута і що її життя чи смерть залежить від нього. То був наполегливий, настирливий голос, та водночас і дивовижно слабкий, наче долинав із глибокої глибочини.

13

Кліма їхав із Руженою лісовою дорогою і думав, що цього разу прогулянка в розкішному автомобілі не дарує йому бажаного успіху. Ніщо не могло вивести Ружену з її заціпенілої мовчанки, тож сурмач теж не казав ні слова. Коли мовчання вже почало гнітити, він урешті озвався.

— Ти прийдеш на концерт?

— Прийду, — сказала вона, і той концерт став приводом для розмови, що на якусь часину відвернула їх від суперечки. Кліма зробив над собою зусилля і, вирішивши відкласти остаточну розмову з Руженою на вечір, заговорив жартівливим тоном, розповідаючи про лікаря, який гратиме на барабані.

— Сподіваюся, ти чекатимеш мене після концерту, — сказав він. — Як і того разу...

Промовивши ті останні слова, він збагнув, що сказав. «Як і того разу» означало, що після концерту вони пішли кохатися. О Боже, як це він не подумав про таку можливість?

Дивно, але досі йому й на думку не спадало, що з нею можна лягти в ліжку. Руженина вагітність непомітно і нечутно виштовхнула його у позасексуальне почуття страху. Звичайно, він вирішив бути ніжний із нею, цілувати її, гладити і щосили намагався це робити, але то був тільки жест, порожній знак, в якому геть не було зацікавлене його тіло.

Подумавши тепер про це, він вирішив, що та байдужість до Ружениного тіла була найбільшою помилкою, якої припустився він упродовж останніх днів. Авжеж, тепер він цілком це зрозумів (і він гнівався на приятелів, які радили йому не звертати на це уваги): треба ж було переспати з нею! Адже дивна раптова відчуженість, якою огорнулася ця дівчина і яку неможливо було розвіяти, постала внаслідок того, що тіла їхні віддалилися. Відмовившись від дитини, цієї квітки, що розпустилася в Ружені, він гостро відкинув і її вагітне тіло. Тим-то він мав виявити дужчий інтерес до іншого, невагітного тіла. Потрібно було протиставити плідне тіло неплідному і в такий спосіб знайти в ньому спільника.

Отак подумавши, він відчув, як у ньому знову ожила надія. Він обняв Ружену за плечі і нахилився до неї.

— У мене просто серце розривається, коли ми сваримося. Послухай, якось воно все владнається. Головне, ми разом. Ніхто не зможе забрати у нас цю ніч, і вона подарує нам таку ж розкішну втіху, що й тоді.

Одною рукою він тримав кермо, другою обіймав Ружену за плечі, аж відчув, як від дотику до її голої шкіри в ньому прокидається бажання, і зрадів, адже те бажання могло наділити його тією єдиною спільною мовою, якою міг він розмовляти з нею.

— Де ми зустрінемося? — запитала вона.

Кліма усвідомив, що всеньке курортне містечко побачить, із ким він покидає концерт.

Але на це не було ради.

— Як я закінчу, приходь за куліси.

14

Кліма пішов у клуб, щоб ще раз прорепетирувати «*Saint Louis' Blues*» і «*When The Saints Go Marching In*», а Ружена занепокоєно роззирнулася довкруги. Перед тим вона декілька разів бачила в дзеркалі заднього виду, що Франтішек їде за ними оддалік на своєму мотоциклі. Але зараз його не було видно.

, Вона почувалася втікачем, за яким полює час. Розуміла, що до завтрашнього дня їй потрібно знати, чого вона хоче, та вона нічого ніколи не знала. На всьому білому світі не було жодної душі, якій вона довіряла б. Рідня їй чужа. Франтішек її кохав, але тим-то вона й не довіряла йому (як ото сарна не довіряє мисливцеві). Клімі вона не довіряла, як ото мисливець не довіряє сарні. Колег на роботі вона любила, та нітрохи їм не довіряла (як ото мисливець не довіряє іншим мисливцям). Вона була самотня в житті, а останнім часом ще й мала чудернацького приятеля, якого носила в своєму череві, й одні казали про нього, що це найбільше її щастя, інші стверджували, що зовсім навпаки, а сама вона була байдужісінька до нього.

Вона нічого не знала. Вона була цілком переповнена тим незнанням. Вона була самим незнанням. Не знала навіть, куди оце йде.

Щойно вона поминула шинок «Славія», заклад найнижчого ґатунку в цім містечку, брудну забігайлівку, бо місцевий люд заглядав туди, щоб вихилити кухоль пива і сплюнути додолу. Колись то був найкращий ресторан у місті, й від тієї пори у маленькому садочку лишилися три дерев'яні столики, пофарбовані червоною барвою (фарба вже облущилася) зі стільцями, пам'ять про буржуазні радощі оркестрів на свіжому повітрі, танцювальні вечори і парасольки, що лежали на стільцях. Та що знала про ту пору Ружена, яка прямувала вузьким місточком теперішності, позбавлена історичної пам'яті? Не могла вона бачити тіні рожевої парасольки, що падала сюди з

минулого, а бачила тільки трьох молодиків у джинсах, вродливу жінку і пляшку вина на столику без скатертини.

Один із тих чоловіків погукав її. Ружена обернулася й упізнала оператора в подертому светрі.

— Випийте з нами скляночку вина, — гукнув він їй.

Вона послухалася.

— Завдяки цій гожій панні ми зуміли сьогодні зняти порнографічний фільм, — сказав оператор, знайомлячи Ружену з жінкою, що простягнула їй руку і нерозбірливо пробурмотіла своє ім'я.

Ружена сіла коло оператора, який поставив перед нею склянку і наляв вина. Ружена була вдячна, адже щось таки відбувалося. Адже вона не повинна тепер думати, куди їй іти чи що робити. Не треба було вирішувати, лишити цю дитину чи позбутися її.

15

Урешті він таки зважився. Розрахувався з кельнером і сказав Ользі, що покине її й що вони зустрінуться після концерту.

Ольга спитала, що він робитиме, і в Якуба виникло прикре враження, наче його допитують. Він відказав, що має зустрітись зі Шкретою.

— Добре, — відказала вона, — але це не забере в тебе багато часу. Я переодягнуся й чекатиму тебе о шостій вечора. Запрошую тебе на вечерю.

Якуб провів Ольгу до дому імені Карла Маркса. Коли вона зникла в коридорі, що вів до кімнат, спитав у воротаря:

— Скажіть, будь ласка, панна Ружена вдома?

— Ні, — відказав той. — Ключ ось висить.

— Я маю дещо терміново їй сповістити, — сказав Якуб. — Ви не знаєте, де її шукати?

— Гадки не маю.

— Я нещодавно бачив її з сурмачем, який оце даватиме концерт.

— Так, я теж чув, що вона була з ним, — відказав воротар. — Зараз він має бути у клубі.

Угледівши Якуба в дверях, Шкрета, що сидів на естраді за барабаном, привітав його, махнувши паличкою. Якуб йому всміхнувся

й оглянув ряди стільців, де вже сидів із десятків шанувальників. (Звісно, був поміж ними і Франтішек, що став Кліминою тінню.) Якуб теж сів, сподіваючись, що прийде сюди і медсестра.

Де можна було б ще пошукати її, міркував він. О тій порі вона могла бути у таких місцях, про які він і здогадуватися не міг. Може, спитатися сурмача? Але як підійти до нього? А що як із нею вже щось сталося? Якуб уже вирішив, що як вона помре, то ту смерть годі буде пояснити і неможливо буде викрити убивцю, який відправив її на той світ без причини. То чи повинен він привертати увагу до себе? Чи повинен він лишити якісь сліди і викликати підозру?

Але він закликав себе до опанування. Людське життя у небезпеці, й він не має права так боягузливо міркувати. Дочекавшись перерви між двома уривками, він піднявся на сцену. Шкрета радісно обернувся до нього, та Якуб притулив палець до вуст і тихо попросив його дізнатися в сурмача, де зараз може бути медсестра, з якою він годину тому бачив його у кав'ярні.

— Що вам усім треба від неї? — невдоволено буркнув Шкрета. — Де Ружена? — гукнув він сурмачеві, який зашарівся й відказав, що не знає.

— Що ж, тим гірше, — відказав на своє виправдання Якуб. — Грайте далі.

— Як тобі наш оркестр? — запитав його Шкрета.

— Чудовий, — сказав Якуб і, спустившись зі сцени, сів у залі.

Він знав, що чинить дуже погано. Якби він справді переймався Ружениним життям, то перевернув би небо і землю й поставив би всіх на ноги, щоб знайти її якомога скоріше. Та він вирушив на її пошуки тільки задля того, щоб заспокоїти своє сумління.

Він знову згадав ту мить, коли віддав їй тюбик, де була отрута. Невже і справді все сталося так швидко, що він не встиг цього усвідомити? Невже все сталося поза його свідомістю?

Якуб знав, що це неправда. Свідомість його не спала. Він знов уявив обличчя під білявим волоссям і зрозумів, що не випадково віддав медсестрі тюбик з отрутою (не через сон свідомості), це було його давнє бажання, яке довго вичікувало слушної нагоди і було таке потужне, що нагода врешті послухалася його і випала.

Він здригнувся й підвівся з місця. Бігом подався до дому імені Карла Маркса, та Ружени там і досі не було.

Що за ідилія, що за спочинок! Справжнісінький антракт усередині драми! Пречудовий полудень із трьома фавнами!

Обидві жінки, сурмачеві переслідувачки (обидва його лиха), сидять одна навпроти одної, п'ють вино з тієї самої пляшки і обидві щасливі, що перебувають тут і можуть думати про щось інше, а не про нього. Що за зворушливе єднання, що за гармонія! Пані Клімова дивиться на трьох молодиків. Колись вона належала до їхнього кола. Вона дивиться на них, наче перед нею негатив її теперішнього життя. Вона така заклопотана, а перед собою бачить чистісіньку безтурботність, вона прикута до одного чоловіка, а тут бачить трьох фавнів, що втілюють мужність у всьому її розмаїтті.

Балачка тих фавнів зводиться до одного: перебути ніч із цими двома жінками, ніч уп'ятьох. Звісно, з цього нічого не вийде, бо ж вони знають, що пан Кліма тут, але ця мета їх так приваблює, що вони прагнуть до неї, хоч і усвідомлюють її недосяжність. Пані Клімова знає, про що їм ідеться, і дає вести себе до тієї мети, адже це тільки фантазія, гра, мрійна спокуса. Вона сміється з їхніх двозначних дотепів, обмінюється підбадьорливими жартами зі своєю незнайомою спільницею й хоче, щоб цей антракт у виставі тривав якнайдовше, щоб відкласти на якомога довший час ту мить, коли вона побачить свою суперницю й погляне правді у вічі.

Ще одна пляшка вина, усі веселі, усі трохи сп'яніли, та не так від вина, як від цієї дивної атмосфери, від бажання продовжити цю мить, що ось-ось минеться.

Пані Клімова відчуває, як до її лівої ноги притуляється литка режисера. Вона усвідомлює це, та ноги не забирає. Цей дотик запроваджує поміж ними чуттєвий зв'язок, та водночас він міг виникнути поміж ними і цілком випадково, та й був такий незначний, що можна й уваги на нього не звертати. Тобто цей дотик — на межі цнотливості й безсоромності. Каміла не хоче переходити цієї межі, та вона щаслива, що утримується на ній (на цій тонесенькій території раптової свободи), і ще дужче зраділа б, якби та магічна межа просунулася далі, до інших словесних натяків, до інших дотиків та інших ігор. Під захистом двозначної цнотливості цієї рухомої межі

вона хотіла рухатися далі, далі й далі. Якщо Каміліна врода, яка аж бентежить своєю сяйливістю, змушує режисера наступати поволі й обачно, то простенький Руженин чар вабить оператора шалено і безоглядно. Він обняв її, його рука лежить на її груді.

Каміла спостерігає цю сцену. Давненько не бачила вона чужих непристойних жестів! Вона дивиться на чоловічу долоню, що лежить на жіночій груді, м'яке її, давить, гладить крізь сукню. Дивиться на Руженине обличчя, непорушне, м'яке, байдуже до чуттєвих пестошів. Рука гладить груди, час потроху спливає, і Каміла відчуває, як до другої її ноги притулилася литка помічника режисера.

І тоді вона каже:

— Мені кортить отак гуляти всеньку ніч.

— І який дідько заніс сюди твого сурмача! — каже режисер.

— Авжеж, — каже його помічник, — який дідько заніс його сюди!

17

Тієї миті Ружена впізнала її. Авжеж, це було те обличчя, яке колеги показували їй на світліні! Вона рвучко відкинула операторову руку.

— Ти що, здуріла! — вигукнув він.

Він знову спробував її обняти, і знову його відштовхнули.

— Що ви собі дозволяєте! — обурено сказала Ружена.

Режисер і його помічник зареготали.

— Ви це серйозно? — запитав помічник режисера в Ружени.

— Авжеж, серйозно, — відказала вона суворо.

Помічник глянув на годинник і сказав операторові:

— Зараз рівно шоста. Цей перелом у ситуації стався тому, що наша подруга поводить як пристойна дівчина парними годинами. Тобі треба зачекати до сьомої.

Знову пролунав вибух реготу. Ружена аж почервоніла від приниження.

Її застукали зненацька з рукою незнайомого чоловіка, яку той поклав на її груди. Застукали тоді, коли той м'яв їх, як хотів. І застукала її найбільша суперниця, до того ж саме тоді, коли всі реготали з неї.

Режисер сказав операторові:

— Може, ти попросиш панну зробити виняток і вважати шосту годину непарною?

— А ти гадаєш, теоретично можна розглядати шістку як непарне число? — запитав помічник.

— Авжеж, — відказав режисер. — Евклід у своїх славетних «Засадах» написав дослівно так: «За декотрих незвичайних і вельми таємничих обставин декотрі парні числа виступають як непарні». Мені здається, з такими таємничими обставинами ми зараз і зіткнулися.

— То що, Ружено, ви погодитеся за таких обставин розглядати шосту годину як непарне число?

Ружена мовчала.

— Ти згодна? — нахилившись до неї, запитав оператор.

— Панна мовчить, — сказав помічник режисера. — Тож доведеться нам вирішувати, розглядати її мовчання як ознаку згоди чи незгоди.

— Ми можемо проголосувати, — сказав режисер.

— Так ото ж, — сказав помічник режисера. — Хто за те, що Ружена згодна вважати за цих умов шосту годину непарним числом? Каміло, ти перша голосуєш!

— Гадаю, Ружена цілком із цим згодна, — сказала Каміла.

— А режисер?

— Я певен, — сказав режисер поважно, — що панна Ружена погодилася вважати шістку непарним числом.

— Оператор — зацікавлена особа, тому не голосує. Що ж до мене, я проголосую «за», — сказав помічник режисера. — Отож ми трьома голосами вирішили, що Руженине мовчання означає згоду. Звідси випливає, пане операторе, що ти можеш і далі до неї залицятися.

Оператор нахилився до Ружени і обняв її так, що його долоня знову лягла на її перса. Ружена відштовхнула його ще дужче, ніж перед тим, вигукнувши:

— Забери свої брудні лапи!

— Послухайте, Ружено, — втрутилася Каміла. — Ви так йому подобається, що він просто стриматися не може. Ми всі були в такому доброму гуморі...

Ще кілька хвилин тому Ружена була пасивна і скорялася перебігу подій, — нехай, мовляв, роблять із нею, що хочуть, — наче хотіла у

тих випадковостях, що спіткають її, прочитати свою долю. Вона дала б себе підкорити, дала б себе звабити, дала б в чому завгодно переконати, тільки би вийти з глухого кута, в якому вона опинилася.

Та випадок, що його вона так благально очікувала, раптом виявився ворожий до неї, і Ружена, яку принизили перед суперницею й прилюдно виставили на посміховисько, подумала собі, що в неї є лише одна надійна опора, одна втіха, один шанс на спасіння — той плід, що зародився в її череві. Вся її душа (знову і знову!) опускалася вниз, усередину, у глибини її тіла, і Ружена дедалі дужче усвідомлювала, що вона нізащо не повинна розлучатися з тим зародком, який потихеньку зріє в ній. То був таємний козир, що підносив її над усіма отими їхніми кпинами й брудними загребущими руками. Їй дуже кортіло сказати їм про це, крикнути їм це в обличчя, помститися цим чоловікам за їхній сарказм, а цій жінці—за її поблажливу люб'язність.

«Спокійно!» — звеліла вона собі й, понишпоривши в сумочці, намацала тюбик. Дістала його, аж відчула, як чиясь рука міцно стиснула її зап'ястя.

18

Ніхто й не помітив, звідки він узявся. Він з'явився раптово, і Ружена, обернувшись, побачила його усмішку.

Він так і тримав її за руку; Ружена відчувала ніжний і zarazом міцний дотик його пальців на зап'ясті, тож послухалася, і тюбик упав у сумочку.

— Панове, дозвольте мені долучитися до вашого товариства. Мене звати Бертлеф.

Ніхто з чоловіків не зрадів од появи непроханого гостя, ніхто не відрекомендувався, а Ружена не так добре зналася на світських манерах, щоб представити його присутнім.

— Здається, мій неочікуваний прихід трохи зіпсував вам настрої, — сказав Бертлеф. Він узяв стілець оддалік, підтягнув його до столу й сів, опинившись навпроти них, із Руженою обіч.

— Перепрошую, — сказав він. — У мене чудернацька звичка: я не приходжу, а наче з-під землі з'являюся.

— Тоді, — сказав помічник режисера, — дозвольте нам вважати вас примарою і не звертати на вас уваги.

— Дозволяю, та ще й із превеликою охотою, — легенько вклонившись, сказав Бертлеф. — Та, боюся, вам не пощастить у цім, хоч ж би я того бажав.

Потім обернувся до освітлених скляних дверей ресторану і ляснув у долоні.

— Хто вас просив сюди, начальнику? — запитав оператор.

— Ви хочете сказати, що я непроханий гість? Я міг би піти звідси негайно з Руженою, але звичка є звичка. За цим столом я щодня надвечір випиваю плящину вина, — він глянув на етикетку на плящі, що була на столі. — Тільки, звісно ж, ліпшого вина, ніж оце, що п'єте ви.

— Хтозна, як ви знайдете добре вино у цій забігайлівці, — сказав помічник режисера.

— Мені здається, що ви, начальнику, корчите з себе бозна-кого, — докинув оператор, намагаючись виставити непроханого гостя на посміховисько. — У такому віці людині, мабуть, нічого іншого й не залишається.

— Помиляєтеся, — сказав Бертлеф, не звернувши уваги на ту шпильку. — Тут знайдеться кілька плящин такого вина, яке трапляється тільки в найліпших ресторанах.

Тієї миті він уже простягав долоню власникові ресторану, який досі й носа сюди не потикав, а тепер уклонявся Бертлефові й питав:

— Накрити стіл для всіх?

— Авжеж, — відказав Бертлеф. І обернувся до решти товариства. — Пані та панове, запрошую вас випити зі мною вина, яке я вже не раз тут куштував і вважаю пречудовим. Ви згодні?

Ніхто не відповів йому, а господар сказав:

— Як ідеться про їжу чи вино, раджу шановному товариству покластися на пана Бертлефа.

— Друже мій, — сказав йому Бертлеф, — принесіть дві пляшки вина і великий таріль із сиром, — і обернувшись до присутніх: — Ваші вагання даремні, Руженині друзі — мої ДРУЗІ.

З шинку прибіг хлопчина років дванадцяти, який приніс тацю з келихами, тарілочками і скатерку. Він поставив тацю на сусідньому столі й нахилився над плечима клієнтів, щоб позабирати їхні недопиті

склянки. Вишикував їх разом із початою пляшкою на тому ж таки столі, де поставив і тацю. Потім старанно витер серветкою стіл, що був таки добряче брудний, і застелив на ньому білосніжну скатертину. Узяв на сусідньому столі склянки, які щойно позабирав, і хотів було поставити їх перед клієнтами.

— Заберіть ці келихи і це дешеве вино, — сказав йому Бертлеф. — Ваш батько зараз принесе нам доброго винця.

— Начальнику, — скривився оператор, — може, ви будете такі люб'язні й дозволите нам пити те, що ми хочемо?

— Як хочете, любий пане, — сказав Бертлеф. — Я не люблю нав'язувати людям щастя. Кожен має право на своє вино, свою дурість і на свій бруд під нігтями. Знаєш що, юначе, — сказав він хлопчині, — постав перед кожним його недопиту склянку і коло неї чистий келих. Мої гості зможуть самі обирати, що пити: чи вино, що вирросло в імлі, чи вино, що народилося під сонцем.

Отож тепер перед кожним стояв порожній келих і склянка з недопитим вином. Господар підійшов до стола з двома пляшками, затиснув першу поміж колінами і витяг корок широким жестом. Потім наляв трохи вина в Бертлефів келих. Той підніс келих до вуст, покуштував і обернувся до господаря.

— Чудове. Це урожай двадцять третього року?

— Двадцять другого, — відказав господар.

— Наливайте, — сказав Бертлеф, і господар обійшов стіл і поналивав усім вина у келихи.

Бертлеф узяв свій келих.

— Друзі мої, скуштуйте цього вина. У нього солодкий смак минувшини. Посмакуйте його, всмоктуючи в себе, наче з довгої мозкової кістки давно забуте літо. За допомогою тосту я хотів поєднати минувшину і теперішність. Сонце 1922 року із сонцем цієї пори. Це сонце — Ружена, оця проста дівчина, що є справжнісінькою королевою, хоч і не знає цього. На сукні цього курортного містечка вона сяє мов самоцвіт на лахмітті жебрака. Вона — як серпик місяця-молодика, забутий на бляклому денному небосхилі. Вона — як метелик, що пурхає над сніговими заметами.

Оператор силувано засміявся.

— Ви не перебільшуєте, начальнику?

— Ні, не перебільшую, — відказав Бертлеф і глянув на оператора. — Так видається лише вам, бо ви живете на нижчому рівні буття, ви, антропоморфний оцет! Ви переповнений кислотою, вона бурхає у вас, наче у казанку алхіміка! Ви життя віддали б за те, щоб виявити довкола себе ту мерзоту, яку носите у собі! Тільки тоді ви бодай трохи відчули би злагоду поміж собою і світом. Адже той світ, що прекрасний, лякає вас, він завдає вам болю й весь час виштовхує вас із себе. Нестерпно, еге ж? Бруд під нігтями і вродлива жінка коло вас! Отож спершу треба облили брудом жінку, а тоді тішитися нею. Хіба не так, пане? Я радий, що ви ховаєте руки під столом, отже, я мав рацію, нігті у вас таки брудні.

— А мені начхати на ваші хороші манери, я ж не блазень у білому комірці й краватці, — відтяв оператор.

— Ваші брудні нігті й подертий светр ніяка не новина на цім світі, — сказав Бертлеф. — Був колись один філософ-цинік, що вештався вулицями Афін у подертій киреї, щоб усі захоплювалися, як йому начхати на умовності. Якось зустрів його Сократ та й каже: «Крізь діри у киреї я бачу твоє марносластво». Ваш бруд, любий пане, це марносластво, і марносластво ваше брудне.

Ружена ніяк не могла отямитися від подиву. Чоловік, що його вона насилу знала як пацієнта, прийшов їй на поміч, наче з неба впав, і її зачарувала вишукана природність його поведінки і та шорстка певність, з якою він приборкав нахабство оператора.

— Бачу, вам аж заціпило, — сказав Бертлеф операторові після короткого мовчання, — повірте, я нітрохи не хотів вас образити. Я люблю злагоду, а не сварки, і якщо я надто захопився красномовством, то прошу мені вибачити. Я хочу тільки одного: щоб ви скуштували цього вина і випили зі мною за Ружену, задля якої я прийшов сюди.

Бертлеф підняв свій келих, та ніхто не приєднався до нього.

— Пане господарю, — сказав Бертлеф шинкареві, — випийте з нами!

— Цього винця я залюбки хильну, — сказав той і, взявши на сусідньому столі порожній келих, наляв вина. — Пан Бертлеф знається на добрих винах. Він давненько вже учув мій льох, як ото ластівка здалеку чує своє гніздо.

Бертлеф щасливо засміявся, як людина, якій потішили її самолюбство.

— Вип’єте з нами за Ружену? — запитав він.

— За Ружену? — запитав шинкар.

— Авжеж, за Ружену, — відказав Бертлеф, глянувши на свою сусідку. — Вона мені подобається, а вам?

— Поруч із вами, пане Бертлефе, завжди тільки вродливі жінки. Не треба дивитися, чи гарна дівчина, якщо вона сидить коло вас.

Бертлеф знову щасливо засміявся, разом із ним засміявся господар і, дивна річ, засміялася разом з ними і Каміла, яку прихід Бертлефа тішив од самого початку. То був неочікуваний сміх, та, якимось дивним і непоясненим чином, дуже заразливий.

Режисер із делікатною солідарністю й собі долучився до Каміли, за ними засміявся й помічник режисера, потім і Ружена, що занурилася в той розмаїтий сміх немов у теплі обійми. То був її перший сміх за день. Вперше вона розслабилася, вперше їй полегшало. Вона сміялася гучніше за інших і не могла того сміху погамувати.

Бертлеф підняв свій келих.

— За Ружену!

Шинкар теж підняв келих, потім Каміла з режисером та його помічником, і всі повторили вслід за Бертлефом:

— За Ружену!

Навіть оператор урешті підняв келих і випив, не сказавши ні слова.

Режисер ковтнув вина і вигукнув:

— Їй-богу, це вино справді чудове!

— Я ж вам казав! — мовив господар.

Тим часом хлопчак приніс великий таріль із сиром, поставив його на столі, й Бертлеф запросив:

— Пригощайтеся, сир пречудовий!

Режисер приголомшено сказав:

— Де ви взяли такий асортимент сиру? У мене таке враження, наче ми у Франції!

Напруга зненацька ослабла, атмосфера розрядилася. Всі захоплено загомоніли, накладали собі сиру, питали, звідки шинкар його вискіпав у цій країні, де так мало сортів сиру, і наливали собі вина.

І коли всі вже геть розм’якли від утіхи, Бертлеф підвівся й сказав:

— Мені було приємне ваше товариство, тож дякую вам. Мій друг Шкрета дає сьогодні концерт, і ми з Руженою хочемо туди піти.

19

Ружена і Бертлеф зникли у легких вечірніх сутінках, і початкове піднесення, що охопило було товариство й понесло його до уявного острова розпусти, щезло вмить і вже ніщо не могло його повернути. Усім стало тоскно.

Пані Клімова немовби прокинулася зі сну, в якому вона будь-що хотіла лишитися надовше. Вона подумала собі, що на концерт їй іти нема чого. Що для самої неї був би фантастичний сюрприз, якби вона приїхала сюди не задля того, щоб стежити за чоловіком, а щоб доскочити якоїсь пригоди. Що було б просто чудово лишитися з трьома телевізійниками, а завтра вранці тихенько податися додому. Щось підказувало їй, що так і треба зробити; що це був би справжній вчинок; звільнення; зцілення; пробудження від чарів.

Та вона вже була надто твереза. Всі чари пропали. Вона лишилася наодинці зі собою, зі своїм минулим, з тяжкою головою, де роїлися її давні тривожні думки. Бодай на кілька годин кортіло їй продовжити той короткий сон, але вона знала, що він уже збляк і розвіявся, немов уранішня мла.

— Що ж, мені теж час, — сказала вона.

Телевізійники спробували її вмовити, та знали, що в них немає ні сили достатньо, щоб її втримати, ні певності в собі.

— А нехай йому всячина! — сказав оператор. — Що то за чолов'яга був?

Вони хотіли було розпитати шинкаря, та відколи Бертлеф пішов, на них знову ніхто не звертав уваги. З шинку долинав галас п'яних клієнтів, а самі вони сиділи, покинуті довкола столу з рештками сиру і недопитим вином.

— Хоч би хто він там був, а вечір нам зіпсував. Забрав одну нашу пані, а друга зараз і сама піде. Ходімо та проведемо Камілу.

— Ні, — сказала вона, — залишайтеся тут.

Їй не хотілося йти з ними. Тепер їхня присутність заважала їй. Ревність знову найшла на неї, немов самісінька смерть. Вона знову

була під її владою й уже нікого не помічала. Каміла підвелася й попрямувала туди, куди пішов і Бертлеф із Руженою. Навздогін вона почула, як оператор повторив:

— А нехай йому всячина...

20

Перед початком концерту Якуб з Ольгою пішов за куліси, щоб потиснути Шкреті руку, а потім вони повернулися до зали і посідали. Ольга хотіла в антракті піти з концерту, щоб пробути вечір із Якубом. Той відказав, що його друг образиться, та Ольга стверджувала, що він навіть не помітить, як вони пішли.

Зала була повна, і в їхньому ряду лишилися два вільні місця.

— Ця дівчина снує за нами мов тінь, — сказала Ольга, нахилившись до Якуба, коли вони посідали.

Якуб обернув голову і вгледів коло Ольги Бертлефа, а коло Бертлефа медсестру, в якої у сумочці була отрута. Серце його на мить завмерло, та оскільки він за все життя навчився приховувати те, що було в нього на душі, то спокійно відказав:

— Гадаю, ми в тому ряду, де пан Шкрета надав вільні місця своїм друзям та знайомцям. Тож він знає, де ми сидимо, і помітить, що ми пішли.

— А ти скажеш, що спереду акустика не дуже добра, то ми пересіли після антракту в останній ряд, — сказала Ольга.

Та ось на сцену вийшов Кліма зі своєю золотою сурмою, і публіка заплескала в долоні. Коли вслід за ним з'явився Шкрета, оплески почастишали і в залі знявся гомін. Шкрета скромно тримався позаду сурмача і незграбно махав рукою, щоб дати на здогад, що головна постать концерту — гість зі столиці. Публіка оцінила зворушливу незграбність того поруху і відповіла ще дужчими оплесками. У глибині зали хтось закричав:

— Нехай живе пан лікар Шкрета!

Піаніст, що був найскромніший поміж ними трьома, то йому найменш і аплодували, вмовився на низенькому ослінчику. Шкрета сів за цілим набором барабанів, а сурмач легким ритмічним кроком походжав поміж піаністом і Шкретою.

Оплески стали гучнішими, піаніст ударив по клавішах і розпочав сольний виступ. Проте Якуб помітив, що його друг чимось занепокоєний і невдоволено роззирається довкруги. Сурмач теж помітив, що лікар збентежився й підійшов до нього. Шкрета щось прошепотів йому. Обидва нагнулися. Вони якусь мить розглядали долівку, потім сурмач узяв паличку, що впала з піаніно, і простягнув Шкреті.

Тієї миті публіка, що уважно споглядала цю сцену, знову вибухнула оплесками, і піаніст, який подумав, що то плещуть йому, заходився вклонятися, не уриваючи гри.

Ольга взяла Якуба за руку і прошепотіла йому на вухо:

— Чудово! Так гарно, що мені здається, ніби на сьогодні мої халепи закінчилися.

Нарешті озвалися й сурма з барабаном. Кліма грав, походжаючи туди й сюди ритмічними кроками, а Шкрета сидів за своїми барабанами, наче достеменний Будда.

Якуб уявив собі, як медсестра згадує під час концерту про свої ліки, як дістає пігулку і ковтає її, а потім падає, звиваючись у конвульсіях, і вмирає простісінько на місці, тимчасом як Шкрета знай барабанить на сцені й публіка аплодує йому і схвально галасує.

Раптом він чітко зрозумів, чому ця дівчина сидить у тому самому ряду, що й він: неочікувана зустріч у кав'ярні, що сталася нещодавно, була спокусою й випробуванням. Сталася вона лише задля того, щоб він наче у дзеркалі побачив своє відображення — образ людини, що дає отруту своєму ближньому. Але той, хто завдав йому це випробування (Бог, що в нього він не вірив), не вимагав від нього кривавої жертви, не потребував невинної крові. Не смертю мало скінчитися це випробування, а його, Якуба, самопізнанням, що позбавить його недозволеної моральної зверхності. Та медсестра сидить зараз у тому самому ряду, що й він, щоб останньої миті він міг порятувати їй життя. Тим-то поруч був і той чоловік, другом якого став Якуб напередодні, — він мав допомогти.

Авжеж, він зачекає нагоди, може, перерви поміж двома мелодіями, і попросить Бертлефа вийти з ним і тією дівчиною. Тоді він зможе все пояснити, і цьому неймовірному безуму настане урешті край.

Музики скінчили першу композицію, пролунали оплески, медсестра перепросила і почала виходити з ряду разом із Бертлефом.

Якуб підвівся, щоб піти за ними, та Ольга взяла його за руку й затримала.

— Ні, прошу тебе, не зараз. Після антракту підемо!

Усе сталося так швидко, що він навіть не встиг отямитися. Музики вже розпочали грати наступну мелодію, і Якуб зрозумів, що той, хто завдав йому це випробування, посадив тут Ружену не задля того, щоб порятувати її, а щоб поза будь-якими сумнівами підтвердити його поразку і його приреченість.

Сурмач дув у сурму, Шкрета височів, наче той Будда, над барабанами, а Якуб сидів на стільці й не рухався. Тієї миті він не бачив ні сурмача, ні Шкрети, бачив тільки себе. Бачив, що сидить і не рухається, і не міг відвести очей від того страшного видива.

21

Коли у Клімних вухах пролунав чистий звук його сурми, йому здалося, наче це тільки він звучить, наповнюючи собою всю залу. Він почувався непереможним і сильним. Ружена сиділа в ряду безоплатних місць, що призначалися для гостей, поруч був Бертлеф (і це теж здалося йому доброю прикметою), атмосфера вечора була просто-таки чудова. Публіка слухала уважно, у доброму настрої, й це давало Клімі надію, що все скінчиться добре. Коли пролунали перші оплески, він елегантним жестом показав на Шкрету, який здавався йому того вечора бозна-чому симпатичним і близьким. Лікар випростався за своїми барабанами і помахав паличкою.

Та коли він глянув у залу після другої композиції, щоб перевірити, чи сидить там іще хтось, Руженин стілець був порожній. Він перелякався. Відтоді гра його стала нервова, він оглядав залу, стілець за стільцем, перевіряючи кожне місце, та не бачив її. Він подумав, що вона пішла навмисне, щоб не слухати його подальших умовлянь і не йти на компроміс. Де ж її тепер шукати після концерту? І що буде, як він її не знайде?

Він відчував, що грає кепсько, механічно, що думками відсутній. Та публіка нездатна була вгадати недобрый гумор сурмача, вона була задоволена, і після кожної композиції оплески дедалі дужчали.

Він намагався запевнити себе, що вона, може, просто подалася до вбиральні. Що їй стало недобре, як ото буває з вагітними жінками. За півгодини подумав, що вона пішла щось пошукати вдома і зараз знову з'явиться на своєму місці. Та антракт минув, концерт уже добігав кінця, а стілець був таки вільний. Може, вона не зважувалася повернутися до зали посеред концерту? Може, з'явиться, коли відлунають останні оплески?

Та ось і оплески ті відлунали, а Ружени не було, і Кліма вже геть зморився. Публіка підвелася й почала волати: «Біс!». Кліма обернувся до Шкрети й похитав головою, показуючи, що не хоче грати. Та зустрів погляд, що аж сявав од захвату, і той погляд йому дав на здогад, що лікар згоден барабанити день і ніч без угаву.

Публіка витлумачила Клімине хитання головою як неодмінне кокетство зірки, тож заходилася плескати ще гучніше.

Тієї миті до сцени підійшла молода вродлива жінка і, вгледівши її, Кліма відчув, що зараз повалиться додолу, зомліє й ніколи вже не отямиться. Вона всміхалася йому і казала (голосу він не чув, та прочитав це по губах):

— Грай-бо, грай!

Кліма підняв сурму, показавши, що гратиме. Публіка вмить затихла.

Обидва музики зраділи і ще раз повторили останню композицію. Кліма грав, наче на похоронній фанфарі, так, наче простував за своєю труною. Він знав, що все пропало, що йому лишилося тільки заплющити очі, скласти руки і дозволити долі розчавити його своєю колісницею.

22

На столику в Бертлефовому номері стояли пляшки з вигадливими наліпками й екзотичними назвами. Ружена не зналася на добрих напоях, то попросила віскі, бо нічого іншого придумати не могла.

Та її свідомість силкувалася промкнутися крізь запону сп'яніння й збагнути ситуацію. Кілька разів питала вона в Бертлефа, як він знайшов її, та ще й саме сьогодні, адже насилу її знав.

— Я вже давно думав про вас, — відказав Бертлеф, дивлячись їй у вічі.

— То чому ви прийшли до мене сьогодні, а не іншого дня?

— Бо на все своя пора. І наша пора настала зараз.

Загадкові були ті слова, та Ружена відчувала, що вони щирі. Її становище сьогодні зайшло в такий глухий кут, стало таке нестерпне, що хтось мав прийти їй на поміч.

— Авжеж, — замислено сказала вона, — днина сьогодні видалася і справді нелегка.

— От бачите, ви й самі знаєте, що прийшов я вчасно, — оксамитовим голосом сказав Бертлеф.

Ружену охопило невиразне, але втішне полегшення: якщо Бертлеф з'явився саме сьогодні, значить, усе те, що відбувається, десь визначене, тож вона може зітхнути з полегшою й віддатися цій силі.

— Авжеж, це таки правда, ви вчасно нагодилися, — сказала вона.

— Знаю.

Втім, було тут і те, чого вона ніяк не могла збагнути.

— Чому? Чому ви хотіли мене побачити?

— Бо я кохаю вас.

Слово «кохаю» пролунало тихо, та наповнило воно всенюку кімнату.

— Ви кохаєте мене? — ледве чутно прошепотіла Ружена.

— Так, я вас кохаю.

Франтішек і Кліма вже казали їй це слово, та цього вечора вона усвідомила його таким, яким воно є, коли приходить неждано, коли воно несподіване і оголене. Це слово з'явилося в кімнаті, наче справжнісіньке диво. Пояснити його було геть неможливо, та Ружені воно здавалося тим більше реальним, адже речі на світі існують без жодних пояснень і приводів, знаходять самі в собі підставу для існування.

— Справді? — запитала вона, і її зазвичай гучний голос обернувся зараз на шепіт.

— Так. Справді.

— Але ж я звичайна дівчина.

— Нітрохи.

— Ні.

— Ви гарна.

- Ні.
— Ви ніжна.
— Ні, — похитала вона головою.
— Ви випромінюєте ласку і доброту.
Вона покрутила головою.
— Ні, ні, ні.
— Я знаю, яка ви. Знаю ліпше за вас.
— Нічого ви не знаєте.
— Ні, я знаю це.

Довіра, яку випромінювали Бертлефові очі, була мов чудодійна купіль, і Ружені хотілося, щоб цей погляд, що омивав і пестив її, тривав якомога довше.

- Це правда? Я справді така?
— Авжеж. Я знаю це.

Це було втішно до запаморочення: у Бертлефових очах вона почувалася делікатною, ніжною, чистою, почувалася шляхетною, мов королева. Її раптом охопило таке відчуття, наче вона зліплена з меду і запаху щого зілля. Сама собі здавалася вона захопливою. (О Боже, ніколи ще не траплялося, щоб вона почувалася такою солодко захопливою!)

- Таж ви ледве мене знаєте, — протестувала вона далі.

— Я вже давно знаю вас. Давно вже дивлюся на вас, та ви про це й не здогадуєтесь. Знаю я вас напам'ять, — казав він, торкаючись пальцем її обличчя. — Ваш носик, ваша насилу помітна усмішка, ваші коси...

І він почав розстібати її сукню, і вона навіть не опиралася, лише дивилася в його очі, зустрівшись з його поглядом, що огортав її, неначе вода, неначе оксамитна вода. Сиділа навпроти нього з голими персами, що настовбурчилися пилками під його поглядом і прагнули, щоб їх споглядали і щоб ними захоплювалися. Всеньке її тіло обернулося до його очей, немов той сонях до сонця.

Вони сиділи в Якубовій кімнаті, Ольга говорила, а Якуб запевняв себе, що ще є час. Він міг піти до дому імені Карла Маркса і, якщо

Ружени там не буде, потурбувати Бертлефа в сусідньому помешканні і запитати, що сталося з тією дівчиною.

Ольга балакала, а він і далі уявляв ту прикру ситуацію, коли щось пояснює медсестрі, затинається, вигадує різні причини, перепрошує і намагається здобути у неї той тубик із пігулками. А потім зненацька ніби втомився від тих видінь, що мордували його вже кілька годин, і його охопила глибока байдужість.

Та то була не лише байдужість від втоми, а ще й свідомі і войовничі байдужість. Якуб допіру збагнув, що йому все одно, чи житиме це створіння з жовтим волоссям, і що його намагання порятувати цю дівчину було б тільки лицемірством і дурнуватою комедією.

Адже той, хто завдав йому це випробування (Бог, якого не існує), хотів дізнатися у такий спосіб, який він, Якуб, насправді є, а не якого корчить із себе. І Якуб вирішив бути чесним із ним — бути таким, яким він є насправді. Якуб побачив, як Ольга нахилилася до нього через той столик, і почув, як вона сказала:

— Я хочу, щоб ти поцілував мене. Як це воно сталося так, що ми так давно знаємо одне одного і жодного разу не поцілувалися?

24

На обличчі пані Кліми була силувана усмішка, у душі тривога, коли вона прослизнула за куліси, щоб зустрітися з чоловіком. Їй страшно було від того, що вона побачить справжнє обличчя Кліминої коханки. Та коханки і близько не було. Було кілька дівчат, що прибігли попросити у нього автограф, та вона зрозуміла (око в неї було гостре), що жодна його особисто не знала.

Проте вона була певна, що коханка десь тут. Вона вгадувала це з Кліминого обличчя, воно було бліде і відсутнє. Та й усміхався він дружині так само облудно, як і вона йому.

Шкрета, аптекар і ще кілька душ, вочевидь, медики із дружинами, вклоняючись, відрекомендувалися пані Клімі. Хтось запропонував піти до єдиного бару, що був навпроти. Кліма перепросив, посилаючись на втому. Пані Клімова вирішила, що коханка чекає в барі, тим-то він і не

хоче туди йти. А що лихо тягло її до себе, немов магніт, вона попросила зробити їй таку приємність і здолати втому.

Та в барі теж не було ніякої жінки, котру можна було б підозрювати у зв'язку з Клімою. Усі посідали за великим столом. Шкрета весь час балакав, вихваляючи сурмача. Аптекарь був переповнений ніяковим щастям, що не давало йому змоги висловитися. Пані Клімова хотіла видаватися товариською, веселою і балакучою.

— Пане лікарю, ви просто диво, — казала вона Шкерті, — та й ви теж, любий пане аптекарю. І вся обстановка була щира, весела, безтурботна, у тисячу разів ліпша, ніж під час концертів у столиці.

На чоловіка вона не дивилася, але й на мить не спускала з нього ока. Вона почувала, що нервозність свою приховує він тільки ціною величнього напруження і що тільки на превелику силу вряди-годи вставляє слово в розмову, не показуючи, що подумки все воно йому геть байдуже. Було цілком очевидно, що вона зіпсувала якусь подію, до того ж непересічну. Якщо йшлося про рядову пригоду (Кліма завжди присягався їй, що ніколи не зможе закохатися в іншу жінку), то він не запався б у таку глибоку депресію. Звісно, коханки його вона не бачила, та гадала, що це в нього від кохання, від болісного і розпачливого кохання, і від того їй було, мабуть, ще гірше.

— Що з вами, пане Клімо? — раптом запитав аптекарь, що був чим скромніший, тим уважніший і люб'язніший.

— Нічого... геть нічого! — перелякано відказав Кліма. — Голова трохи болить, та й годі.

— Може, вам пігулку дати? — запитав аптекарь.

— Ні, ні, — хутко відказав сурмач, похитавши головою. — Та я перепрошую, якщо ми підемо трохи раніше. Я і справді дуже зморився.

25

Як це сталося, що вона таки зважилася?

Підійшовши до Якуба у винарні, побачила, що він не такий, як завжди. Був він мовчазний, проте люб'язний, неуважний, проте лагідний і слухняний, думками був далеко, проте робив усе, що вона

хотіла. Оцей брак зосередженості (вона гадала, що це через близький від'їзд) був їй до вподоби: вона промовляла до відсутнього обличчя, і їй здавалося, ніби говорить вона вдалину, де її ніхто не чує. Отож вона могла казати про те, чого ніколи йому не казала.

Тепер, коли вона попросила, щоб він її поцілував, враження в неї було таке, наче вона турбує його, непокоїть. Проте це нітрохи не збентежило її, навпаки, принесло втіху: нарешті вона почувається сміливою і зухвалою жінкою, якою завжди й хотіла бути, жінкою, яка панує над ситуацією, орудує нею, з цікавістю стежить за партнером і змушує його ніяковіти.

Вона і далі твердо дивилася йому в вічі й, усміхаючись, казала:

— Тільки не тут. Кумедно було б перехилитися через стіл, щоб поцілуватися. Іди-но сюди.

Вона простягнула йому руку й попровадила до дивана, втішаючись витонченістю, елегантністю й спокійною владністю своєї поведінки. Потім обняла його і припала до його вуст з такою пристрасністю, якої ще ніколи не знала. Проте це не була спонтанна пристрасність тіла, якої неможливо погамувати, а пристрасність мозку, свідомо і навмисна пристрасність. Вона хотіла здерти з Якова всі оті його обслони батьківської ролі, хотіла приголомшити його і разом збудитися від вигляду його збентеження, вона прагнула згвалтувати його, прагнула відчутти смак його язика і те, як його батьківські руки помалу сміливішають і вкривають її пестоцями.

Вона розстібнула гудзик на його піджаку й скинула його.

26

Він не зводив з неї очей під час усього концерту, потім долучився до юрми шанувальників, що ринули за куліси узяти в музик автографи. Проте Ружени не було. Він попрямував за гуртом людей, яких сурмач попровадив до курортного бару. Промкнувся разом з ними досередини, бо був певен, що Ружена вже чекає там. То була помилка. Він вийшов і довгенько пантрував коло входу.

Раптом відчув, як його пройняв біль. Сурмач вийшов із бару, до нього пригорталася якась жінка. Він гадав, що то Ружена, але то була не вона.

Він пройшов за ними до «Річмонда», куди Кліма увійшов із незнайомкою.

Потім він перетнув парк і зазирнув до дому імені Карла Маркса. Двері так само були відчинені. Він запитав у воротаря, чи вдома Ружена. Її не було.

Він бігцем повернувся до «Річмонда», остерігаючись, щоб Ружена не приєдналася до Кліми. Ходив туди й сюди алеєю, не зводячи очей з входу. Він геть не тямив, що ж це коїться. На думку йому спало декілька припущень, та всі вони не мали значення. Мало значення лише те, що він був тут і чатував, і він знав, що чатуватиме й таки побачить їх.

Чому? Навіщо, питається? Хіба не ліпше було б піти додому і вкластися спати? Він знай казав собі, що повинен нарешті з'ясувати правду.

Та чи хотів він знати ту правду? Чи справді так хотів упевнитися, що Ружена спала з Клімою? Чи радше намагався дістати доказ її невинності? Але хіба з його підозрливостю міг він прийняти той доказ?

Він і сам не знав, навіщо тут чекає. Знав тільки, що чекатиме довго, цілісіньку ніч, як треба буде, навіть кілька ночей. Адже для ревнивця час летить неймовірно швидко. Ревнощі заповнюють всенький мозок, причому набагато щільніше, ніж напружена розумова праця. Розум не має жодної секунди спочинку. Той, хто потрапив у полон ревнощів, не знає, що таке нудьга.

Франтішек ходив коротким відтинком алеї завдовжки метрів зі сто, звідки йому видно було вхід до «Річмонда». Отак він і ходитиме туди й сюди всеньку ніч, поки всі поснуть, до ранку ходитиме, до початку наступного розділу.

Та чому ж він не сяде? Он же ж і лави є навпроти «Річмонда»!

Він не може сісти. Ревнощі — це як зубний біль. Коли ревнуєш, нічого не можеш робити, навіть сидіти. Можна тільки ходити туди-сюди. З краю в край.

Вони прямували тим самим шляхом, що й Бертлеф із Руженою та Якуб з Ольгою, — піднялися ліфтом на другий поверх, потім пройшли червоною плюшевою доріжкою по коридору, що закінчувався великими дверми Бертлефових покоїв. Праворуч були двері Якубової кімнати, по ліву руку — кімната, яку Шкрета надав Клімі.

Відчинивши двері й засвітивши світло, він помітив, як дружина швидко озирнула кімнату прискіпливим поглядом. Він знав, що вона шукає сліди перебування жінки. Знайомий був йому той погляд. Усе він знав про неї. Знав, що привітність її була нещира. Знав, що приїхала вона шпигувати за ним, хоч вдавала, ніби прибула сюди, щоб зробити йому приємність. Знав, що вона помітила його збентеження й певна, що перебила йому любовну пригоду.

— Тебе і справді не засмучує, що я приїхала, любий? — запитала вона.

І він:

— Та чом це воно має мене засмучувати!

— Я боялася, що тобі буде сумно.

— Ох, без тебе і було б. Мені було приємно, коли я побачив, як ти аплодуєш біля сцени.

— У тебе зморений вигляд. Може, тобі тяжко на душі?

— Ні. Ні, не тяжко мені. Просто зморився.

— Ти такий сумний, тому що перебував у чоловічому товаристві, й тебе це гнітить. Але зараз ти з вродливою жінкою. Хіба я не вродлива жінка?

— Авжеж, ти вродлива жінка, — пробелькотів Кліма, і то були перші щирі слова, які він промовив того вечора. Каміла була прекрасна, мов богиня, і Кліма страшенно мучився, коли думав, що їй загрожувала смертельна небезпека. Та ця прегарна істота всміхалася йому і роздягалася у нього на очах. Він дивився, як оголюється це тіло, і то було так, наче з ним прощалися. Перса, чисті, прекрасні й недоторканні перса, тонесенький стан, живіт, стегна, з яких щойно сповзли трусенята. Він дивився на все те з ностальгією, наче на спогад. Наче крізь шибку дивився. Наче вдалину. Її голизна була така далека, що він не почував ніякого збудження. І все ж таки він дивився на неї ласим поглядом. Він співав цю голизну, як ото засуджений на смерть п'є свою останню склянку води. Співав цю голість, як співають запропаще минуле і втрачене життя.

Каміла підійшла до нього.

— Що з тобою? Ти чому не роздягаєшся?

Він не міг знайти ніякої відповіді, тож заходився роздягатися, і йому було страшенно сумно.

— Не думай собі, що ти маєш право на втому, коли я до тебе приїхала. Я хочу тебе.

Він знав, що це неправда. Знав, що Каміла не мала навіть найменшого бажання кохатися й так провокативно поводитися з ним тільки тому, що бачила, який він засмучений, і гадала, що це через кохання до іншої жінки. Він знав (о Боже, як добре знав він її!), що цим любовним викликом вона хотіла завдати йому випробування, щоб дізнатися, наскільки він перейнявся іншою жінкою, а потім катувати себе його смутком.

— Я і справді зморився, — сказав він.

Вона обняла його і попровадила до ліжка.

— Ось побачиш, я примушу тебе забути про ту твою втому! — сказала вона. І почала гратися його голим тілом.

Він лежав, наче на операційному столі. Знав, що всі спроби його дружини будуть марні. Тіло його скоцюрблювалося, бгалося всередину, і не було ніякого способу його оживити. Каміла пройшла вогкими вустами по всьому тілу, він знав, що вона хоче страждати сама, хоче, щоб і він страждав, і за те він її ненавидів. Ненавидів з усією силою свого кохання: вона сама своїми ревнощами, своїми підозрами, своєю недовірою, сама вона своїм сьогоднішнім приїздом зіпсувала все, що це через неї шлюб їхній замінований зарядом, закладеним у череві іншої жінки, і вибухне за сім місяців, рознісши все на клапті. Це вона, вона, що так тремтіла від страху за їхнє кохання, усе звела нанівець.

Вона припала вустами до його живота, і він відчув, як його прутень зіщулюється під її пестоцями, відступає всередину, тікає від неї, стає дедалі менший, дедалі боязкіший. Він знав, що вона страшенно потерпає, й що дужче вона потерпає, то упертіше ковзатиме вогкими вустами по його безсилому тілу.

Ніколи не кортіло йому переспати з цією дівчиною. Він хотів тішити її й огортати всією своєю добротою, а ця доброта нічого спільного не мала з тілесним потягом, ба навіть унеможлиблювала його, адже мала бути чиста, безкорисна і не пов'язана з жодною втіхою.

Але що міг він зараз удіяти? Чи, може, слід було відштовхнути Ольгу, щоб не плямувати своєї доброти? Про це й мови не могло бути. Та відмова прикро вразила б і надовго лишила би карб у її душі. Він зрозумів, що мусить до самісінького дна випити чашу своєї доброти.

І ось вона постала голісінька перед ним, і він подумав, що її обличчя шляхетне і м'яке. Та невелика була йому втіха від того, коли він побачив те обличчя разом із тілом, що скидалося на довге і тонке стебло, на кінці якого була непомірно велика, волохата квітка.

Хоч гарна вона була, чи ні, Якуб знав, що уникнути її неможливо. Втім, він відчував, що його тіло (ох, це рабське тіло) знову ладне було здійснити догори послужливого списа. Щоправда, йому здавалося, ніби його збудження кипить в комусь іншому, десь далеко, поза межами його душі, наче він збуджувався всупереч своєму бажанню і потайці зневажав це збудження. Душа його була далеко від тіла, цілком перейнявшись отією пігулкою в сумочці незнайомої дівчини, і з жалем споглядала тіло, що сліпо і невблаганно переслідувало свої жалюгідні інтереси.

Миттєва згадка спала йому на думку: йому було десять років, коли він дізнався, як народжуються діти, й відтоді той образ переслідував його тим упертіше, чим детальніше пізнавав він із плином часу конкретну сутність жіночих органів. Відтоді він часто думав про своє народження, уявляв, як його крихітне тіло ковзає вузьким вогким тунелем, як його ніс та рот заліплені чудернацьким слизом, як усенький він замурзаний ним і ним позначений. Авжеж, той жіночий слиз позначив його, Якуба, щоб потім усеньке життя тримати в полоні таємничої влади, щоб мати право будь-якої миті закликати його до себе й орудувати специфічними механізмами його тіла. Усе це завжди було йому огидне, він опирався цій неволі бодай тим, що не відкривав жінкам своєї душі, зберігав свою свободу і самотність, відводячи *владі слизу* тільки певні години у своєму житті. Авжеж, і Ольгу він любив, звісно ж, за те, що вона перебувала для нього поза межами сексу, й він

був певен, що своїм тілом вона не нагадає йому про ганебний спосіб його народження.

Він відразу ж відкинув ті думки, тому що ситуація на дивані розвивалася швидко, й він мусив із секунди на секунду ввійти в її тіло, а йому не хотілося робити це з почуттям відрази. І тоді він подумав собі, що ця дівчина, яка розкрилася перед ним, єдина в його житті, до якої він відчуває чисте і безкорисне кохання, і що зараз він кохатиме її лише задля того, щоб зробити щасливою, щоб зазнала вона втіхи, щоб була певна в собі й весела.

А потім він здивувався сам із себе: він хилитався на ній, наче плив хвилями доброти. Він відчувався щасливим, йому було добре. Душа його слухняно узгоджувалася з порухами тіла, наче те кохання було фізичним виявом благодатної любові, щирим почуттям любові до ближнього. Жодної завади не було, жодної фальші в цім. Вони тісно сплелися, і їхній подих зливався водно.

Розкішно і довго це тривало, аж Ольга прошепотіла йому на вухо непристойне слово. Спершу раз, потім ще і ще раз, і те слово збуджувало її.

Хвилі доброти відразу ж відринули, і Якуб опинився з нею посеред пустелі.

Ні, зазвичай під час кохання він нічого не мав проти сороміцьких слів. Вони будили в ньому чуттєвість і жорстокість. У такий спосіб жінки ставали приємно чужі його душі й бажані його тілу.

Та в Ольжиних вустах те сороміцьке слово вмить звело нанівець усю ту солодку облуду. Воно вирвало його з полону мрії. Доброта його розвіялася, і за однісіньку мить він побачив Ольгу в своїх обіймах такою, якою він бачив її ще хвилю тому, — то була велика квітка голови, що тремтіла на тоненькій стеблині тіла. Та зворушлива істота мала зухвалі манери блудяжки, але не переставала бути від того зворушливою, і це надавало тим сороміцьким словам сумного й кумедного відтінку.

Та Якуб знав, що йому ніяк не можна було цього показати, що він повинен домінувати, повинен знов і знов спивати гірку чашу доброти, тому що ці безглузді обійми були єдиним його добрим учинком, єдиною його покутою (його ні на мить не покидала думка про отруту в чужій сумочці), єдиним його порятунком.

Неначе велика перлина у двох стулках мушлі, оточені були розкішні Бертлефові покої простенькими кімнатами, де мешкали Якуб і Кліма. Проте в сусідніх кімнатах панували тиша і спокій, тоді як Ружена в Бертлефових обіймах спливала останніми зойками утіхи.

Потім вона втомлено лежить коло нього, і він пестить її обличчя. За хвилю вона вибухає плачем. Плаче вона довго, припавши головою до його грудей.

Бертлеф гладить її, наче маленьку дівчинку, й вона і справді почувається маленькою. Маленькою, як ніколи досі (ніколи не припадала вона обличчям до чиїхось грудей), і водночас як ніколи великою (ніколи не почувала вона такої втіхи, як сьогодні). І той плач уривчастими схлипуваннями підносить її до блаженства, що досі було їй геть незнане.

Де перебуває зараз Кліма, де Франтішек? Вони тонуть зараз у далекій імлі, їхні постаті насилу мріють на обрії, легкі, мов пух. А де вперте Руженине прагнення заволодіти одним і відштовхнути другого? Де конвульсивні напади її гніву, її ображене мовчання, в якому замкнулася вона від самісінького ранку, наче в крицевому панцирі?

Ось вона лежить, схлипує, а він гладить її обличчя. Умовляє її заснути, каже, що спальня он у сусідньому покої. І Ружена розплющує очі й дивиться на нього. Бертлеф голий, ось він підводиться і йде до ванної (чутно, як біжить вода), потім повертається, відчиняє шафу, дістає звідти ковдру і ніжно вкриває її тіло.

Ружена бачить варикозні вени на його ногах. Коли він нахиляється до неї, помічає, що його шпакуватий хвилястий чуб ріденький, крізь нього просвічує шкіра. А певно, Бертлефові вже років із шістдесят, у нього навіть черевце вже видно, та Ружені байдуже. Навпаки, його вік заспокоює її, кидає променистий відсвіт на її молодість, що була досі невиразна і сіра, й вона почувається повною життя й на самісінькому початку свого шляху. І в його присутності відкриває вона для себе, що ще довго буде молода, що не треба їй квапитися й боятися часу. Бертлеф сідає коло неї, пестить її, і їй здається, ніби вона знайшла притулок не лише в заспокійливих дотиках його пальців, а й утішних обіймах його віку.

Потім вона поринає у сон, у її голові пропливають перші невиразні образи марення. Раптом вона прокидається, і їй здається, наче вся кімната залита чудернацьким блакитним сяєвом. Що це за сьайво, якого вона ніколи не бачила? Може, це місяць спустився сюди у блакитних шатах? Може, вона марить із розплющеними очима?

Бертлеф усміхається їй і весь час гладить її лице.

І вона остаточно заплющує очі й поринає у сон.

День п'ятий

1

Ще темно було, коли Кліма прокинувся з неспокійного сну. Він хотів зустрітися з Руженою, перш ніж вона піде на роботу. Але як пояснити Камілі, що він іде кудись удосвіта?

Він глянув на годинник: була п'ята ранку. Якщо він не хоче проґавити Ружену, треба було вставати негайно, але яку ж причину вигадати? Серце його несамовито калатало, та нічого не вдієш! Він підвівся з ліжка і почав тихенько вдягатися, щоб не розбудити Камілу. Застібаючи сорочку, він почув її голос. Той тихий, проте дзвінкий голос остаточно вирвав його з дрімоти.

— Куди ти йдеш?

Він підійшов до неї й легенько поцілував у уста.

— Спи, я зараз повернуся.

— Я з тобою, — сказала Каміла, та відразу ж заснула.

Кліма хутко вийшов.

2

Невже це можливо? Невже він і досі ходить туди й сюди?

Авжеж. Але раптом він зупинився. Він угледів Кліму біля входу до «Річмонда». Заховався, а потім тихенько попростував за ним до дому імені Карла Маркса. Кліма поминув пост воротаря (той спав) і зупинився в закутку коридору, де була Руженина кімната. Франтішек побачив, як сурмач постукав у двері медсестри. Ніхто не відчинив. Кліма постукав кілька разів, потім обернувся і пішов геть.

Франтішек вибіг за ним з будинку. Він побачив, як той попрямував вулицею до купальні, куди Ружена мала прийти на роботу за півгодини. Він повернувся до дому Маркса, постукав у двері її кімнати і тихо, але виразно сказав у замкову шпарину:

— Це я! Франтішек! Мене тобі нема чого боятися! Мені можеш відчинити!

Ніхто йому не відповів.

Коли він виходив, воротар уже прокинувся.

— Ружена вдома? — запитав його Франтішек.

— Її з учора ще не було, — відказав той.

Франтішек вийшов надвір. Здаля він побачив Кліму, який заходив до курортного закладу.

З

Зазвичай Ружена прокидалася о пів на шосту. І сьогодні спала вона не довше, хоч так добре заснула. Вона встала, вбралася й навшпиньки увійшла до сусіднього покою.

Бертлеф лежав на боці, він глибоко дихав, і чуб його, що так дбайливо був зачесаний удень, тепер скуйовдився й крізь нього просвічував голий череп. Уві сні лице його здавалося ще дужче сірим і старим. На нічному столику стояли пляшечки з ліками, що нагадали Ружені лікарню. Та це її не турбувало. Вона дивилася на нього, і в очах її стояли сльози. Ніколи не мала вона такого чудесного вечора, як напередодні. Її охопило химерне бажання впасти перед ним навколішки. Вона не вчинила цього, але нахилилася й делікатно поцілувала його в чоло.

Надворі, підходячи до купальні, угледіла Франтішека, який відразу кинувся до неї.

Ще вчора ця зустріч збурила б її. Хоч вона і була закохана в сурмача, Франтішек багато означав для неї. Разом із Клімою він становив нерозлучну пару. Один уособлював повсякдення, інший мрію; один хотів її, інший не хотів; одного вона уникала, а іншого бажала. Ці чоловіки визначали сенс існування один одного. Коли вона вирішила, що завагітніла від Кліми, то не вилучила зі свого життя Франтішека; навпаки, до того рішення підштовхнув її Франтішек. Поміж тими двома чоловіками вона перебувала, наче поміж двома полюсами; вони були як північ і південь її планети, й ніякої іншої вона не знала.

Але того ранку вона зненацька збагнула, що то не єдина населена планета. Зрозуміла, що можна жити без Кліми і без Франтішека; що немає ніякого сенсу поспішати; що ще є доста часу; що можна

дозволити розумним і зрілим чоловікам випровадити її з цього краю, де так швидко старіють.

— Де ти була цієї ночі? — напав на неї Франтішек.

— Не твоє діло.

— Я був у тебе. Тебе не було вдома.

— Тебе нітрохи не стосується, де я була вночі, — відтяла Ружена і, не обертаючись, переступила поріг курортного закладу. — І не ходи за мною. Я забороняю тобі.

Франтішек лишився стояти перед водолікарнею й, оскільки всеньку ніч він ходив і ноги в нього боліли, сів на лавці, звідки міг спостерігати за входом.

Перестрибуючи через сходинок, Ружена піднялася на другий поверх і ввійшла до просторої приймальної зали, де попід стінами стояли лави і фотелі для пацієнтів. Кліма сидів коло дверей відділу, де вона працювала.

— Ружено, — схопившись зі стільця, сказав він і розпачливо глянув на неї, — благаю тебе. Благаю тебе, будь розсудлива! Я піду туди з тобою!

Страх його був голий, у ньому й сліду не лишилося від тієї любовної демагогії, до якої він стільки зусиль докладав усі дні.

— Ти хочеш здихатися мене, — відказала йому Ружена.

Він перелякався.

— Та не хочу я здихатися тебе, навпаки! Я хочу зробити це, щоб ми були ще щасливіші разом!

— Не бреш, — сказала Ружена.

— Ружено, благаю тебе! Якщо ти не підеш, це буде справжнісіньке лихо!

— Хто тобі сказав, що я не піду? У нас іще три години. Зараз заледве шоста. Можеш спокійно йти до своєї жінки і досипати!

Вона зачинила двері перед самісіньким його носом, вбрала білий халат і сказала сорокарічній медсестрі:

— Мені треба піти о дев'ятій. Можеш заступити мене на годину?

— То ти все ж таки дала себе умовити? — докірливо запитала та.

— Ні. Я закохалася, — сказала Ружена.

Якуб підійшов до вікна і відчинив його. Він думав про блакитну пігулку і не міг повірити, що справді віддав її напередодні тій незнайомій дівчині. Дивився в небесну блакить і вдихав свіже повітря осіннього ранку. Світ, що його він бачив крізь вікно, був нормальний, спокійний, природний. І тоді той випадок із медсестрою раптом видався йому безглуздим і неправдоподібним.

Він узяв слухавку і набрав номер купальні. Попросив до телефону медсестру Ружену з жіночого відділення. Довго чекав, потім у слухавці пролунав жіночий голос. Йому відповіли, що медсестра Ружена зараз у басейні і не може розмовляти. Він подякував і поклав слухавку.

Його охопило величезне полегшення: медсестра була живою. Пігулки з тюбика треба було вживати тричі за день, звісно ж, вона ковтнула одну вчора увечері й одну вранці, тож давно вже проковтнула Якубову пігулку. Раптом усе йому видалося цілком зрозумілим: блідо-блакитна пігулка, що він носив у кишені як запоруку своєї свободи, була обманкою. Друг дав йому пігулку ілюзії.

О Боже, як це міг він не подумати про це досі? Він знову згадав той день, коли попросив у друзів отруту. Тоді він саме вийшов із в'язниці, й зараз, із віддалі стільки літ, зрозумів: для тих людей його прохання видавалося театральним жестом, що мав на меті привернути увагу до страждань, яких йому довелося зазнати. Але Шкрета без вагань пообіцяв дати йому те, що він просив, і за кілька днів приніс лискучу світло-блакитну пігулку. Та й навіщо було йому вагатися й умовляти Якуба не робити цього? Він учинив набагато мудріше, ніж ті, що відмовили йому. Ото й дав він йому дешеву ілюзію спокою і певності, та ще й став його другом завдяки цьому.

І як же це жодного разу йому це не спало на думку? Тоді йому видалося трохи дивним, що Шкрета дав пігулку, яка мала вигляд фабричного виробу. Він знав, що Шкрета як біохімік має доступ до отрут, проте не розумів, як це він міг орудувати промисловими верстатами, що штампують пігулки. Але тоді він ні про що не питав. І хоч сумнівався у всьому на світі, у ту пігулку вірив як в Євангеліє.

Тепер, коли його охопило таке величезне полегшення, він вдячний був другові за той обман. Він був щасливий, що та медсестра жива і що вся ця безглузда пригода була тільки жахіттям, лихим сном. Проте на цьому світі ніщо не триває довго і вслід за хвилями полегшення, що потроху згасали, почав лунати слабенський голос жалю.

Ото вже гротеск! Пігулка, яку він носив у кишені, кожному його крокові надавала театральної врочистості і дозволяла йому вчиняти зі свого життя грандіозний міф! Він був певен, що носить при собі смерть, а насправді носив у тому шовковистому папірці тихий Шкретин сміх.

Якуб знав, що друг його учинив правильно, та не міг позбутися думки, що Шкрета, якого він так любив, за однісіньку мить став пересічним медиком, яких бозна-скільки на світі. Коли він без вагань вручив йому ту пігулку, наче звичайнісіньку річ, це виділило його з-поміж усіх людей, яких знав Якуб. У його поведінці було щось неправдоподібне. Він чинив не так, як ото чинять люди з іншими людьми. Він і на мить не засумнівався, чи не скористається Якуб отрутою під час нападу істерики або депресії. Він вважав його людиною, що цілком панує над собою і не улягає ніяким людським слабкостям. Вони ставилися один до одного як два боги, що мусять жити поміж людьми, — і це було пречудово. Це неможливо було забути. Аж цьому настав край.

Якуб дивився в небесну блакить і думав: «Сьогодні він подарував мені полегшення й спокій. І водночас забрав у мене самого себе — позбавив мене мого Шкрети».

5

Від Ружениної згоди Клімі стало солодко і втішно, та він нізащо не покинув би почекальні. Незбагненне зникнення Ружени під час концерту закарбувалося в його пам'яті загрозливим спогадом. Він вирішив терпляче очікувати тут, щоб ніхто не відвернув її від того задуму, не забрав звідціля, не попровадив кудись.

Приходили пацієнтки, відчиняли двері, за якими зникла Ружена, одні залишалися там, інші поверталися у коридор і сідали в крісла, й усі з цікавістю позирали на Кліму, бо ж зазвичай у жіночому відділі чоловіки не бували.

Урешті ввійшла опасиста пані в білому халаті й уважно глянула на Кліму; потім підійшла до нього і запитала, чи не на Ружену він чекає. Він зашарівся й сказав, що так.

— Нема чого вам чекати. До дев'ятої ще є час, — відказала вона з настирливою фамільярністю, і Клімі здалося, ніби всі жінки у почекальні чули це і знали, про що річ.

Була за чверть дев'ята, коли з дверей вийшла Ружена в звичайній сукні. Він приєднався до неї, і вони мовчки вийшли надвір. Обое поринули у свої думки і не помітили Франтішека, який скрадався за ними, ховаючись за кущами.

6

Якубові залишається тільки попрощатися з Ольгою і Шкретою, та перед тим він хотів ще прогулятися трохи (востаннє) в міському парку і зі смутком помилуватися деревами, що скидалися на омахи полум'я.

Вийшовши в коридор, помітив жінку, що замикала двері кімнати навпроти, її висока постать привернула його увагу. Коли вона обернулася, його приголомшила її врода.

— Ви подруга пана Шкрети? — запитав він її.

Жінка люб'язно всміхнулася.

— А ви як дізналися?

— Ви вийшли з кімнати, яку пан Шкрета тримає для своїх друзів, — сказав Якуб і відрекомендувався.

— Дуже приємно. Я пані Клімова. Пан лікар поселив тут мого чоловіка. Я оце шукаю його. Він, мабуть, у лікаря. Ви не знаєте, де можна його знайти?

Якуб розглядав молоду жінку з ненаситною втіхою, і йому спало на думку (знову!), що він перебуває тут останній день і що навіть найдрібніші події набувають особливого змісту і несуть у собі символічне послання.

Але що означає це послання?

— Я можу провести вас до пана Шкрети, — сказав він.

— Буду вам дуже вдячна, — відказала вона.

Справді, що ж може воно означати, це послання?

Передовсім то було тільки послання, та й годі. За дві години Якуб поїде, і ця прегарна істота зникне для нього назавжди. Та жінка з'явилася, щоб стати для нього символом відмови. Він зустрів її лише задля того, щоб упевнитися, що вона йому ніколи не належатиме.

Зустрів її як символ того, що втратить завдяки своєму від'їзду назавжди.

— Дивовижно, — сказав він. — Сьогодні я, либонь, востаннє в житті розмовлятиму з паном Шкретою.

Та послання, яке несе йому ця жінка, сповіщало про щось більше. Те послання прийшло, щоб останньої миті сповістити йому про красу. Авжеж, про красу, і Якуб майже із жахом збагнув, що досі він і гадки не мав, що таке краса, що всеньке життя не зазнав її й ніколи задля неї не жив. Краса тієї жінки його зачарувала. Його раптом охопило відчуття, що, попри всі його розрахунки, він від самого початку припустився якоїсь помилки. Що було щось таке, чого він не взяв до уваги. Йому здалося, що якби він знав цю жінку, то всі його рішення були б інакші.

— Як так сталося, що ви будете востаннє розмовляти з ним?

— Я виїжджаю за кордон. І надовго.

Ні, вродливих жінок він, звісно ж, мав, але їхня врода була для нього чимось другорядним. До жінок його вабило прагнення помсти, до них його штовхала печаль, спонукало невдоволення або ж співчуття й милосердя, жіночий світ поєднувався в ньому з гіркою драмою цієї країни, де він був і переслідувачем, і жертвою, в якій постійно боровся й не мав ідилії. Та ця жінка виникла перед ним негадано, окремо від усього цього і від його життя, вона прийшла ззовні, з'явилася йому не лише як вродлива жінка, а як самісінька краса, і провістила йому, що можна жити тут інакше і для чогось іншого. Ця вродлива жінка провістила йому, що краса більша за справедливість, більша за правду, що вона реальніша за неї, беззаперечніша і навіть доступніша, що краса стоїть понад усім і що цієї миті вона остаточно втрачена для нього назавжди. Ця вродлива жінка прийшла останньої миті, щоб він не думав, що пізнав усе і що прожив своє життя, остаточно вичерпавши його можливості.

— Що ж, заздрю вам, — сказала вона.

Вони прямували вдвох парком, небо було блакитне, кущі в парку руді й червоні, і Якуб знову подумав собі, що листя скидається на полум'я, в якому згоряють усі події, усі спогади, усі шанси, що були у нього колись.

— Нема чого мені заздрити. Зараз у мене таке враження, що я не повинен їхати звідціля.

— Чому? Останньої миті вам тут почало подобатися?

— Це ви мені подобається. Ви страшенно подобається мені.

Він і сам не знав, нащо сказав отак, а потім подумав, що має право казати їй усе, бо за кілька годин поїде відціля і його слова не матимуть жодних наслідків ні для нього, ні для неї. І ця раптово відкрита свобода п'янила його.

— Я жив наче сліпий. Наче сліпий. Сьогодні вперше я зрозумів, що існує краса. А я пройшов повз неї.

Вона зливалася для нього з музикою й картинами, з тим царством, в якому він ніколи не бував, зливалася з барвистими деревами довкола нього, і він уже не бачив у них послань чи смислів (образу пожежі чи горіння), а тільки екстаз краси, що в загадковий спосіб пробудилася від ходи цієї жінки, від звучання її голосу. Та він казав і казав про неї, аж відчув, що нездатний висловити все, що йому хотілося.

Він торкнувся її руки.

— Отут, на другому поверсі, пан Шкрета приймає пацієнтів у кабінеті.

Пані Клімова довго дивилася на нього, і Якуб вхлинав її погляд, вогкий і ніжний мов далечінь. Він іще раз торкнувся її руки, обернувся й пішов.

Згодом він озирнувся й побачив, що пані Клімова так і стоїть на місці і проводить його поглядом. Озирнувшись іще кілька разів, він побачив, що вона так і дивиться йому вслід.

7

У почекальні сиділо десятків зо два схвильованих жінок; Ружена з Клімою не знайшли вільного стільця. Навпроти них, на стіні, висіли великі плакати з малюнками і гаслами, завдяки яким жінок намагалися відрадити від абортів.

«Чому ти не хочеш мене, матусю?» — допитувалися літери на плакаті, де всміхалося немовля у сповитку; під ними великими літерами написано було вірш, у якому зародок благав матір не робити аборт і за те обіцяв їй купу всіляких радощів: «У чиїх обіймах ти, мамцю, помиратимеш, як на світ мене не пускатимеш?».

На інших плакатах були великі світлини усміхнених мам, які пхали перед собою візки з дітлахами, і фото маленьких хлопчиків, що

дзюрять. (Кліма подумав собі, що дитина, яка дзюрить, невідпорний аргумент на користь її народження. Він пригадав, як у кіножурналі показали таку дитину, і всенька зала наповнилася схвильованими жіночими зітханнями.)

Зачекавши з хвилину, Кліма постукав у двері; визирнула медсестра, і Кліма назвав прізвище Шкрети. Той за хвилю вийшов, дав йому анкету, попросив заповнити її і терпляче очікувати виклику.

Кліма приклав анкету до стіни і почав заповнювати її численні графи: ім'я, дата народження, місце народження. Ружена підказувала йому, що писати. Потім він сягнув графи, де стояло: *ім'я батька*, і збентежився. Йому страшно було бачити те ганебне звання і чорним по білому писати там своє прізвище.

Ружена дивилася на його руку і бачила, що вона тремтить. Це принесло їй задоволення.

— Пиши, пиши! — звеліла вона.

— Чиє ім'я тут написати? — прошепотів Кліма.

Він здавався їй боягузливим і підлим, вона зневажала його. Усього він боявся, боявся відповідальності за батьківство, боявся свого підпису на офіційному бланку.

— Ти ба! А мені здавалося, відомо, хто тут батько! — сказала вона.

— Я думав, це не має значення, — сказав Кліма.

Хоч вона вже й не трималася за нього, все ж таки в глибині душі була певна, що цей боягуз винний перед нею; їй подобалося його карати.

— Якщо ти збрешеш, то я сумніваюся, що нас будуть слухати.

Коли він написав своє прізвище у тій графі, вона, зітхнувши, докинула:

— Так чи так, я не знаю, що зроблю...

— Що?

Вона глянула на його перелякане обличчя:

— Поки його не вишкребли, я ще можу і передумати.

8

Вона сиділа у фотелі, закинувши ноги на стіл, і читала детективний роман, який придбала на курорті для розваги у дощові дні.

Та читала вона його неухважно, бо на думку їй весь час спадали події й фрази з учорашнього вечора. Їй було до вподоби все, що сталося того вечора, та й собою вона була дуже задоволена. Нарешті вона була така, якою хотіла бути завжди: не жертвою чоловічих зазіхань, а єдиним творцем своєї долі. Вона остаточно відмовилася від ролі невинної вихованочки, яку змушував грати її Якуб, і, навпаки, сама витворила його за власним бажанням.

Вона вважала себе елегантною, незалежною і сміливою. Дивилася на свої ноги в блакитних щільних джинсах, які закинула на стіл, і, коли постукали у двері, весело гукнула:

— Заходь, я чекаю на тебе!

Якуб увійшов, вигляд у нього був невеселий.

— Привіт! — сказала вона і на мить затримала ноги на столі. Побачила, що він збентежився, і втішилася цим. Потім підійшла до нього і легенько цьомнула в щоку.

— Залишаєшся ще на трохи?

— Ні, — сумовито відказав Якуб. — Цього разу я прийшов попрощатися назавжди. Зараз уже вирушаю. Подумав оце, що можу востаннє провести тебе до водолікарні.

— Згода, — весело сказала Ольга. — То ходімо прогуляємося.

9

Якуб і досі був переповнений образом прегарної пані Кліми, тож йому довелося подолати певну неприязнь, щоб попрощатися з Ольгою, від якої з минулого вечора лишилося в нього тільки відчуття розгубленості і бруду. Проте він нізащо не показав би цього їй. Змусив себе триматися з нею з винятково тактовно, щоб вона і запідозрити не могла, як мало задоволення й утіхи завдали йому ті їхні стосунки, аби лиш вона зберегла про нього найкращі спогади. Він прибрав поважного вигляду, меланхолійно промовляв незначущі фрази, неухважно торкався її руки, вряди-годи гладив її по голові, а як вона заглядала йому в вічі, намагався видаватися сумним.

Дорогою вона запропонувала йому хильнути ще по келиху вина, та Якуб хотів будь-що скоротити їхню прощальну зустріч, що була тяжка для нього.

— Ох, такого болю воно завдає, це прощання. Не хочу продовжувати його, — сказав він.

Перед входом до курортного закладу взяв її за руку і довго дивився у вічі.

Ольга сказала:

— Ти дуже добре вчинив, Якубе, що приїхав. Учорашній вечір був просто-таки чарівний для мене. Я задоволена, що ти перестав грати роль татуса і став Якубом. Вчора все було чудово. Правда ж, чудово?

Якуб зрозумів, що нічого не тямить. Невже ця витончена дівчина сприймає їхній учорашній вечір кохання як простеньку забаву? Невже її підштовхнула до нього чуттєвість, позбавлена будь-яких почуттів? Невже втішний спогад про ніч кохання важить для неї більше, ніж сум від остаточної розлуки?

Він поцілував її. Вона побажала йому щасливої дороги і зникла у великих дверях закладу.

10

Він ходив туди-сюди години зо дві перед будинком поліклініки і вже почав утрачати терпець. Закликав себе до спокою, повторював, що не повинен зчиняти бучі, та відчував, що вже незабаром йому забракне сили, щоб панувати над собою.

Увійшов до будинку. Курортне містечко було невелике, і всі його тут знали. Запитав у воротаря, чи той бачив Ружену. Воротар сказав, що вона тут, і порадив йому піднятися ліфтом. Оскільки ліфт зупинявся лише на четвертому поверсі й на долішні поверхи треба було йти пішки, то він вирішив обмежити пошуки двома коридорами горішнього поверху. У першому коридорі були різні контори, у другому — гінекологічний відділ. Він спершу зазирнув до першого коридору (там було порожньо), потім пішов другим із прикритим поглядом, бо чоловікам вхід туди було заборонено. Аж зустрів медсестру, яку знав з вигляду, і запитав про Ружену. Вона показала на двері в кінці коридору. Двері були відчинені, коло них стояло декілька жінок і чоловіків. Франтішек увійшов до почекальні, побачив кількох жінок, що сиділи там, але ні Ружени, ні сурмача там не було.

— Ви не бачили тут дівчину, біляву таку?

Якась пані показала на двері.

— Вони ввійшли вже.

Франтішек глянув на плакати. «Чому ти не хочеш мене, матінко?»
А на другому плакаті були світлини хлопчиків, що дзюрять, і немовлят.
Він почав здогадуватися, про що тут ідеться.

11

У тій кімнаті стояв довгий стіл. Кліма сидів поруч із Руженою, а з другого боку, навпроти них, сидів Шкрета і дві присадкуваті панії.

Шкрета глянув на обох заявників і неприязно похитав головою.

— Мені боляче бачити вас. Ви знаєте, яких зусиль ми докладаємо, щоб повернути нещасним неплідним жінкам змогу мати дітей. І ось ви, молоді здорові люди, хочете свідомо позбутися найціннішого, що може подарувати вам життя. Суворо застерігаю, що ця комісія засідає тут не для того, щоб заохочувати до абортів, а щоб їх упорядковувати.

Обидві панії схвально забурмотіли, а Шкрета далі читав мораль заявникам. Клімине серце шалено калатало. Хоч він і знав, що лікареві слова не його стосувалися, а цих двох паній, які всією потугою своїх материнських черев ненавиділи дівчат, що відмовлялися народжувати, проте боявся, щоб Ружена не завагалася від тієї промови. Хіба не сказала вона ще хвилю тому, що може й передумати?

— Задля чого збираєтеся ви жити? — провадив Шкрета. — Життя без дітей мов дерево без листя. Якби я міг, то заборонив би аборти. Невже вас не тривожить той факт, що населення дедалі меншає? І це в нас, де мати з дитиною мають найкращий захист на світі! У нас, де людина не боїться за своє майбутнє!

Обидві панії знову схвально забурмотіли, і Шкрета провадив:

— Ось товариш жонатий, він боїться наслідків безвідповідального статевого зв'язку. Головою треба було думати, товаришу!

Пан Шкрета зробив значущу паузу, потім знову звернувся до Кліми.

— У вас немає дітей. Ви справді не можете розлучитися з дружиною заради цієї дитини?

— Це неможливо, — відказав Кліма.

— Знаю, — зітхнув Шкрета. — Я отримав звіт від психіатра, в якому пишеться, що пані Клімова потерпає від самогубних схильностей. Народження дитини поставить її життя під загрозу, воно зруйнувало б цей шлюб, а сестра Ружена лишалася б матір'ю-одиначкою. Нічого не вдієш, — знову зітхнувши, сказав він і посунув анкету до тих паній, що й собі скрушно зітхнули та й поставили підписи у відповідних місцях.

— Наступного понеділка о восьмій ранку прийдіть для хірургічного втручання, — сказав Шкрета Ружені й махнув рукою, що вона може бути вільна.

— А ви залиштеся, — сказала Клімі одна з тих опасистих паній.

Ружена вийшла, і та провадила:

— Уривання вагітності — не така проста операція, як ви собі гадаєте. Вона супроводжується великою втратою крові. Через вашу безвідповідальність ця дівчина втратить багато крові, тож буде справедливо, якщо ви відшкодуєте цю втрату вашою кров'ю, — панія підсунула до Кліми бланк і звеліла: — Підпишіть отут.

Кліма слухняно поставив підпис, не тямлячи себе від збентеження.

— Це заява про добровільний вступ до асоціації донорів крові. Зайдіть до сусіднього кабінету, медсестра візьме у вас кров.

12

Ружена пройшла почекальню з опущеними очима і побачила Франтішека лише тоді, коли він підійшов до неї в коридорі.

— Де ти була?

Вона злякалася його розгніваного тону і пришвидшила ходу.

— Я питаю, де ти була.

— Не твоє діло.

— Я знаю, де ти була.

— То не питай.

Вони спускалися східцями, Ружена поспішала, щоб утекти від Франтішека і від тієї розмови.

— То була абортна комісія, — сказав Франтішек.

Ружена мовчала. Вони вийшли з будинку.

— То була абортна комісія. Я знаю. І ти хочеш зробити аборт.

— Я зроблю, що захочу.

— Ти не робитимеш, що тобі захочеться. Це стосується і мене.

Ружена пришвидшила ходу, тепер вона майже бігла. Франтішек біг за нею. Коли вони підійшли до дверей курортного закладу, вона сказала:

— Не йди за мною. Я на роботі. Ти не маєш права заважати мені.

Франтішек аж не тямився.

— Годі вже командувати мною!

— Ти не маєш права!

— Це ти не маєш права!

Ружена ввійшла досередини, Франтішек за нею.

13

Якуб радів, що все скінчилося і тепер залишається тільки одне: попрощатися зі Шкретою. Він помалу простував парком од купальні до дому імені Карла Маркса.

Здаля назустріч йому парковою алеєю йшла вихователька дитсадка з дітлахами. Вихователька тримала в руці кінець довгого червоного шнура, за який трималися всі діти, що простували за нею одне за одним. Дітлахи ішли поволеньки, а вихователька показувала їм кущі та дерева і казала, як вони звуться. Якуб зупинився, бо на ботаніці він геть не знався і давно забув, що клен зветься клен, а граб називається граб.

Вихователька показала на пожовкле крислате дерево.

— Це липа.

Якуб глянув на дітлахів. Усі вони були у блакитних пальтечках і червоних беретиках, наче маленькі братики. Він дивився на їхні обличчя і думав, що вони скидаються одне на одного, причому не вбранням, а радше фізіономіями. Зазначив подумки, що семеро поміж ними мають довгі носи і широкі роти. Вони були схожі на Шкрету.

Йому згадався носатий хлопчик з лісової корчми. Невже Шкретина євгенічна мрія не фантазія, а таки дійсність? Невже в цьому краю й справді народжуються діти великого татка Шкрети?

Якубові видалося це кумедним. Усі діти схожі одне на одне, бо всі діти на світі подібні.

Та все ж таки він не міг позбутися думки: а що як Шкрета і справді втілив свій чудернацький задум?

Та й чом би чудернацьким задумам не втілюватися у життя?

— А це що, дітки?

— Береза, — відказав малий Шкрета; авжеж, то був викапаний Шкрета; у нього був не лише довгий ніс, а він ще й носив окулярики і гугнявив, що робило мову Якубового друга зворушливо кумедною.

— Молодець, Ольдржиху! — сказала вихователька.

Якуб подумав собі: за десять чи двадцять років у цій країні будуть тисячі Шкрет. І його знову охопило дивне відчуття, наче він прожив у себе на батьківщині, не знаючи, що у ній коїться. Жив тут, сказати б, у центрі подій. Переймався кожною актуальною подією. Втручався в політику, мало не втратив життя через неї, й навіть коли вже опинився на узбіччі, політика все одно була його клопотом. Вірив, що завжди тримав руку на пульсі країни, чув серце, що калатає в її грудях. Але що чув він насправді? Серце? Чи цокання старого будильника, що відмірював облудний час? А може, всі його політичні битви були не що інше як блукаючі вогні, які відвертали його від того, що було справді важливе?

Вихователька провадила дітлахів парковою алеєю, а Якуб відчував, як його чимраз дужче охоплює образ прегарної жінки. Спогад про ту красу знову і знову породжував у нім невідступне запитання: а що як він прожив у зовсім іншому світі, ніж уявляв собі? Що як бачив усе навиворіт? Що як врода важить більше, ніж істина, що як Бертлефові справді приніс жоржину янгол?

Він почув, як вихователька запитала:

— А це що таке?

І малий Шкрета відказав:

— Це явір.

14

Ружена піднялася нагору, перестрибуючи через сходинку і намагаючись не озиратися. Грюкнула дверима свого відділення й ввійшла до роздягальні. Убрала на голе тіло білий халат і полегшено зітхнула. Сварка з Франтішеком збурила її, та разом і якимось дивно

заспокоїла. Вона відчувала, що вони обидва, і Кліма, й Франтішек, уже далекі й чужі для неї.

Вона вийшла з комірки і ввійшла до зали, де жінки лежали на тапчанах після купання.

Сорокарічна медсестра сиділа за столиком коло дверей.

— Що, дозволили? — неприязно запитала вона.

— Авжеж. Дякую тобі, — сказала Ружена і вже сама простягнула ключ і простирало новій пацієнтці.

Коли її колега вийшла, відчинилися двері й висунулася Франтішекова голова.

— Неправда, що це тільки твоє діло. Це стосується нас обох. Я теж маю право на голос!

— Іди звідси, прошу тебе! — відтяла вона. — Це жіноче відділення, чоловікам сюди не можна! Шуруй, бо випхаю в шию!

Франтішек почервонів, мов буряк, Руженині погрози розлютили його так, що він удерся до зали і з грюкотом зачинив за собою двері.

— Мені начхати, що ти там зробиш! Геть начхати! — заволав він.

— Ану забирайся відціля! — закричала Ружена.

— Я вивів вас обох на чисту воду! Той негідник, сурмач отой! Усе це облуда і шахрайство! Він усе облаштував разом із лікарем, тому що вони грали вчора удвох! Але я все бачу, і не дам убити мою дитину! Я батько, і маю право на голос! Я забороняю вбивати мою дитину!

Франтішек горлав, і жінки, що лежали на тапчанах під ковдрами, з цікавістю попіднімали голови.

Тепер і Ружена розхвилювалася, бо Франтішек репетував, і вона не знала, як його укоськати.

— Це не твоя дитина, — сказала вона. — Ти вигадав це. Вона не від тебе.

— Що? — заревів Франтішек і почав огинати стіл, щоб підійти до Ружени. — Що?! Це не моя дитина? А хто знає це ліпше за мене? Я знаю це, я!

Цієї миті до Ружени підійшла гола мокра жінка, яка допіру вилізла з басейну, щоб та витерла її і вклала на тапчан. Вона аж сахнулася, побачивши за кілька кроків од себе Франтішека, що дивився на неї невидючими від шалу очима.

Для Ружени то була вільна хвилька; вона підійшла до жінки, загорнула її в простирало і попроварила до кушетки.

— Що робить тут цей хлопець? — запитала жінка, глянувши на Франтішека.

— Це шаленець! Він здурів, і я вже не знаю, як його й витурити звідси! — сказала Ружена, загортаючи жінку в теплу ковдру.

Хтось із пацієток на тапчанах гукнув Франтішекові:

— Послухайте, пане! Вам нема чого тут робити! Ідіть відціля!

— Запевняю вас, мені є що тут робити! — уперто вигукнув Франтішек, не ступивши з місця. Коли Ружена підійшла до нього, він уже був не червоний, а блідий; і вже не кричав, а промовляв тихо і рішуче. — Ось що скажу я тобі. Якщо ти позбудешся дитини, мене теж не буде на цім світі. Якщо ти уб'єш її, то на твоєму сумлінні буде дві смерті.

Ружена глибоко зітхнула і глянула на стіл. Там, біля її сумочки, лежав тубик із таблетками. Вона витрусила одну на долоню й проковтнула.

А Франтішек уже не кричав, а благально казав:

— Прощу тебе, Ружено. Прощу тебе. Я не можу без тебе жити. Я зведу себе зі світу.

Тієї миті Ружена відчула страшенний біль у животі, і Франтішек побачив, як обличчя її скорчилося від болю, його стало годі впізнати, очі широко розплющилися, та нічого не бачили, тіло скоцюрбилося, склавшись удвоє, руки вчепилися у живіт. Потім він побачив, як вона повалилася додолу.

15

Ольга бовталася у басейні, аж почувала... Що вона почувала? Вона й сама того не тямала. У басейні панувало сум'яття. Усі жінки коло неї вилазили з басейну і дивилися у бік сусіднього приміщення, яке наче всмоктувало все довкола. Ольга теж піддалася плину того нестримного тяжіння й бездумно, та переповнена тривожною цікавістю, йшла разом з усіма.

У сусідній залі вона побачила гурт жінок біля дверей. Вона бачила їх іззаду, голі й мокрі, вони повиставляли дули і нахилилися додолу. Навпроти них стояв якийсь молодик.

Інші голі жінки, пхаючись одна поперед одної, підходили до гурту, тож Ольга й собі пропхалася туди і побачила долі нерухому сестру Ружену. Молодик раптом упав навколішки і заходився кричати:

— Це я убив її! Я її убив. Я вбивця!

З жінок стікала вода. Одна нахилилася до Ружени і спробувала помацати пульс. Та це було марно, бо та була мертва і це не викликало вже ні в кого сумніву. Мокрі й голі жіночі тіла нетерпляче товпилися, щоб зблизька побачити смерть, її звичне обличчя.

Франтішек стояв навколішки. Він стискав Ружену в обіймах і цілував її обличчя.

Жінки з'юрмилися довкола нього, а він дивився на них знизу і повторював:

— Це я убив її! Я! Заарештуйте мене!

— Треба щось удіяти! — сказала одна жінка, друга вибігла у коридор і почала гукати. За мить прибігли дві Руженині колеги разом з лікарем у білому халаті.

Тільки тоді Ольга помітила, що вона гола, що юрмиться разом з іншими голими жінками біля молодого парубка, який був їй геть незнайомий, і все те видалося їй раптом кумедним. Та вона знала, що це не завадить їй тлумитися разом з усіма отут і дивитися на смерть, що просто-таки чарувала її.

Лікар узяв безживну Руженину руку, марно шукаючи пульс, а Франтішек знай повторював:

— Це я убив її, я! Викличте поліцію, нехай заарештує мене!

16

Якуб застав свого друга в кабінеті, той саме повернувся з поліклініки. Він привітав його з учорашньою грою на барабані й перепросив, що не зміг лишитися після концерту.

— Мене це дуже засмутило, — сказав Шкрета. — Ти тут останній день і бозна-де вештаєшся. Нам багато про що треба було побалакати. А ти, певне, був із тією таранькою. Що ж, вдячність — гидке почуття.

— Вдячність? Яка ще вдячність?

— Ти писав мені, що її батько багато зробив для тебе.

Того дня Шкрета нікого не консультував, то гінекологічне крісло було порожнє. Друзі посідали один навпроти одного у фотелях.

— Та ні, — сказав Якуб. — Просто я хотів, щоб ти подбав про неї, то найлегше було сказати, що я чимось зобов'язаний її батькові. А насправді це не так. Тепер, коли я ставлю крапку в усіх тутешніх справах, я можу розповісти тобі й про це. Мене кинули до в'язниці зі згоди її батька. Він послав мене на смерть. За півроку він опинився на шибениці, а мені поталанило, то я вцілів.

— Інакше мовлячи, це донька негідника, — сказав лікар.

Якуб стенив плечима.

— Він вірив у те, що я ворог революції. Усі казали йому так, то він дав переконати себе.

— А чому ти сказав, що це був твій друг?

— А ми й були друзями. І для нього дуже важливо було проголосувати за мій арешт. У такий спосіб він показав, що ставить інтереси революції вище за особисті інтереси. Видавши мене як зрадника революційних ідеалів, він вважав, що пожертвував особистим інтересом задля чогось вищого і пережив це як одну з найбільших подій свого життя.

— Тим-то ти й любиш це бридке дівчисько?

— Вона тут ні до чого. Вона ні в чому не винна.

— Таких невинних ціла купа на світі. А ти обрав саме її, бо вона дочка свого батька.

Якуб стенив плечима, а Шкрета провадив:

— Ти такий самий збоченець, як і її батько. Гадаю, ти теж вважаєш дружбу з цією дівчиною найвищим досягненням у своєму житті. Ти погамував у собі природну ненависть, приборкав природну неприязнь, щоб довести собі, що ти великодушний. Це красиво, але водночас неприродно і геть ні до чого.

— Ні, — сказав Якуб, — це неправда. Нічого не хотів я приборкувати в собі і нітрохи не збирався доводити, що такий великодушний. Мені просто стало шкода її. Від першого разу, коли я її побачив. Вона була ще маленька, коли їх вигнали з дому, потім вона з матір'ю мешкала в якомусь глухому гірському селі, люди навіть забалакати до них боялися. Їй довго не дозволяли навчатися, хоч вона була дуже обдарованою. Це підло — переслідувати дітей через батьків. Ти хочеш, щоб я ненавидів її через батька? Мені стало шкода її. Шкода,

тому що батька її стратили, шкода, бо її батько послав на смерть свого друга.

Тієї миті задзеленчав телефон. Шкрета узяв слухавку і вислухав повідомлення. Спохмурнів і сказав:

— У мене зараз робота. Я там справді потрібен? — потім помовчав і озвався: — Гаразд. Добре, я зараз буду.

Він поклав слухавку і вилаявся.

— Якщо тебе гукають, не звертай на мене уваги, адже мені пора вже вирушати, — сказав Якуб, підвівшись із фотеля.

— Ні, не їдь! Ми ще ж не побалакали як слід. Щось нам треба було обговорити сьогодні, правда ж? Мені перебили думку. Щось дуже важливе треба було обговорити. Я від самого ранку думаю про це. Ти не пам'ятаєш, про що нам треба побалакати?

— Ні, — сказав Якуб.

— О Боже, а мені ж треба бігти до купальні...

— Найліпше буде, як ми так і попрощаємося. Посеред розмови, — сказав Якуб і потиснув другові долоню.

17

Безживне Руженине тіло лежало в кімнатці, де зазвичай спали вночі чергові медики. Там товпилося чимало людей, був уже й інспектор кримінальної поліції, він саме допитував Франтішека й записував його показання.

— То це ви дали їй ту пігулку чи ні? — допитувався інспектор.

— Ні!

— То не кажіть, що ви убили її.

— Вона завжди мені казала, що накладе на себе руки, — відказав Франтішек.

— Чому це вона таке казала вам?

— Казала, що зведе себе зі світу, якщо я й далі псуватиму їй життя. Казала, що не хоче дитини. Що ліпше уб'є себе, ніж пустить її на світ!

До кімнати увійшов Шкрета. Він дружньо привітався з інспектором і підійшов до небіжчиці; потім підняв повіку, щоб подивитися на колір ока.

— Пане лікарю, ви тут головний, — сказав інспектор.

— Авжеж.

— Як ви гадаєте, вона могла скористатися отрутою, що зазвичай застосовується у вашій практиці?

Шкрета знову обернувся до Ружени і попросив пояснити обставини її смерті. Потім сказав:

— Це не схоже на медикаменти чи речовини, які вона могла здобути у наших кабінетах. Це якийсь алкалоїд. Який саме, покаже розтин.

— А як могла вона його роздобути?

— Алкалоїди зазвичай мають рослинне походження. Мені важко сказати, де вона його доп'яла.

— Що ж, поки що все це велика загадка, — сказав інспектор. — Зокрема, й мотив. Ось цей юнак щойно сказав мені, що вона була вагітна і хотіла зробити аборт.

— Це той негідник змусив її! — вигукнув Франтішек.

— Хто? — запитав інспектор.

— Сурмач. Він хотів одбити її в мене і змусити до аборту, щоб убити мою дитину! Я стежив за ними! Він був з нею на комісії.

— Я можу підтвердити це, — сказав Шкрета. — Сьогодні вранці ми розглядали прохання цієї медсестри про аборт.

— Той сурмач був при тім? — запитав інспектор.

— Авжеж, — сказав Шкрета. — Ружена вказала, що він батько її дитини.

— Брехня! Це моя дитина! — вигукнув Франтішек.

— У цьому ніхто не сумнівається, — сказав Шкрета, — однак Ружена заявила батьком одруженого чоловіка, щоб комісія дозволила перервати її вагітність.

— То ви знали, що це брехня! — крикнув Франтішек Шкреті.

— Згідно з законом, ми повинні вірити заяві жінки. Якщо Ружена сказала нам, що завагітніла від пана Кліми і він підтвердив її слова, жоден з нас не мав права стверджувати протилежне.

— Але ж ви не вірили, що батько — пан Кліма? — запитав інспектор.

— Ні.

— І на чому базується ваша певність?

— Пан Кліма приїздив у наше містечко лише двічі й пробув тут дуже недовго. Навряд чи поміж ним і медсестрою міг виникнути

статевий зв'язок. Наш курорт дуже невеликий, і я обов'язково дізнався б про це. Отож, згідно з усякою ймовірністю, батьківство пана Кліми було тільки камуфляжем, до якого вмовила вдатися його Ружена, щоб комісія дозволила їй зробити аборт. Адже цей юнак, звісно ж, був би проти.

Та Франтішек не чув, що казав Шкрета. Він стояв і нічого не бачив перед собою. Чув тільки Руженині слова: «Ти доведеш мене до самогубства, ти таки вкоротиш мені віку», — і знав, що він був причиною її смерті, проте не розумів чому, тож усе здавалося йому незрозумілим. Він стояв тут, наче дикун перед дивом, наче бачить щось надприродне, і був сліпий і глухий, бо розумом не міг осягнути того незбагненого, що спіткало його. (Сердешний мій Франтішеку, всеньке своє життя ти збудеш, так нічого і не зрозумівши, крім того, що твоє кохання убило жінку, яку ти кохав, і цю певність ти понесеш, немов потаємну познаку жаху, блукатимеш немов лепруватий, що несе коханим істотам незбагненні нещастя, усеньке своє життя пройде, наче вісник лиха.)

Він був блідий, він стояв, мов укопаний, і не бачив, як до кімнати ввійшов іще один схвильований чоловік; підійшов до небіжчиці, довго дивився на неї, а потім погладив її волосся.

Шкрета прошепотів:

— Самогубство. Отрута.

Новий гість рвучко звів голову.

— Самогубство? Присягаюся вам, ця дівчина не звела себе зі світу. І якщо вона проковтнула отруту, то це було вбивство.

Інспектор здивовано глянув на чоловіка, що допіру ввійшов. То був Бертлеф, і очі його аж ярили від гніву.

18

Якуб увімкнув запалювання, й авто рушило. Він поминув останні будинки курортного містечка й опинився на привіллі. Знав, що до кордону їхати годин чотири, і не хотів поспішати. Думка про те, що востаннє в житті їде він цим шляхом, робила цей краєвид любим його серцю і незвичайним. Йому видавалося, що він нічого тут не впізнає,

що все тут не таке, як йому видавалося раніше, і він шкодував, що не зможе побути тут довше.

Та відразу ж він подумав, що відкладати від'їзд хоч на день, хоч на кілька років не варто, не змінить воно нічого в тому, що змушує його страждати; не пізнає він глибше цього краєвиду, ніж пізнав сьогодні. Він повинен змиритися з тим, що покине його, так і не пізнавши як слід, не вичерпавши до краю його чар, що покине його і як боржник, і водночас як кредитор.

Потім він почав думати про ту дівчину, якій дав фальшиву отруту, кинувши її в тюрку із ліками, і подумав, що кар'єра вбивці була в нього найкоротша з-поміж усіх його кар'єр. Я був убивцею вісімнадцять годин, подумав він і всміхнувся.

Та відразу ж і заперечив собі. Неправда, не був він убивцею так мало часу. Був він таки убивцею, і залишиться ним до самісінької смерті. Адже не має значення, отруйна та блідо-блакитна пігулка чи ні, важливо те, що він у це вірив і таки дав її незнайомій дівчині й нічого не зробив, щоб порятувати її.

І він почав думати про це з безтурботністю людини, яка збагнула, що її вчинок перебуває у площині чистого експерименту.

Злочин його був дивний. То був злочин без мотиву. Він не ставив за мету домогтися якогось зиску для вбивці. То який був у ньому сенс? Либонь, сенс був у тому, що він хотів довести собі, що він убивця.

Убивство як експеримент, як акт самопізнання — це дещо нагадало йому: Раскольнікова. Той убив, щоб дізнатися, чи людина має право убивати нижчу істоту і чи вистачить у нього сили витерпіти цей злочин; тим убивством він допитувався сам про себе.

Авжеж, було те, що наближало його до Раскольнікова: недоцільність убивства, його теоретичний характер. Та були і відмінності: Раскольніков хотів знати, чи має право талановита людина принести неповноцінне життя у жертву своєму зискові. Коли Якуб віддав медсестрі той тюрку, він і гадки про таке не мав. Він не думав, чи має право людина пожертвувати життям іншої людини. Навпаки, він завжди був певен, що такого права вона не має. І боявся, що таке право може присвоїти собі будь-хто. Якуб жив у світі, де люди жертвували іншими людьми в ім'я абстрактних ідей, він знав їхні обличчя, то безсоромно невинні, то засмучено боягузливі, вони, перепрошуючи, все ж таки запопадливо провадили на страту своїх ближніх, знаючи про

жорстокість вироку. Якубові ті обличчя були добре знайомі, й він їх ненавидів. Крім того, він знав, що кожна людина бажає смерті іншій, і тільки дві обставини не дають утілити це на ділі: страх перед покаранням і фізична складність убивства. Знав, що якби людина мала змогу вбивати потайці й на відстані, то людство зникло б із лиця землі за кілька хвилин. Отож експеримент Раскольнікова він визнав цілком марним.

Але чому він дав отруту медсестрі? Чи так уже й випадково це сталося? Адже Раскольніков ретельно продумав і приготував той злочин, а Якуб діяв за якимось миттєвим імпульсом. Проте він знав, що підсвідомо готував той злочин довгі роки і що та мить, коли він дав отруту Ружені, була шпариною, в яку, наче спис, ввігналося все його минуле життя, вся його відразу до людей.

Убиваючи сокирою стару лихварку, Раскольніков знав, що в такий спосіб він переступив страшну межу; що порушив Божий закон; знав, що та бабця теж створіння Боже, хоч і нічогісінько не варта. Якубові незнайомий був той страх, що його почував Раскольніков. Для нього люди не були Божими створіннями. Він любив делікатність і шляхетність душі, та був певен, що людям не притаманні такі риси. Він мав шляхетну душу, тому він і дав отруту.

Ага, подумав він собі, отже, я вбивця зі шляхетною душею, й та думка видалася йому кумедною й водночас сумною.

Убивши стару лихварку, Раскольніков не зміг погамувати в собі страшених докорів сумління. А Якуб, який був глибоко певен, що людина не має права жертвувати життям інших людей, взагалі не почував ніяких докорів.

Він спробував уявити собі, що медсестра справді померла, щоб зазнати почуття провини. Але нічогісінько не відчув, їхав собі спокійно і безтурботно привітною рівниною, що наче прощалася з ним назавжди.

Раскольніков переживав свій злочин як трагедію і врешті не зміг витерпіти тягара свого вчинку. А Якуб дивується, що його вчинок такий легкий, що він нічого не важить, що не гнітить його нітрохи. І думає собі, чи не страшніша ця легкість, ніж істеричні почуття російського героя.

Їхав він поволі й тільки вряди-годи виринав із роздумів, щоб кинути оком на довколишні краєвиди. Думав собі, що вся ця історія з пігулкою була тільки грою, грою без наслідків, як і все його життя в цій

країні, де не лишив він жодного сліду, жодного кореня, жодної борозни, і яку покидає зараз, немов той подих вітру чи мильна булька.

19

Звільнившись від чверті літра крові, Кліма сидів у приймальні і з величезним нетерпінням чекав на Шкрету. Він не хотів покидати містечко, не попрощавшись із ним і не попросивши, щоб той приглянув за Руженою. «Поки його не вишкребли, я можу ще й передумати». Ті слова медсестри і досі звучали у його вухах, і йому було страшно. Він боявся, що після його від'їзду Ружена вийде з-під контролю й останньої миті змінить своє рішення.

Аж прийшов Шкрета. Кліма кинувся до нього, почав прощатися й дякувати за пречудову гру на барабанах.

— Хороший був концерт, — сказав Шкрета. — Ви чудово грали. Ото б іще раз повторити таке! Треба подумати про те, щоб організувати такі концерти на інших курортах.

— Авжеж, охоче, я був би радий грати з вами! — палко сказав сурмач і додав: — Хочу попросити вас трохи наглянути за Руженою. Боюся, щоб їй щось не сплигло у голову. Жінки такі непередбачувані.

— Нічого вже їй не спливе, не бійтеся, — сказав Шкрета. — Ружена мертва.

Кліма спершу нічого не втямив, і Шкрета пояснив, що сталося. Потім сказав:

— Це самогубство, але якесь дуже загадкове. Декому може видатися дивним, що вона звела себе зі світу за годину по тому, як постала разом з вами перед комісією. Ні, ні, ні, не бійтеся, — докинув він і взяв сурмача за руку, побачивши, що той увесь побілів. — На щастя для вас, у Ружени був любовник, один молодий механік, який певен, що то його дитина. Заявив, що поміж вами і медсестрою не було нічого, і вона просто умовила вас побути батьком дитини, тому що комісія не дає дозволу на аборт, якщо батько й мати однаки. Отож тримайтеся цієї версії, якщо вас допитуватимуть. Ви геть знервовані, бачу, і мені шкода вас. Перепочиньте, адже попереду у вас чимало концертів.

Клімі й мову відняло. Він знай уклонявся Шкреті й весь час тиснув йому долоню. У готелі на нього чекала Каміла. Кліма мовчки обняв її й поцілував у щоку. Цілував кожну рисочку її обличчя, потім опустився навколішки й обцілував її сукню аж до колін.

— Що з тобою?

— Нічого, я такий щасливий, що ти в мене є. Такий щасливий, що ти є на світі.

Вони поскладали речі у дорожні валізи і вийшли до авто. Кліма сказав, що зморився, й попросив її сісти за кермо.

Їхали вони мовчки. Кліма був геть знесилений, та відчував величезне полегшення. Трохи стурбований від думки, що його можуть допитувати. Тоді Каміла може щось запідозрити. Та він повторював собі те, що сказав йому Шкрета. Якщо його допитуватимуть, він гратиме невинну роль (досить звичну в цій країні) галантного чоловіка, який погодився бути батьком, щоб виручити сердешну дівчину. Ніхто не зможе йому нічого закинути, навіть Каміла, якщо випадково дізнається про все.

Він глянув на неї. Її врода наповнювала тісний салон, наче міцні парфуми. Він подумав собі, що відтепер усеньке життя хоче дихати тільки цими парфумами. Потім він почув далеку тиху мелодію своєї сурми і пообіцяв собі грати цю мелодію все своє життя тільки задля втіхи цієї жінки, єдиної й найдорожчої.

20

Щоразу, коли була за кермом, Каміла почувалася дужчою й незалежнішою. Та цього разу не лише кермо додавало їй певності, а й слова того незнайомця, якого зустріла вона в коридорі «Річмонда». Вона ніяк не могла їх забути. Не могла забути і його обличчя, такого мужнього, не те що гладеньке лице її чоловіка. Каміла подумала собі, що ще ніколи не зазнала чоловіка, який був би гідний цього звання.

Вона зиркала скоса на зморене сурмачеве лице, яким вряди-годи блукала незрозуміла усмішка щастя, тоді як його рука з любов'ю гладила її плече.

Та надмірна ніжність не приносила їй задоволення і не розчулювала. Пояснити її було неможливо, тож це ще раз

підтверджувало, що в сурмача були свої таємниці, своє життя, яке він приховував од неї і в якому їй не було місця. Але тепер це не завдавало їй болю, а залишало байдужою.

Що казав їй той чоловік? Що він виїжджає назавжди. Тихий і тривалий смуток огорнув її серце. Не лише за цим чоловіком, а й за втраченими можливостями. Їй шкода було тих нагод, які вона прогавила і випустила з рук, яких уникала і навіть тих, які їй не траплялися. Той чоловік сказав, що прожив життя, мов сліпий, навіть не підозрюючи, що на світі існує краса. Вона розуміла його. Адже так само було в неї. Вона теж прожила, мов сліпа. Бачила тільки одну людину, яку висвітив їй гострий промінь ревностів. А що сталося б, якби той промінь раптом згас? У розсіяному денному світлі виникли б постаті інших чоловіків, і чоловік, якого вона вважала єдиним на світі, став би просто одним із багатьох.

Вона тримала кермо, почувалася гарною й певною себе і думала: що пов'язувало її з Клімою — кохання чи, може, страх утратити його? І якщо цей страх був спершу тривожною формою кохання, то чи не вивітрилося з часом із нього й самісіньке кохання, стомившись і вичерпавшись? І що залишиться, якщо вивітриється і цей страх?

Сурмач сидів біля неї й загадково всміхався.

Каміла обернулася до нього і подумала, що як перестане ревнувати, то вже нічого не залишиться. Вона мчала на великій швидкості й думала собі, що десь попереду, на життєвому шляху, пролягла риска, що означає розрив із сурмачем. І вперше та думка не викликала в неї ні тривоги, ні страху.

21

Ольга увійшла до Бертлефового помешкання й сказала:

— Перепрошую за те, що вдираюся без попередження. Але я в такому стані, що не можу бути сама. Я не заважаю вам?

У кімнаті був Бертлеф, Шкрета й інспектор; він і відказав Ользі:

— Не заважатимете. У нас неофіційна розмова.

— Пан інспектор — мій давній друг, — пояснив лікар Ользі.

— Скажіть, будь ласка, чому вона це зробила? — спиталася Ольга.

— Вона посварилася зі своїм коханцем і посеред тієї сварки дістала щось із сумочки і проковтнула отруту. Ми не знаємо більше нічого і, боюся, нічого вже й не дізнаємося.

— Пане інспекторе, — палко встряг Бертлеф, — прошу вас звернути увагу на те, що сказав я у моїй заяві. Отут, у цій кімнаті, збув я із Руженою останню ніч її життя. Може, я й не пояснив вам основного. То була пречудова ніч, і Ружена була дуже щаслива. Цій скромній дівчині потрібно було тільки скинути той обруч, яким скувало її байдуже неприязне оточення, щоб стати променистою істотою, переповненою любов'ю, делікатністю і широчінню душі, істотою, про яку ніхто й не здогадувався. Кажу вам, минулої ночі я відчинив їй двері до іншого життя й лише вчора їй закортіло жити. Та потім хтось перейшов їй дорогу... — сказав Бертлеф замислено і тихо докинув: — У мене таке враження, що це втрутилося пекло.

— Кримінальна поліція не може змагатися з пекельними силами, — сказав інспектор.

Бертлеф не підтримав його іронії.

— Версія про самогубство не має жодного сенсу, зрозумійте це нарешті, присягаюся вам! Неможливо, щоб вона заподіяла собі смерті саме тоді, коли їй закортіло жити! Кажу вам, я не вважаю можливим обвинувачувати її в самогубстві.

— Любий пане, — сказав інспектор, — ніхто не обвинувачує її в самогубстві, бо самогубство не злочин. Самогубство не належить до царини правосуддя. Це не наше діло.

— Так, — сказав Бертлеф, — самогубство для вас не провина, тому що для вас життя не має цінності. Але я, пане інспекторе, не знаю більшого гріха. Самогубство ще гірше, ніж убивство. Можна забити людину з помсти чи із захланності, але навіть захланність є виворотним боком любові до життя. А звести себе зі світу — це жбурнути своє життя під ноги Богові, мов непотріб. Накласти на себе руки — це плюнути в обличчя Творцеві. Кажу вам, я зроблю все, щоб довести, що ця дівчина не винна. Якщо ви стверджуєте, що вона збавила собі віку, то поясніть чому? Який мотив пощастило вам виявити?

— Мотиви самогубства завжди загадкові, — сказав інспектор. — Та й пошук цих мотивів не належить до моєї компетенції. Не гнівайтесь на мене за те, що дію в межах моїх обов'язків. Їх достатньо, і я насилу

встигаю їх виконувати. Справу ще не закрито, проте вже наперед можу сказати, що не бачу тут ніякого вбивства.

— Я в захваті, — гірко сказав Бертлеф, — у захваті від того, як легко ви підвели ризику під людською смертю.

Ольга помітила, що інспектор аж почервонів. Та відразу ж опанував себе і, помовчавши трохи, майже люб'язно сказав:

— Гаразд, я погоджуюся з вашою версією, тобто з тим, що це було убивство. Подумаймо над тим, як могли його скоїти. В її сумочці ми знайшли тюбик із заспокійливими ліками. Можна припустити, що медсестра хотіла вжити пігулку, щоб заспокоїтися, але хтось перед тим укинув у той тюбик іншу таблетку, що зовні скидалася на ліки, але була отрутою.

— Гадаєте, Ружена взяла отруту з тюбика з ліками? — запитав Шкрета.

— Звісно, вона могла узяти отруту, яку поклала в сумочці у спеціальному місці, не в тюбик. Так могло бути у разі самогубства. Та якщо розглядати версію убивства, то треба припустити, що хтось підклав у тюбик із ліками отруту, яку можна було переплутати з її пігулками. Це єдина можливість.

— Перепрошую, що перебиваю, — сказав Шкрета, — проте дуже непросто виготовити таку пігулку з алкалоїдом. Для цього треба мати доступ до фармацевтичної лабораторії, а такого доступу в цьому містечку нема.

— Ви хочете сказати, що можливість виготовити таку таблетку цілком виключається?

— Не виключається, але зробити це майже неможливо.

— Мені достатньо знати, що така можливість існує, — сказав інспектор. — Тепер треба подумати над тим, хто був зацікавлений у смерті цієї дівчини. Вона була небагата, тож фінансовий мотив відпадає. Можна вилучити також політичні мотиви чи шпигунство. Отож залишаються тільки особисті мотиви. Кого можна підозрювати? Передовсім це Руженин коханець, який страшенно сварився з нею, причому якраз перед її смертю. Гадаєте, це він підклав їй отруту?

Ніхто не відповів на те запитання, й інспектор провадив:

— Не думаю, що це він. Цей юнак любив Ружену. Він хотів з нею побратися. Вона була вагітна від нього, тож навіть якщо дитина була й від іншого чоловіка, ми беремо до уваги лише те, що він певен був, що

вона вагітна від нього. Дізнавшись, що вона хоче позбутися дитини, хлопець поринув у відчай. Але потрібно зрозуміти, й це дуже важливо, що Ружена щойно повернулася з засідання комісії з абортів, а не зробила аборт! Для нашого нещасливця ще не все було втрачене! Дитина ще була жива, і хлопчина ладен був зробити все, щоб її зберегти. Безглуздо припускати, що він міг дати їй отруту тієї миті, коли понад усе прагнув жити з нею і мати від неї дитину. Та й пан лікар пояснив нам, що не кожен може роздобути пігулку, яка має вигляд типових ліків. Де цей простий юнак, що не має ніяких зв'язків, міг узяти її? Можете мені це пояснити?

Інспектор глянув на Бертлефа, і той стеноу плечима.

— Перейдімо до інших підозрюваних. Сурмач зі столиці. Він запізнався з небіжчицею в цьому містечку, і ми не знаємо, як далеко зайшов їхній зв'язок. Принаймні вони були настільки близькі, що вона попросила його видати себе за батька і прийти разом з нею на засідання комісії з переривання вагітності. Чому вона попросила його, а не когось із місцевих чоловіків? Неважко вгадати. Будь-який одружений чоловік у цьому містечку побоявся б погодитися на це, бо заробив би добрячої бубни від своєї жінки, якби все воно відкрилося. Таку послугу міг надати Ружені лише чоловік, що був не з місцевого люду. Ще й надто, чутки про те, що вона завагітніла від славетного музики, тільки полестили б їй, а сурмачеві вони не зашкодили б. Тож ми можемо цілком припустити, що пан Кліма з легкою душею взявся допомогти їй. То був у нього мотив, щоб отруїти ту сердешну медсестру? Дуже мало ймовірно, як пояснив нам пан лікар, що Кліма був батьком тієї дитини. Та ми можемо припустити і таке. Припустимо, що батьком був таки пан Кліма і що це було йому неприємно. То як пояснити, чому він отруїв медсестру, коли вона погодилася на аборт і їй офіційно дозволили це? Чи, може, пане Бертлеф, ми таки повинні вважати пана Кліму вбивцею?

— Ви не розумієте мене, — спокійно відказав Бертлеф. — Я нікого не хочу посилати на електричний стілець. Я хочу тільки виправдати Ружену. Адже самогубство — це найтяжчий гріх. Потаємну цінність має навіть життя в муках. Та й життя на порозі смерті чудове. Той, хто ніколи не дивився у вічі смерті, не знає цього, та я, пане інспекторе, знаю це, тим-то і кажу вам, що зроблю все, аби лиш довести, що ця дівчина невинна.

— Проте я спробую це зробити, — сказав інспектор. — Адже є і третій підозрюваний. Це пан Бертлеф, американський підприємець. Він сам зізнався, що небіжчиця збула з ним останню ніч свого життя. Нам можуть заперечити, що якби він був убивцею, то, звісно ж, не зізнався б у цім самохіть. Та це заперечення не витримує критики. Під час учорашнього вечірнього концерту всенька зала бачила, що пан Бертлеф сидів поруч із Руженою, а потім пішов із нею ще до кінця концерту. Пан Бертлеф знає, що за таких умов ліпше зізнатися відразу, ніж чекати, поки його виведуть на чисту воду інші. Пан Бертлеф казав нам, що Ружена була задоволена цією ніччю. Нічого дивного! Пан Бертлеф не лише спокусник, а й американський підприємець, він має купу грошви і паспорт, що дає йому змогу їздити всеньким світом. Ружена скніє у цій дірі й марно шукає нагоди вирватися з неї. У неї є хлопець, який хоче побратися з нею, та це простий механік. Якщо вона одружиться з ним, то назавжди визначить свою долю й ніколи звідси не вирветься. Нікого в неї більш тут нема, то вона не пориває з ним. Та зараз вона не хоче і пов'язати себе з ним остаточно, бо їй не хочеться втрачати надію. І тут з'являється чужинець із гречними манерами, і вона втрачає від нього голову. Вона вже думає собі, що він одружиться з нею, й вона покине назавжди цю забуту Богом глушину. Спершу вона була скромною коханкою, та потім стала дедалі дужче гнітити його. Дала йому на здогад, що не відмовиться від нього, а потім почала його шантажувати. А Бертлеф жонатий і в нього є дружина, якщо не помиляюся, він любить її, вона народила йому дитину, якій уже рік, і завтра вона має приїхати сюди з Америки. Бертлеф будь-що хоче уникнути скандалу. Він знає, що Ружена завжди носить тюбик із транквілізаторами, знає, на що схожі ті пігулки.

У нього широкі зв'язки за кордоном, та й грошей чимало. Він завиграшки може замовити виготовлення отруйної таблетки, що на вигляд така сама, як і Руженині ліки. Під час тієї чудесної ночі, коли Ружена спить, він підкладає отруту в її тюбик. Гадаю, пане Бертлефе, — виснував інспектор урочистим тоном, — ви єдина особа, яка мала мотив убити медсестру, і єдиний, у кого була така змога. Прощу зізнаватися.

У кімнаті запала тиша. Інспектор довго дивився Бертлефові у вічі, а Бертлеф терпляче і мовчки дивився на нього. На обличчі його не видно було ні приголомшення, ні образи. Врешті він сказав:

— Не дивують мене ваші висновки. Оскільки ви нездатні викрити убивцю, то вам треба знайти когось, на кого ви переклали б цю вину. Один з таємничих законів життя полягає в тому, що невинні мусять покутувати за винних. Прошу вас, заарештуйте мене.

22

Усе довкола було огорнуте м'якими сутінками. Якуб зупинив авто в селі, розташованому лише за кілька кілометрів від прикордонного посту. Йому хотілося ще трохи продовжити останні хвилини свого перебування у цій країні. Він вийшов надвір і трохи пройшов вулицею.

Та вулиця не була красива. Попід низенькими хатами валялися іржаві мітки дроту, загублене колесо від трактора, клапті подертої бляхи. То було бридке і занедбане село. Якуб подумав собі, що те іржаве залізничя схоже на нецензурну лайку, яку рідна країна жбурнула йому в лице на прощання. Він пройшов до краю вулиці, де був майдан, а посеред нього ставок. Ставок теж був занедбаний і геть укритий ряскою. Коло берега бовталосся декілька гусей, яких намагався нагнати лозиною якийсь хлопчак.

Якуб обернувся, щоб податися до авто. Раптом помітив дитяче обличчя за шибкою у вікні сільської хати. Хлопчик, якому було насилу п'ять років, дивився крізь шибку на ставок. Може, він стежив за гусьми, може, за хлопчаком, який поганяв їх лозиною. Він був за шибкою, і Якуб не міг відвести від нього погляду. То було дитяче личко, та особливу увагу Якуба привернули окуляри. Дитина носила величезні окуляри, в яких угадувалися грубі шкельця. Голова її була маленька, окуляри були великі. Дитина носила їх, мов тягар. Носила їх, наче свою долю. Вона дивилася крізь них, немов крізь ґрати. Авжеж, ту оправу вона носила мов ґрати, які доведеться тягати на собі всеньке життя. І Якуб дивився в очі хлопчини, немов крізь ґрати окулярів, і його раптом переповнив глибокий смуток.

Сталося це так раптово, наче ото річка вийшла з берегів і розіллялася луками. Давно вже не почувався Якуб таким сумним, мабуть, цілі роки. Бував він уїдливиий, іронічний, але не сумний. Аж смуток ураз навалився на нього, аж він із місця рушити не міг.

Він бачив дитину, вбрану в ґрати, і йому було шкода її й усієї цієї країни, і він думав, що мало любив цю країну, недостатньо любив її, і йому було сумно від цієї недоброї і невдатної любові.

І тоді йому раптом спало на думку, що любити цю країну заважала йому гордота, гордота шляхетності, гордота широкої душі, гордота витонченості; нерозсудлива гордота, яка спричинилася до того, що він не любив своїх ближніх, що ненавидів їх, бо вбачав у них убивць. І тоді він згадав, як поклав отруту в тюбик незнайомої дівчини, і що він і сам убивця. Він був убивця, і гордота його розсипалася на порох. Він став одним із них. Він був братом цих сумних убивць.

Хлопчина у великих окулярах стояв за вікном, наче укопаний, прикипівши поглядом до ставка. І Якуб подумав, що дитина ця нічого недоброго не вчинила, не винна ні в чому, а вже прийшла на світ з поганим зором і такою буде до кінця свого життя. І ще подумав, що все, чим докоряв він людям, було даністю, з якою вони народжувалися, й що вони несли її з собою, наче важкі ґрати. І тоді спало йому на думку, що сам він не має ніякого переважного права на шляхетність і що найвища шляхетність — це любити людей, хоч вони і вбивці.

І він знову згадав про ту блакитну пігулку, і подумав, що поклав її до тюбика неприємної йому медсестри, як своє виправдання; як прохання долучити його до них; як благання, щоб вони зарахували його поміж них, дарма що він завжди відмовлявся бути зарахованим як один із них.

Він хутко подався до авто, відчинив дверцята, сів за кермо і попрямував до кордону. Ще напередодні йому здавалося, що він перетне його з полегшенням. Що поїде звідси з радістю. Що покине цей край, де помилково прийшов на світ і де насправді не почувався вдома. Але тепер він знав, що покидає свою єдину батьківщину й ніякої іншої у нього нема.

— Не радійте, — сказав інспектор. — В'язниця не відчинить перед вами славетної брами, щоб ви увійшли в неї, мов той Христос на Голгофу. Мені й на думку ніколи не спадало, що ви могли убити цю

дівчину. Я обвинуватив вас лише задля того, щоб ви не наполягали на тому, що її вбили.

— Я щасливий, що ваше обвинувачення несерйозне, — помирливо сказав Бертлеф. — Та й правда ваша, нерозсудливо з мого боку домагатися від вас правосуддя для Ружени.

— Мені приємно, що ви змирилися, — сказав Шкрета. — Принаймні одне може хоч якось утішити нас. Хоч яка була смерть Ружени, її остання ніч була чудова.

— Погляньте на місяць, — сказав Бертлеф. — Він такий самий, як і вчора, і кімнату цю перетворює на сад. Якихось двадцять чотири години тому Ружена була феєю в цьому саду.

— А правосуддя не повинне так нас цікавити, — сказав Шкрета. — Правосуддя — це не людське діло. Існує правосуддя сліпих і жорстоких законів, і, може, існує ще й найвище правосуддя, та його мені годі збагнути, тож у мене завжди було таке враження, наче я живу поза межами правосуддя.

— Як це? — запитала Ольга.

— Правосуддя мене не стосується, — сказав Шкрета. — Це те, що поза мною й наді мною. Принаймні це щось нелюдське. Я ніколи не співпрацював із цією огидною потугою.

— Ви хочете сказати, — запитала Ольга, — що взагалі не визнаєте загальноприйнятих цінностей?

— Цінності, які я визнаю, не мають нічого спільного з правосуддям.

— Наприклад? — запитала Ольга.

— Наприклад, дружба, — тихо відказав Шкрета.

Усі замовкли, й інспектор підвівся, щоб попрощатися. І тоді Ользі спливла в голову одна згадка.

— Якого кольору були пігулки, що їх вживала Ружена?

— Блідо-блакитні, — сказав інспектор і зацікавлено глянув на неї. — Чому ви запитали про це?

Ольга злякалася, щоб він не вгадав її думок, і хутко позадкувала.

— Я бачила в неї цей тубик із таблетками. І оце подумала, чи це той...

Інспектор не вгадав, що вона там думає, він був зморений і побажав усім доброї ночі.

Коли він вийшов, Бертлеф сказав лікареві:

— Наші дружини мають ось-ось прийти. Може, підемо їх зустрічати?

— Авжеж. Сьогодні вам треба зажити подвійну дозу ліків, — турботливо сказав лікар, і Бертлеф подався до маленької кімнатки поруч.

— Ви колись дали отруту Якубові, — сказала Ольга. — Таку блідо-блакитну пігулку. Він завжди носив її з собою. Я знаю.

— Не кажіть дурниць. Я ніколи йому нічого такого не давав! — розгнівано відтяв Шкрета.

Потім із кімнатки вийшов Бертлеф у краватці, й Ольга попрощалася з обома чоловіками.

24

Бертлеф і Шкрета прямували до вокзалу тополиною алеєю.

— Погляньте на цей місяць, — сказав Бертлеф. — Ох, пане лікарю, учорашній вечір і ніч були прекрасні.

— Я вірю вам, але бережіться. Ті порухи, що неодмінно супроводжують таку гарну ніч, становлять для вас велику загрозу.

Бертлеф нічого на те не сказав, його обличчя випромінювало гордовите щастя.

— Мені здається, ви у чудовому гуморі, — сказав лікар.

— Ви не помиляєтеся. Якщо завдяки мені остання ніч її життя була прекрасна, то я щасливий.

— Знаєте, — сказав раптом Шкрета, — у мене є до вас одне чудернацьке прохання, яке я не зважувався висловити. Та сьогодні такий винятковий день, що я таки зможу набратися сміливості...

— То кажіть, пане лікарю!

— Я хотів би, щоб ви усиновили мене.

Бертлеф приголомшено зупинився, і Шкрета почав викладати йому причини того прохання.

— Я все зроблю для вас, пане лікарю! — сказав Бертлеф. — Боюся тільки, щоб моя дружина не вважала це безглуздом. Бо вийде так, що вона на п'ятнадцять років буде молодша од свого сина. А в правовому аспекті як із цим?

— Ніде не написано, що пасинок повинен бути молодший од своїх батьків. Адже це не кровний син, а прийомний.

— Ви певні цього?

— Я консультувався з правниками, — з ніяковою скромністю відказав Шкрета.

— Знаєте, це химерна ідея, і я трохи здивований, — сказав Бертлеф, — та сьогодні я в такому захваті, що хотів би завдавати втіхи всьому світові. Якщо це принесе вам щастя... сину мій...

І вони обнялися посеред вулиці.

25

Ольга лежала на ліжку (радіо в сусідній кімнаті мовчало), і їй було цілком зрозуміло, що Якуб убив Ружену і що про це ніхто не знає, крім неї й Шкрети. Звісно ж, вона ніколи не дізнається, чому він це зробив. По спині їй аж дрижаки побігли від жаху, та згодом (як ми знаємо, вона вміла пильно спостерігати за собою) вона з подивом побачила, що то були дрижаки захвату, а той жах був сповнений гордості.

Напередодні вона кохалася з Якубом саме тоді, коли він був у полоні страшних думок, і вона вбирала його в себе всього разом із тими думками.

І як це так сталося, що мені не гидко? — думала вона собі. — І як це я не йду (та й не піду ніколи), щоб заявити на нього? Невже і я живу за межами правосуддя?

Та що довше допитувалася вона в себе отак, то дужче зростала в ній ота чудернацька, щаслива гордість, вона почувалася як дівчина, яку гвалтують, а вона раптом відчуває, як її вмить охоплює несамоविта втіха, до того ж тим навальніша, чим дужче вона опиралася їй...

26

Потяг зупинився коло перону, і з нього вийшли дві жінки.

Одній було тридцять п'ять років, її поцілував Шкрета. Друга була молодша, вишукано вбрана, на руках вона тримала немовля, її поцілував Бертлеф.

— Ану покажіть, пані, вашого хлопчину, — сказав лікар, — я ж його ще й не бачив!

— Якби я не знала тебе так добре, — засміялася пані Шкрета, — то дещо запідозрила б. Он поглянь, у нього родимка на нижній губі, як у тебе ото!

Пані Бертлеф глянула на Шкретине обличчя й майже вигукнула:

— А й правда! Я й уваги на неї не звертала, як лікувалася тут!

Бертлеф сказав:

— Це така разюча випадковість, що я зарахую її до дива. Пан Шкрета, який повертає жінкам здоров'я, належить до розряду янголів і, як янгол, ставить свій знак на чолі дітей, яким він допомагає прийти на білий світ. Це не родимка, це знак янгола!

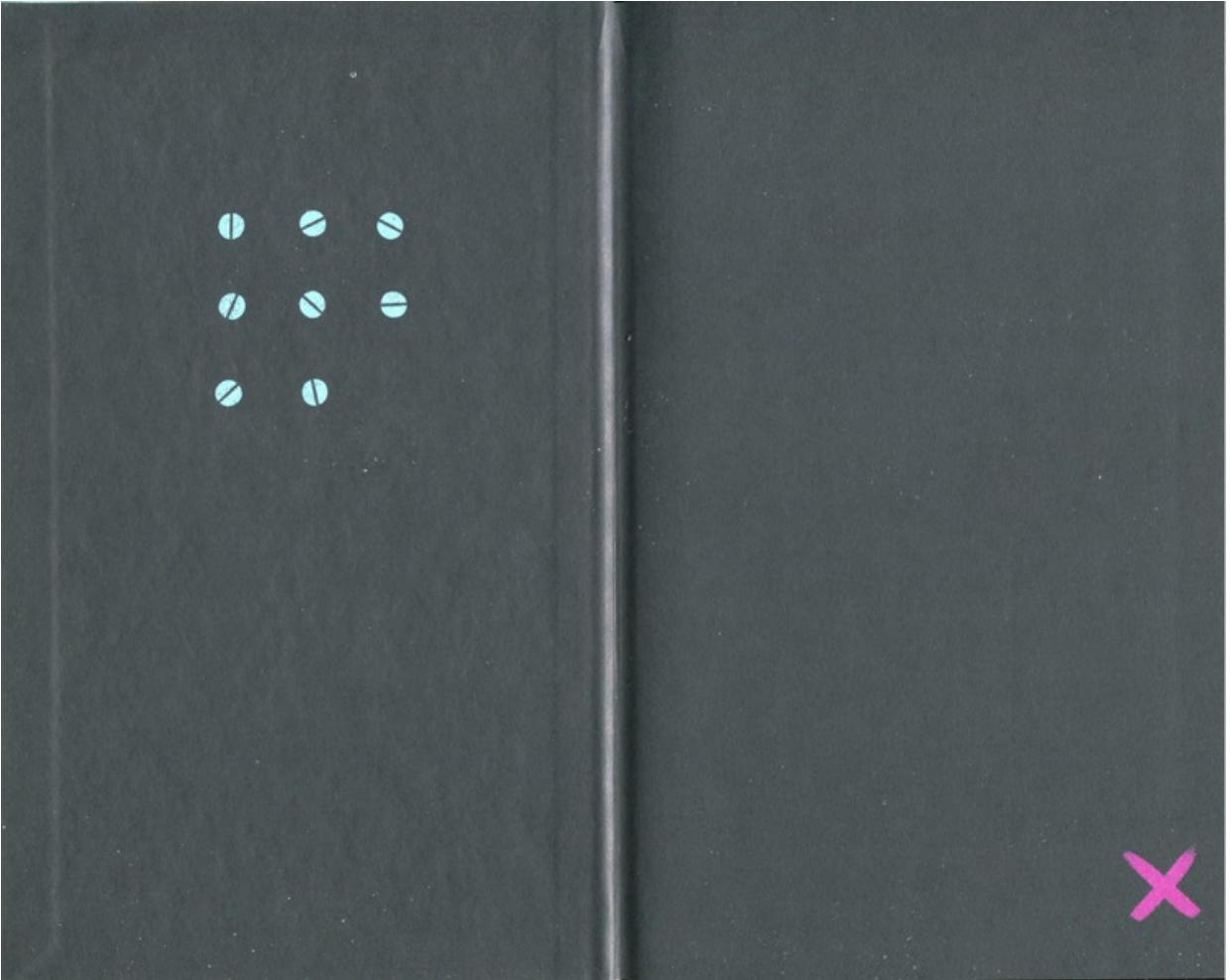
Усі були в захваті від Бертлефового пояснення й радісно засміялися.

— А ще, — сказав Бертлеф своїй вродливій дружині, — урочисто сповіщаю тобі, що пан лікар за кілька хвилин до цього став братом нашого маленького Джона. Тож цілком виправдано, що вони мають однакову позначку, адже вони брати.

— Ага, — сказала пані Шкрета, щасливо зітхнувши, — ти таки зважився...

— Я нічого не розумію, нічогісінько! — сказала пані Бертлеф, вимагаючи пояснень.

— Я все тобі поясню. Нам багато про що треба поговорити, багато чого відсвяткувати. Нас чекають чудові вихідні, — відказав Бертлеф, узявши дружину під руку. І всі четверо пройшли попід перонними ліхтарями і покинули вокзал.

notes

Примітки

1

Троє становлять оркестр (*лат.*) (*тут і далі — прим. перекладача*).

Перша книга Мойсеева: Буття, VI, 7. Переклад Івана Огієнка.